

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Diplomová práce

2022

Bc. Lukáš Frank

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

**Ostře sledované vlaky: od povídky Kain k novele, od
novely k oscarovému filmu a k divadelním adaptacím**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Lukáš Frank

Studijní program: Mediální studia

Vedoucí práce: prof. MgA. David Jan Novotný

Rok obhajoby: 2022

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3. května 2022

Bc. Lukáš Frank

Bibliografický záznam

FRANK, Lukáš. *Ostře sledované vlaky: od povídky Kain k novele, od novely k oscarovému filmu a k divadelním adaptacím*. Praha, 2022. 89 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce prof. MgA. David Jan Novotný

Rozsah práce: 147 379 znaků s mezerami

Abstrakt

Diplomová práce *Ostře sledované vlaky: od povídky Kain k novele, od novely k oscarovému filmu a k divadelním adaptacím* mapuje cestu existenciální povídky *Kain* Bohumila Hrabala, přes novelu *Ostře sledované vlaky*, oscarový film stejného názvu až k divadelním adaptacím, které byly zdramatizovány různými lidmi. Do práce je zahrnut i mediální ohlas a porovnání podobnosti knih, filmu a inscenací.

První část práce se zabývá teoretickým vymezením literárních žánrů, konkrétně povídky a novely. Ze žurnalistických žánrů je teoreticky popsána recenze a kritika. Definována je filmová a divadelní adaptace a popsána dramatická stavba filmového díla.

Druhá část představuje život a dílo spisovatele Bohumila Hrabala a je podrobněji zkoumán jeho osobitý styl psaní.

Další části jsou věnovány vždy konkrétnímu médiu, které text nese. Nejprve je analyzován text existenciální povídky *Kain*, následuje novela *Ostře sledované vlaky* včetně mediálního ohlasu v dobovém tisku, na tu navazuje oscarový film *Ostře sledované vlaky*, jehož součástí je i životopis režiséra Jiřího Menzela a kapitola věnovaná samotnému předávání Oscarů. V závěru těchto kapitol je srovnání knižní předlohy s filmem. Jako poslední je popsán vznik divadelní inscenace *Ostře sledovaných vlaků*, jsou zmíněny všichni autoři dramatizace a divadla, která představení hrála. Na závěr jsou uvedeny rozdíly mezi knižní předlohou, oscarovým filmem a divadelní adaptací *Ostře sledovaných vlaků*.

Závěrečná část analyzuje proměnu od textu na plátno až na divadelní prkna a jak moc se změnila podstata toho, co chtěl Hrabal svým textem říct. Součástí je úvaha nad tím, jestli by text mohl fungovat samostatně nebo se všechny verze od existenciální povídky až po divadelní adaptaci doplňují.

Abstract

Diploma thesis *Closely Watched Trains: from the short story Kain to the short story, from short story to Oscar film and theatrical adaptations* maps the path of Bohumil Hrabal's existential short story *Kain*, through the short story *Closely Watched Trains*, an Oscar film of the same name to theatrical adaptations that were dramatized by different people. The work also includes media response and comparison of the similarity of books, films and productions.

The first part deals with the theoretical definition of literary genres, namely short stories and short stories. Review and criticism from the journalistic genres are theoretically described.

The film and theater adaptation is defined and the dramatic structure of the film work is described.

The second part presents the life and work of the writer Bohumil Hrabal and examines in more detail his distinctive writing style.

The next sections are always devoted to the specific medium that the text carries. First, the text of the existential short story *Kain* is analyzed, followed by the short story *Closely Watched Trains*, including media coverage in the periodical press, followed by the Oscar-winning film *Closely Watched Trains*, which includes a biography of director Jiří Menzel and a chapter devoted to the Oscars. At the end of these chapters is a comparison of the book with the film. The last is the origin of the theatrical production of *Closely Watched Trains*, all the authors of the dramatization and the theater that performed the performance are mentioned. Finally, the differences between the book model, the Oscar film and the theatrical adaptation of *Closely Watched Trains* are presented.

The final part analyzes the transformation from text to canvas to theatrical boards and how much the essence of what Hrabal wanted to say in his text has changed. It includes a consideration of whether the text could work independently or whether all versions, from the existential short story to the theatrical adaptation, complement each other.

Klíčová slova

Bohumil Hrabal, Jiří Menzel, Ostře sledované vlaky, Oscar, Kain, divadelní adaptace, filmová adaptace, existenciální povídka, novela, srovnání, mediální ohlas, povídka

Keywords

Bohumil Hrabal, Jiří Menzel, Closely Watched Trains, Oscar, Kain, theatrical adaptation, film adaptation, existential short story, short story, comparison, media response, short story

Title/název práce

Ostře sledované vlaky: From the Story of Kain to the Short Story, From the Short Story to the Oscar Film and to theatrical adaptation

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval panu prof. MgA. Davidu Janu Novotnému za jeho cenné rady, aktivní a rychlý přístup při konzultacích a hlavně za trpělivost. Také bych rád poděkoval své budoucí ženě, která při mně stála a neustále mě podporovala, ve chvílích, kdy jsem nevěděl, jestli dříve řešit práci nebo školu.

Obsah

1	Teoretické vymezení žánrů	5
1.1	Definice povídky	5
1.2	Definice novely	7
1.3	Definice filmové adaptace	7
1.4	Definice divadelní adaptace	10
1.5	Definice recenze a kritiky	11
1.6	Dramatická stavba filmového díla	12
2	Bohumil Hrabal	14
2.1	Život a dílo	15
2.2	Styl psaní	19
3	Povídka Kain	21
3.1	Vznik a obecné informace	21
3.2	Děj a postavy	23
4	Novela Ostře sledované vlaky	24
4.1	Vznik a obecné informace	24
4.2	Děj a postavy	25
4.3	Mediální ohlas a recenze v československém tisku	27
5	Oscarový film Ostře sledované vlaky	29
5.1	Vznik a obecné informace	30
5.2	Jiří Menzel	31
5.3	Děj a postavy	33
5.4	Rozdíly mezi filmovým a knižním zpracováním	35
5.5	Mediální ohlas a recenze v československém tisku	39
5.6	Získání Oscara a mediální ohlas po jeho získání v československém tisku	40
5.7	Recenze a mediální ohlas po získání Oscara v zahraničním tisku	41
5.8	V jaké konkurenci Ostře sledované vlaky na Oscarech stály?	42
6	Divadelní adaptace Ostře sledované vlaky	42
6.1	Vznik a obecné informace	43
6.2	Jaká divadla se zpracování chopila?	43
6.3	Divadelní adaptace Václava Nývltů	48
6.4	Rozdíly mezi filmovým, divadelním a knižním zpracováním	50

6.5 Mediální ohlas a recenze v českém tisku	54
Závěr	57
Summary	59
Použitá literatura.....	63
Seznam příloh.....	74

Úvod

Každý z nás se může zamyslet nad tím, co ho jako první napadne, když se řeknou *Ostře sledované vlaky*. Historik, válečný veterán nebo vojenský nadšenec řekne, že šlo o vlaky, které přednostně přes naše území převážely do Německa municí za druhé světové války. Většina z nás si ale vybaví buď dvě důležitá jména, a to Bohumil Hrabal a Jiří Menzel, nebo zlatou sošku americké ceny Oscar.

Ta moje cesta k *Ostře sledovaným vlakům* byla malinko klikatá a musím se přiznat, že když jsem v šestnácti letech poprvé viděl film, nechápal jsem, proč zrovna tenhle snímek získal Oscara. Možná to bylo věkem nebo možná tím, že jsme na filmu byli v brněnském kině SCALA s celým naším gymnáziem a spíše než sledování plátna jsme se věnovali povídání mezi sebou a byli rádi, že nemusíme sedět ve škole. Časem mi to začalo být líto, protože oscarové klání každý rok sleduji a nominované i oceňované filmy se mi obvykle líbí. Dal jsem tedy *Ostře sledovaným vlakům* druhou šanci prostřednictvím této diplomové práce.

Samotná předloha oscarového filmu není nijak dlouhá. Čítá necelých šedesát stran, na kterých se skládají Hrabalova dlouhá souvětí nemající konec, myšlenkový průtok, který tu a tam odbočí, často se v čase vrátí, proloží dialogem a při jeho čtení může být čtenář často i zmaten. Hrabalovo specifické psaní není jednoduché číst a ne každému se zalíbí. Jelikož je text krátký, není problém si jej pro lepší pochopení přečíst vícekrát. Pro jakési prohloubení tématu a doplnění příběhu může posloužit i existenciální povídka *Kain* z Hrabalova pera. Zhlédnutí samotného filmu celý příběh učeše a srovná. A přesně tohle mě zajímalo. Zda spojením povídky, novely, filmu a divadelní adaptace člověk získá ucelenější obraz o mladém elévovi Miloši Hrmovi, jestli se nějak promění charakter výpravčího Hubičky, jestli hlavním tématem zůstane Milošův sexuální problém, nebo jestli se více do popředí dostane válečný stav, a jestli po přečtení a zhlédnutí všech materiálů do sebe dílky zapadnou jako skládačka.

Cílem této diplomové práce je zmapovat cestu od existenciální povídky *Kain*, přes novelu *Ostře sledované vlaky*, porovnat texty s oscarovým filmem a podívat se na to, jestli divadelní adaptace *Vlaků* neztratila nic z toho, co chtěl Bohumil Hrabal svými texty říct. V závěru interpretuji komparaci obsahu knih, filmu a divadelní adaptace a zamýšlím se nad tím, jestli by *Ostře sledované vlaky* měly takový úspěch bez filmového zpracování a jakou roli v jejich úspěchu hraje divadelní adaptace.

V úvodní části je za pomoci odborné literatury, která je zmíněna v tezích, teoreticky vymezeno několik pojmů, jako jsou novela, povídka, recenze, kritika nebo filmová a divadelní

adaptace. S filmovou adaptací úzce souvisí i popis dramatické stavby filmového díla, který teoretická část také obsahuje.

Druhá kapitola mapuje život Bohumila Hrabala a věnuje se jeho dílu a stylu psaní. Na tu navazují jednotlivé rozbory - nejprve existenciální povídky *Kain* (děj, vznik, postavy), poté novely *Ostře sledované vlaky*, kde je kromě vzniku, děje a charakteristiky hlavních postav zařazen také mediální ohlas v československém tisku po vydání knihy. Následuje kapitola věnovaná filmu *Ostře sledované vlaky*, jejíž součástí je životopis režiséra Jiřího Menzela, komparace knižního a filmového zpracování a mediální ohlas a recenze v československém tisku. Důležitou součástí je samotné získání oscarové sošky, zmínka o konkurenci, kterou film ve své kategorii měl a jak informoval zahraniční, ale i československý tisk o tomto celosvětovém úspěchu jednoho malého filmu.

Poslední zkoumanou částí je divadelní adaptace *Ostře sledovaných vlaků*, stěžejní je dramaturgie Václava Nývlt, který s Jiřím Menzelem i Bohumilem Hrabalem během svého života nejednou spolupracoval. Kapitola se věnuje divadlům, která *Vlaky* hrála, samotné dramaturgii Václava Nývlt a mediálnímu ohlasu na představení v českém tisku.

V této diplomové práci není zcela dodržen koncept formulovaný v její tezi. Po konzultaci s vedoucím práce jsem se rozhodl pro následující změny, které nijak nenaruší myšlenku diplomové práce. Odchýlení od tezí nastává v kapitole číslo **3 - Povídka Kain**, kdy jsem vynechal podkapitulu **Souvislosti** a tyto informace jsem zařadil do dvou předchozích podkapitol. V kapitole **4 – Novela Ostře sledované vlaky** jsem vynechal podkapitulu **Inspirace skutečnou událostí** a tuto skutečnost jsem uvedl v podkapitole **4.1 - Vznik a obecné informace**. Ze základní literatury jsem nepoužil *Přehledné dějiny české literatury* Pavla Janouška a nahradil jsem je *Českou literární bibliografií 1945-1963* od Jaroslava Kunc. Existenciální povídku *Kain* jsem nečerpal z *Povídek, črtů a hovorů* Bohumila Hrabala a Marie Havránkové, ale ze *Schizofrenického evangelia* Bohumila Hrabala.

1 Teoretické vymezení žánrů

Pro tuto diplomovou práci je třeba teoreticky vysvětlit několik žánrů pro celkové pochopení textu a pro jeho ucelenost. Žurnalistickými žánry, s kterými je možné se v médiích setkat, je zpravodajství a publicistika. Publicistika není postavena jen na vyhledaných informacích, ale také na nějaké přidané hodnotě autora, třeba na jeho názoru. Naproti tomu žurnalistika stojí na vyhledaných faktech, shromažďuje, interpretuje a předává je skrze média. Tyto definice uvádí *Slovník žurnalistiky*.¹ Blíže specifikovaný budou publicistické žánry, konkrétně komentář a recenze.

Za pomoci *Encyklopedie literárních žánrů* definuji povídku a novelu, což jsou literární žánry, které nemají své definice příliš konkrétní a podléhají různým analýzám, které v nich hledají společné prvky a tím je popisují.

Vzhledem k tomu, že zkoumaný text má přesah do filmu a divadelní hry, je třeba definovat i divadelní a filmovou adaptaci a podívat se na dramatickou stavbu filmového díla.

1.1 Definice povídky

Název tohoto literárního žánru napovídá, že půjde o nějaké povídání, které má určitý rámec a ohraničení. Odborné prameny jsou na definici povídky poměrně skoupé, a proto je nutné ji analyzovat více do hloubky pomocí jednoduchých vymezení, která máme k dispozici. *Encyklopedie literárních žánrů* uvádí, že povídka je „*kratší próza ztvárňující v jistém nadhledu zvolený moment lidské existence*“.² V samotné publikaci je také uvedeno, že povídka je nejasným pojmem, u nějž záleží na konkrétní kulturní situaci daného období a také vůči jakému žánru se vymezuje.

Vznik žánru povídky je datován do 19. století, ale své počátky má mnohem hlouběji v historii. Svou oblibu si získala hlavně u amerického publika (Edgar Allan Poe, Mark Twain). Evropa nadále více preferovala romány, avšak po nějaké době zafungovala povídka i tady. Prvními pisateli povídek byl Rus Alexandr Sergejevič Puškin nebo Nikolaj Vasiljevič Gogol, ve Francii třeba

¹ HALADA, Jan a Barbora OSVALDOVÁ, ed. *Slovník žurnalistiky: výklad pojmů a teorie oboru*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. s. 276.

² MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. s. 515 – 517.

Guy de Maupassant. V českých zemích byli průkopníky Josef Kajetán Tyl, Božena Němcová, Jan Neruda a později Karel Čapek nebo Vladislav Vančura.³

Anglická a americká literární věda pracuje s tezí, že povídka je krátkou prózou, která je protikladem k románu. Může to být tedy i novela nebo třeba pověst. Povídka tak zůstává nadále nedefinovanou a může mít různé podoby. Jediným rysem, který povídce zůstává, je její délka. Podle Edwarda Morgana Fostera je hranice mezi povídkou a románem na 50 000 slovech, jiná pojetí mluví o 8000 a méně slovech.⁴ To jsou značné rozdíly, které opět ukazují na nedefinovatelnost tohoto literárního slohového útvaru.

Ivo Pospíšil v *Literární genologii* uvádí, že „...pro kratší epický útvar se v angličtině ustálil termín „short story“, kterého se používá i mezinárodně: povídka je obvykle stručnější než novela, vystupuje zde omezený počet postav, které se zpravidla nevyvíjejí, příběh je jednodušší, dílko staví spíše na detailech a popisech. K typům povídky patří fejetonová povídka, arabeska (kde převažuje popis a charakteristika).“⁵

V užším slova smyslu *Encyklopedie literárních žánrů* uvádí, že „povídka v tomto pojetí nestojí v protikladu vůči románu, ale vůči novele. Ta se pak odlišuje jednoznačnější strukturou textu. Kompozice povídky je v tomto užším vymezení volná, ve snaze o zachycení životní reality může být text protkán odbočkami, popisy a zaměřením na samotného vypravěče a akt vyprávění.“⁶

Psaním povídek byl známý také Karel Čapek, který jich napsal za svůj život spousty a o jejich existenci se vyjadřoval ve svých *Poznámkách o tvorbě*, ve kterých uvedl, že „...kritika považuje povídky za jakési drobné a aplikované umění, které se není bráno tak vážně a rozjímavě jako tlustý román. Povídka se pokládá za „drobnou minci“ za „malý úkol“.“⁷

Povídka je tedy specifickým žánrem, na který lze pohlížet mnoha pohledy, a i když se dlouhé roky snaží odborníci dobrat nějaké stálé definice, tak se jim to sto procentně nedaří. Na základě obsáhlého výzkumu a analýz sepsal autor Martin Pilař knihu s názvem *Pokus o žánrové vymezení povídky*, ve kterém uvádí, že snaha o definici povídky se obvykle opírá o to, že popisuje, čím povídka není a je srovnávána s podobnými žánry.⁸

³ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. s. 517 – 518.

⁴ Tamtéž. S. 515.

⁵ POSPÍŠIL, Ivo. *Literární genologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6894-0. s. 35.

⁶ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X. s. 515.

⁷ ČAPEK, Karel. *Poznámky o tvorbě. O detektivkách*. Praha: Československý spisovatel, 1959. Otázky a názory.

⁸ PILAŘ, Martin. *Pokus o žánrové vymezení povídky*. Ostrava: Sfinga, 1994. ISBN 80-7042-411-7.

1.2 Definice novely

Český překlad italského slova *novella* je lehce vydedukovatelný. Znamená novinku. Proto i do tohoto žánru je třeba při jeho psaní vnést něco nového. Novela má podobná specifika jako povídka, tedy je kratšího rozsahu a patří k epickému žánru. Zaměřuje se na jednoduchý, ale poutavý a nápaditý příběh, který musí mít určitou dramatickostí vystupňovanou do překvapivého dějového zvratu, který vyústí v závěrečnou pointu. Novela má také přesné ohraničení v čase a prostoru.⁹

Za zakladatele žánru i pojmenování je pokládán italský renesanční spisovatel Giovanni Boccaccio, autor sbírky novel s názvem *Dekameron*, a to i přesto, že své počátky má novela už v dřívějších dobách. Tato nová forma se do většího povědomí dostává v polovině 14. století v podobě již zmíněného *Dekameronu*, a na další desítky let se stala vzorem pro všechny pokračovatele žánru. S nástupem staronového žánru se objevuje i pojem *Boccacciiovská novela*, který má své specifické rysy. Měla by plnit funkci zábavnou a dramatické vyústění by mělo zapojit čtenáře do děje tak, aby sám definoval hranice a dostalo se mu určitého mravního poučení. Boccaccio tak posunul hranice nejen tím, že odmítl použít verš, ale i těmito kroky, ke kterým se dá zařadit i vynechání božských témat a naopak zařazení témat zcela běžných a každodenních, tedy pro obyčejný lid bližších.¹⁰

Mezi česky psané novely patří třeba novoklasicistní *Krysař* Viktora Dyka, *Rozmarné léto* Vladislava Vančury, *Dita Saxová* Arnošta Lustiga nebo právě novely Bohumila Hrabala.

1.3 Definice filmové adaptace

Ve chvíli, kdy se na scéně objevil nový žánr filmu, měla za sebou literatura už několik set let dlouhou historii. Byla jen otázka času, kdy se filmová (ale také divadelní) zpracování začnou prolínat s knižním světem. V dnešní době je filmů s původním scénářem opravdu málo. V kinech se většinou setkáváme s knižními adaptacemi, komiksovými blockbustery nebo různými předělávkami původně úspěšných filmů. Tento typ filmů do kina diváky táhne, mluví se o něm, a proto je to zajímavé právě jak z diváckého hlediska, tak z hlediska finančního. Od prvního filmu ze světa *Harryho Pottera* uběhlo sice již dvacet let, ale právě zde je vidět, jak lze stoprocentně

⁹ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. Encyklopedie literárních žánrů. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.

¹⁰ PELÁN, Jiří a Alice FLEMROVÁ. Slovník italských spisovatelů. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-180-9. S. 553.

vytěžit úspěch knihy a přetavit jej do filmu, který je i po tolika letech kvalitativně a technicky na vysoké úrovni a diváky po celém světě stále baví.

Není tomu tak ale jen ve světě, ale i u nás. Romány současných úspěšných českých autorů se v nedávné době dočkaly svých adaptací a i ty slavily v kinech úspěch, ať už šlo o *Bábovky* Radky Třeštíkové (návštěvnost 196 000 diváků¹¹, prodej knih se přehoupl přes 100 000ks), *Prvoka, Šampony, Tečky a Karla* od Patrika Hartla (návštěvnost více než 600 000 diváků¹²) nebo o několik zfilmovaných verzí románů Michala Viewegha. Není to ale jen trend dnešní doby, filmové adaptace knižních klasik se objevovaly už před desítkami let. Jako příklad lze uvést třeba *Kladivo na čarodějnice* Václava Kaplického (návštěvnost 2 657 920 diváků¹³), *Rozmarné léto* Vladislava Vančury nebo právě *Ostře sledované vlaky* Bohumila Hrabala.

David Bordwel a Kristin Thompson uvádí v *Umění filmu*, že „filmy zprostředkovávají informace či myšlenky a ukazují nám místa a způsoby života, které bychom jinak neznali.“¹⁴ Tento výrok by se dal trochu přeformulovat, aby byl aplikovatelný právě na filmové adaptace. Filmy zprostředkovávají informace či myšlenky a ukazují nám místa a způsoby života, které jsme si doposud představovali jen v hlavě při čtení knihy, tedy předlohy. Diváky takového filmu tak můžeme rozdělit do dvou kategorií. Ti, kteří předlohu četli a ti, kteří ji nečetli. Pro neznalé půjde o zcela nový příběh, po jehož konci je možné, že se rozhodnou si knihu přečíst, zážitek ze sledování filmu je ale jedinečný, první ve většině sledovaných situací. Naopak člověk, který předlohu četl, tak pozoruje, jak byly jeho představy převedeny na plátno a poté se s nimi může ztotožnit, přijmout je nebo zcela odsoudit. To je úděl tohoto typu filmu.

Pohled každého člověka je malinko jiný, tím pádem i pohled režiséra a tvůrců filmu může být zcela jiný. Spolupráce autora předlohy na daném filmu je tedy určitě vítaným aspektem pro lepší provedení filmu. Není to ale pravidlem. Filmové adaptace literárních děl jsou takovým tenkým ledem mezi filmy – jsou diskutované, sledované a rozdělují publikum na tábory.

Podle autorky Marie Mravcové, která už v osmdesátých letech u nás začala publikovat srovnávací studie o filmových adaptacích, často filmaři podcení fázi interpretační, neujasní si vlastní názor na danou předlohu, to, co jejím prostřednictvím chtějí vypovídat k dnešku.¹⁵ Znamená to, že filmoví tvůrci špatně pochopí poselství knihy, poupraví si skutečnosti k obrazu

¹¹ KINOMANIAK.cz. Bábovky. Tržby a návštěvnost. Odkaz: <https://kinomaniak.cz/filmy/babovky>

¹² KINOMANIAK.cz. Prvok, Šampón, Tečka a Karel. Tržby a návštěvnost. Odkaz: <https://kinomaniak.cz/filmy/prvok-sampon-tecka-a-karel>

¹³ KINOMANIAK.cz. Kladivo na čarodějnice. Tržby a návštěvnost. Odkaz: <https://kinomaniak.cz/filmy/kladivo-na-carodejnice>

¹⁴ BORDWELL, David a KRISTIN THOMPSON. *Umění filmu: úvod do studia formy a stylu*. V Praze: Nakladatelství Akademie múzických umění, 2011. ISBN 978-80-7331-217-6.

¹⁵ MRAVCOVÁ, Marie. *Literatura ve filmu*. Praha: Melantrich, 1990. Estetika divadelní a filmové tvorby. S. 8.

svému, vynechají pro ně nedůležité postavy z knihy a tímto jednáním si znepřátelí obdivovatele knižní předlohy. Těmto chybným krokům by mohly zabránit konzultace s autorem předlohy, ale jelikož kniha a film mají odlišné vyjadřovací prostředky, často se stává, že dojde k určitému kompromisu, který vede ke spokojenosti obou stran, ale často k menší spokojenosti diváka. Filmoví tvůrci se často brání argumenty, že kniha byla příliš dlouhá, ale ono převést na plátno knihu o tisíce stranách je možná stejně těžké jako poradit si s knihou o šedesáti stranách (jako mají právě Ostře sledované vlaky). U dlouhé knihy hrozí překombinovanost a nesrozumitelnost děje, ale také určitý pocit přeplněnosti – nacpat do dvou hodin co nejvíce důležitých zvrátů. V takovém případě se obvykle zvolí rozdělení filmu na dva díly, což je sice finančně náročnější, ale kouká z toho větší zisk. U krátkých knih zase hrozí výskyt hluchých míst, umělé natahování a rozvleklost.

Teorii adaptace se v angloamerickém prostředí zabýval teoretik George Bluestone, který bývá označován jako otec adaptačních studií. Jeho kniha *Novels into film*¹⁶ (1957) se opírá o jinou teorii - *Laokoon*¹⁷ (1766) Gottholda Ephraima Lessinga – ten zkoumal rozdíly mezi poezií a malířstvím. Bluestone model aplikoval na vzájemný vztah literatury a filmu. Literatura vládne jazykem, film vizualizací. Filmař podle něj nevytváří adaptaci, ale nové dílo. Vazba tohoto díla na původní text je minimální, a to hlavně proto, že v praxi je vztah literatury a filmu neslučitelný. Bluestone byl přesvědčen, že psané slovo je víc než filmová vizualizace.¹⁸

Z novějších studií bych rád zmínil tu od Roberta Stama z roku 2005 (*The Theory and Practice of Adaptation*¹⁹), která se věnuje také kritice adaptovaných scénářů. Recenze a kritika se obvykle věnuje tomu, co převedením do filmu dílo ztrácí a nepolemizuje nad tím, co příběh získá. Stam také uvádí, že se čím dál více objevují u kritiků různé předsudky vůči adaptované literatuře do filmu.

¹⁶ BLUESTONE, George. *Novels into Film*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1957.

¹⁷ LESSING, Gotthold Ephraim. *Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie: mit beiläufigen Erläuterungen verschiedener Punkte der alten Kunstgeschichte*. Leipzig: P. Reclam jun., [1871]. Reclams Universal-Bibliothek.

¹⁸ BLUESTONE, George. *Novels into Film*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1957.

¹⁹ STAM, R. Introduction: *The Theory and Practice of Adaptation*. In Stam, R. (ed.); Raengo, A. (ed.). *Literature and Film. A Guide to the Theory and Practice of Film Adaptation*. 1. vyd. Malden: Blackwell Publishing, 2005. ISBN 0-631-23055-6. s. 8

1.4 Definice divadelní adaptace

Stejně jako u filmu, tak i na divadelní prkna se dostanou literární předlohy, a tím nemyslím třeba jen Shakespearovská dramata. V současné chvíli mě napadá divadelní zpracování úspěšného románu *Hana* spisovatelky Aleny Mornštajnové, kterou uvádí brněnské Mahenovo divadlo.²⁰

„V divadelní tvorbě přizpůsobení struktury původního dramatického díla novému uměleckému záměru buď cestou moderního přepracování, nebo kompozičně stylistické úpravy zastaralého textu, představuje zásadnější zásah do struktury původního díla, znamená nejednu radikální přeměnu vyjadřovacích prostředků“, uvádí *Slovník literární teorie* o pojmu adaptace.²¹

Je znatelné, že pojem adaptace chápe každý jinak a zahrnuje do něj užší nebo širší okruh podnětů. Linda Hutcheon ve své knize *A Theory of Adaptation* uvádí, že adaptací může být v podstatě cokoliv – videohry, komiksy, knihy nebo hudba. Samotný proces pak rozděluje na proces a jeho výsledek.²²

Synonymem adaptace bychom mohli určit pojem dramatisace, který se ale přesto mírně liší. Václav Königsmark je autorem pojmu *dramatisace*, který uvádí Vlašínův *Slovník literární teorie*²³. Dramatisace je dle něj „přetvoření původně epické, obvykle prozaické literární látky, někdy však také lyrické předlohy do dramatického tvaru.“²⁴ Königsmark rozdělil dramatisaci do dvou kategorií, z nichž jedna slouží velkým divadlům, a ta druhá studiovým divadlům.

Adaptací tedy můžeme myslet vše, co se nějak transformuje z něčeho na něco, ať už jde o knihy, písně, hry, adaptace adaptovaného. Adaptované dílo jen musí mít nějakou vazbu na text, z kterého vychází. Dramatisace je takovým poddruhem adaptace a může se zařadit třeba vedle divadelní adaptace, která vzniká jen pro jednu danou inscenaci, takže slouží jednomu jedinému účelu.

V této souvislosti bych rád ještě zmínil, že divadelní dramata mají také své formy. Teatrolog Zdeněk Hořínek řekl, že: „*Má-li se literární drama stát dramatickým textem, tj. textem k inscenování, musí se jeho systém otevřít.*“²⁵ V této souvislosti připomíná Klotzovo členění dramatu, které ho rozděluje na otevřenou a uzavřenou formu. Klasické dramatické texty, které mají jednotu času, děje a místa, mají menší počet dramatických postav a pravidelnou kompozici, jsou brány jako ty uzavřené. Naopak otevřenými jsou myšleny právě divadelní adaptace literárních

²⁰ Národní divadlo Brno. *Hana*. <https://www.ndbrno.cz/cinohra/hana/>

²¹ VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. V Praze: Československý spisovatel, 1977. s. 11.

²² HUTCHEON, Linda. *A theory of adaptation*. New York: Routledge, 2006. ISBN 0415967945.

²³ VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.

²⁴ VLAŠÍN, Štěpán: ed. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977. s. 84

²⁵ HOŘÍNEK, Z. *Mezi dvěma texty*. In *Divadelní revue* 2, č. 1, s. 17, Praha 1991.

děl, kdy jednotlivé části tvoří ucelený útvar. Tato forma má nepravidelnou kompozici, neplatí zde jednota času, děje a místa a příběh nabízí několik postav s vlastní dějovou linkou.²⁶

Divadelní teoretik Václav Königsmark jde s pojmem dramatisace a divadelní adaptace ještě trošku hlouběji a přidává pojem další, a tím je tzv. montáž. Montáž je proces, kdy je literární předloha převedena do dramatické podoby, kterou převezme režisér a interpretuje ji svým vlastním a novým pohledem do podoby divadelní inscenace. Zdramatizování textu tedy může být pro dvacet různých divadel stejné, ale díky tomu, že režisérů je také dvacet, bude každé představení jiné.²⁷ Sám Königsmark uvádí, že pokud je vycházeno zcela z literárního díla a režisér se dílu podřizuje, jde o dramatisaci. Pokud ale režisér bere text pouze jako výchozí bod a přidá do inscenace něco ze sebe samého, mluvíme o divadelní adaptaci.

1.5 Definice recenze a kritiky

Recenze je publicistickým žánrem a už z latinského překladu *re-censeo* lze vyzorovat, že jde o jakési posouzení, hodnocení. *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace* uvádí, že recenze je „*shrnující zhodnocení a posudek, který počítáme mezi druhy publicistického textu. Má za úkol především informovat a představit veřejnosti dílo (knihu, film, televizní inscenaci atd.) v hlavních rysech. Na rozdíl od kritiky nemá recenze příliš velký rozsah, a proto se soustřeďuje pouze na vyhodnocení výrazně kladných či výrazně záporných hodnot. Zároveň stručně představuje tvůrce, sleduje dílo od zrodu a zařazuje ho do kontextu další umělecké činnosti.*“²⁸

Kritika je metoda, kterou využívají novináři, aby zhodnotili určitou aktuální událost nebo osobu. V užším slova smyslu jde o žánr, který vyjadřuje názor na dílo, hodnotí jeho význam, důvod vzniku a zabývá se i souvislostmi kolem. S přimhouřeným okem by se dalo říct, že recenze a kritika jsou synonyma, ale drobné rozdíly mezi nimi jsou pozorovatelné. Recenze je delším útvarem, pohlíží na posuzovaný problém z více stran a snaží se dané dílo pochopit.

Kritika může promlouvat do více žánrů, podle kterých ji můžeme také dále dělit na divadelní, literární, hudební nebo filmovou. Dá se na ni pohlížet také z estetického hlediska. O to se pokusil Étienne Souriau, který v *Encyklopedii estetiky* píše, že kritika má původ už v antice a jedná se o „*intelektuální aktivitu, schopnost o něčem usuzovat a následně formulovat soudy*

²⁶ HOŘÍNEK, Z. Mezi dvěma texty. In *Divadelní revue* 2, č. 1, s. 17, Praha 1991.

²⁷ KÖNIGSMARK, Václav. *Bloudění a východiska. Prologomena k analýze českého dramatu a divadla šedesátých až osmdesátých let.* Praha: ÚKVČ, 1990.

²⁸ OSVALDOVÁ, Barbora a Jan HALADA, ed. *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace.* 3., rozš. vyd. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-266-7. S.150

a zejména zdůvodněná a motivovaná hodnocení.“²⁹ Tento názor je ale dosti diskutabilní a mohl by vyvolat kritické postoje oponentů, proto je nutné zajistit subjektivitu těchto hodnocení a soudů.

Moderní pojetí kritiky a tak trochu jiný pohled nabízí český filmový kritik Kamil Fila, pro kterého nejsou hvězdičkové, procentové ani palcové ukazatele dostatečně směrodatným hodnocením daného problému. Práce kritika je rozebrat danou okolnost a „...nevynášet jenom kategorické soudy. Psaní o umění (i zábavě) může být vášnivé, ale skutečně kritickým se stává až tehdy, pokud v sobě obsahuje racionálně strukturovanou argumentaci. Jinak je to hospodské žvanění.“³⁰

1.6 Dramatická stavba filmového díla

Od vzniku prvních filmových titulů se snažili odborníci definovat schémata, dle kterých by mělo být filmové dílo vystavěno. Jedním z autorů, který se daným problémem zabývá je Gustav Freytag v knize *Technika dramatu*, kde uvádí, že expozici, kolizi, krizi, peripetii a katastrofu využívali už autoři divadelních her v 17. století.³¹ Nad těmito pěti aspekty se zamyslel i profesor David Jan Novotný ve své knize *Budování příběhu aneb demiurgie versus dramaturgie*.

Novotný popisuje **expozici** (z lat. Expositio: výklad, rozbor) jako úvodní část díla, která publikum seznamuje s hlavními postavami, nastiňuje jejich vztahy a ukazuje prostředí, ve kterém se bude děj odehrávat.³² Expozice je rozhodujícím faktorem pro to, jestli bude jednotlivec ve sledování nebo třeba čtení pokračovat. V dnešní době se ale většinou nic moc neutají, proto divák o díle obvykle ví více, aniž by sám chtěl, ať už prostřednictvím reklamních kampaní, trailerů, předpremiérových recenzí nebo prostě jen z doslechu.

Aplikace expozice na Ostře sledované vlaky: Miloš se obléká do uniformy, seznamuje diváka se svými předky a rodinou, hlásí se do práce na stanici. Seznámíme se s Mášou, výpravčím Hubičkou, přednostou a radou Zednickem.

²⁹ SOURIAU, Étienne. Encyklopedie estetiky. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-18-X. s.493.

³⁰ FILA, Kamil. Teze o kritice jako disciplíně. [online]. Copyright © 2016 JesteVetsiKritik.cz [cit. 24.03.2020]. Dostupné z: <https://www.jestevetsikritik.cz/o-projektu/teze-o-kritice-jako-discipline>

³¹ FREYTAG, Gustav. Technika dramatu [online]. Přeložil Jaroslav ŽERT. Praha: Ústav pro učebné pomůcky průmyslových a odborných škol. 1944. [cit. 2019-05-04], s. 299. Knihovna Divadelního prostoru, sv. 6. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1421/jaro2016/DVQ024K/um/Gustav_Freytag_-_Technika_dramatu.pdf

³² NOVOTNÝ, David Jan. Budování příběhu, aneb, Demiurgie versus dramaturgie. Praha: Karolinum, 2007. s. 34.

„**Kolize** (z lat. *colido*: srážet, utkat se) je zauzlení dramatického konfliktu, postupné krystalizování srážky zájmů.“³³ Je více možností jak kolizi uchopit. Může být samostatnou kapitolou a na expozici navazovat nebo se s ní může prolínat. Důležitou vlastností kolize je její výraznost a zajímavost. Diváka by měla tzv. přibít do sedačky a nepustit až do závěrečných titulků.

Aplikace kolize na Ostře sledované vlaky: Miloš se snaží získat sexuální zkušenosti prostřednictvím výpravčího Hubičky, sleduje mladé sestřičky, při sexuálním kontaktu s Mášou selže.

Krizí je chápán ústřední okamžik dramatického děje mezi základní fází, ve které se děj zamotá, a rozhodující fází, kdy nějak vyústí. V této chvíli je děj rozehraný naplno. Postavy mají jasný směr, definuje se jejich charakter a divák z příběhu odhaluje více a více.³⁴

Aplikace krize na Ostře sledované vlaky: Milošův pokus o sebevraždu kvůli selhání v posteli.

Dramatickým zvratem ve vývoji příběhu je tzv. *peripetie*, čili zvrát. Ta bývá stavěna jako kolize, avšak s rychlejším spádem. Sama o sobě nemá v ději stálé místo, takže se může vyskytnout prakticky kdykoliv a kdekoliv podle potřeby materiálu.³⁵

Aplikace peripetie na Ostře sledované vlaky: Miloš vyřeší svůj problém tak, že jej zaučí starší žena – krásná Rakušanka Viktoria Freie. Výpravčí Hubička mluví o zneškodnění muničního ostře sledovaného vlaku.

Vše ale spěje k finálnímu aktu, rozuzlení, zakončení, k vyústění děje. *Katastrofa* je finální fází filmu, ve které se odehrají závěrečné konfrontace, které celý děj ukončí a zodpoví nezodpovězené otázky. Katastrofa musí „*vyplývat z logiky příběhu, z logiky postav, z jejich charakteru, musí být logickým a přirozeným následkem jejich činů.*“³⁶ Rozuzlení by mělo být jasné, pochopitelné a mělo by mít spád. Většinou právě posledních několik minut snímku rozhodne o celkovém dojmu diváka.

Aplikace katastrofy na Ostře sledované vlaky: Miloš při hrdinském činu umírá.

Úplně mimo tento pětistupňový manuál stojí tzv. tříaktová struktura Thomase C. Fostera, která se řídí pravidlem 30-60-30. První půlhodina představuje postavy a naznačuje děj. Následuje šedesátiminutový klíčový bod zápletky, ke kterému se v devadesáté minutě přidá další, který směřuje k vyústění v posledním třicetiminutovém aktu. V prostřední „hodince“ je vývoj děje

³³ NOVOTNÝ, David Jan. Budování příběhu, aneb, Demiurgie versus dramaturgie. Praha: Karolinum, 2007. s. 37.

³⁴ Tamtéž. S. 38.

³⁵ Tamtéž. S. 39.

³⁶ Tamtéž. S. 41.

ohraničen právě zmíněnými klíčovými body zápletky.³⁷ Teorie byla publikována v knize *Jak číst film*.

Šablonovitosti a schematičnosti ale bylo za dlouhé roky vzniku filmových děl až dost, proto se tvůrci snaží všemožně různé definice popírat a vybírají si tak vlastní cestu za získáním zájmu diváka. Někdy se to podaří méně, někdy více. Velice dobře to shrnul Jeana-Claude Carrière, který ve své knize *Vyprávět příběh* tvrdí, že „filmové dílo musí být zajímavé natolik, aby pozornost diváka neochabovala, musí mít dobře vybraný příběh vzhledem k publiku, vyprávět jej v dobrém rytmu, vyhýbat se rozvláčenosti, načasovat překvapení, zajistit logičnost a uvěřitelnost. Logika a pravděpodobnost souvisí s vazbami mezi hlavními a vedlejšími postavami, které nefungují v mnoha případech pouze jako doplněk, ale mohou děj zásadním způsobem posouvat kupředu a ovlivňovat jej.“³⁸

2 Bohumil Hrabal

„Byla v něm klidná energie, myšlenky podobající se dynamitu a zápalné šňůře. Mluvil vážně, se vsuvkami prozrazujícími smysl pro humor. Vypadal, jako by trochu spěchal a zároveň měl času dost. Dělal dojem člověka, který přijde, kam chtěl, a zároveň chtěl nebo měl být někde jinde. Měl v sobě nebo na sobě cejch prozatímnosti.“³⁹

Arnošt Lustig

Bohumil Hrabal se narodil na počátku 20. století a zemřel na jeho konci. Za jeho života se stala na našem území řada významných událostí, které se ať už pozitivně nebo negativně zapsaly do naší historie a ovlivnily i jeho tvorbu. Bohumil Hrabal čerpal inspiraci pro své texty hlavně ze svého života, proto je zajímavé sledovat proměny jeho děl v závislosti na aktuální situaci, která u nás probíhala. Možná právě proto se stal jedním z nejznámějších a nejvýznamnějších našich autorů, o jehož talentu věděli i ve světě. Možná právě proto se jeho knihy staly předlohou pro několik filmů nejen režiséra Jiřího Menzela. Možná právě proto získaly *Ostře sledované vlaky* před lety

³⁷ FOSTER, Thomas C. *Jak číst film: cinefilův průvodce po světě pohyblivých obrázků*. Přeložila Lucie CHLUMSKÁ. Brno: Host, 2017. s. 173.

³⁸ CARRIÈRE, Jean-Claude. *Vyprávět příběh*. Praha: Národní filmový archiv, 1995. Knihovna Illuminace. s. 177.

³⁹ LUSTIG, Arnošt a Markéta MALIŠOVÁ. *O spisovatelích*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2010. ISBN 978-80-86911-28-1.

Oscara za nejlepší zahraniční film. Pro svou nadčasovost a sílu příběhu, který ač se zdá jednoduchým, měl a stále má své kouzlo.

2.1 Život a dílo

Bohumil Hrabal se narodil 28. března 1914 v Brně - Židenicích jako Bohumil František Kilián. Bohumil se narodil jako nemanželský syn, a proto ho jeho matka Marie několik let vychovávala u svých rodičů. Příjmení Hrabal získal až v roce 1916, a to ve chvíli, kdy se jeho matka provdala za Františka Hrabala. V tomto období se nově vzniklá rodina přestěhovala na českomoravské pomezí do vesnice Polná, kde strávili docela krátkou dobu, za kterou se Hrabalovým narodil další syn Břetislav, Bohumilův bratr.

Hrabalovi tak čekalo další stěhování, tentokrát za prací do Nymburka, a to v srpnu 1919. Do města, které je už navždy spjato s touto spisovatelskou legendou. Marie Hrabalová, Bohumilova matka, se aktivně angažovala v kulturní sféře města, takže se rodina velice rychle dostala do povědomí místních obyvatel. Nymburk se stal pro Hrabala také místem, ve kterém nastoupil do školy, a kde začala jeho klikatá cesta mezi školními předměty, známkami a hodnocením učitelů.

Důtky, špatné známky z chování, poznámky a podprůměrný prospěch provedly malého Bohumila všemi pěti třídami, z kterých pak překvapivě zamířil na jedno z brněnských státních gymnázií, z části také proto, aby dělal společnost své babičce, která náhle přišla o svého manžela, Bohumilova dědečka. Ani tohle studium pro něj nebylo to pravé, a tak se mu v pololetí na vysvědčení objevily čtyři pětky a trojka z chování. Závěrečné vysvědčení se neslo ve stejném duchu, a tak Bohumil nepostoupil do dalšího ročníku. Celé prázdniny tuto skutečnost před rodiči tajil, ale pravda ho doběhla a od září nastoupil na státní školu v Nymburce⁴⁰. V jednom z posledních spisů Bohumil Hrabal uvedl, že „...na střední škole jsem trvale propadal z češtiny a opakoval jsem primu a kvartu a tak jsem si o dva roky prodloužil mládí...“⁴¹. Hrabal překvapivě nakonec odmaturoval, a to v roce 1934. Se studiem to nehodlal vzdát. Zapsal se na roční kurz latiny, aby se mohl věnovat humanitním studiím. Na přání rodičů se zapsal na Právnickou fakultu Karlovy univerzity. Psal se rok 1935. Hrabal se ocitá v Praze. Možná Praha, matka měst, možná Karlova univerzita, možná dospělost probudila v mladém Bohumilovi lásku k literatuře a vědění.

⁴⁰ HRABAL, Bohumil. 1995. Kdo jsem. Praha: Pražská imaginace, 1995. ISBN 80-7110-154-0.

⁴¹ HRABAL, Bohumil, KADLEC, Václav a Karel DOSTÁL, ed. Kdo jsem. Praha: Pražská imaginace, 1995. ISBN 80-7110-154-0.

Právnickou fakultu Hrabal překvapivě vystudoval a dokonce si při studiu bral přednášky navíc – literární dějiny, dějiny umění, filosofie. Možná i proto se v tu dobu objevila jeho první tvůrčí činnost. Nejprve básnická, kterou tu a tam otiskly nymburské Občanské listy.

Procházky⁴²

*Ruku v ruce důvěrné,
tak šli jsme cestou za město
vánek nám čechral vlasy rozverné
a říkal jsem ti – nevěsto.*

*Tehdy byl modrý den jak len,
klíč k ústům trčel v zámku,
nač mluvit, když byl den
jak kalich svatostánku?*

*Tak podnapilí jako absintem
jsme přicházeli domů,
kdy měsíc česal hřívu nad žitem
a šeptalas: co řeknou naši tomu?*

Téměř u konce studia zasáhne celý český národ začátek druhé světové války, které doprovází i uzavírání vysokých škol, tím se jeho absolvování Právnické fakulty přesouvá až na rok 1946, kdy přijímá titul JUDr. Co ale autor celých sedm let dělal? Ano, začíná se objevovat v okolí železnic, které jsou tak známé z jeho děl. Chvíli je zaměstnán u notáře v Nymburce, rok studuje na soukromé střední škole a poté se запиše do kurzu výpravčích v Hradci Králové, který mu vynese místo výpravčího ve stanici Kostomlaty. Stanice, která se stává předlohou místa, kde se odehrávají *Ostře sledované vlaky*.

Dá se říct, že oficiálně se stal spisovatelem z povolání až v roce 1963, téměř ve svých padesáti letech. Než k tomuto bodu došel, živil se jako pojišťovací agent, zaměstnanec kladenských oceláren, kde utrpí vážný úraz, a tak se vrací zpět do Prahy, kde se stává baličem starého papíru, později třeba i kulisákem. Během tvrdé práce stále píše, texty se dostávají

⁴² HRABAL, Bohumil a Miroslav ČERVENKA. Básnění. Praha: Pražská imaginace, 1991. ISBN 80-7110-063-3.

do oběhu mezi jeho známé a z těchto rozličných profesí čerpá inspiraci pro svá díla, která se tak stávala reálnějšími a uvěřitelnějšími.⁴³

V podstatě ze dne na den se vším praštil a naplno se začal věnovat literatuře a psaní. „*Psal, pak to rozstříhal, rozložil na podlaze a sestavoval a slepoval a pak to četl, jak se mu to poskládalo, než to odnese do redakce a nechá se překvapit, jak to bude vypadat otištěné.*“⁴⁴

Světlo světa spatří pět Hrabalových próz v roce 1956. Texty jsou součástí almanachu. Tento rok je pro Bohumila Hrabala významný i z jiného důvodu. Vstoupí do svazku manželského s Eliškou Plevovou a je mu umožněno dokončit sbírku povídek za pomoci Českého literárního fondu.

Vydání knihy povídek *Skřivánek na niti* je na spadnutí, ale nakonec z ní sejde, a tak Hrabal publikuje prostřednictvím časopisů a stává se spisovatelem na volné noze. První vydanou knihou se stává *Perlička na dně*. Následuje smršť několika dalších knih, které získávají věhlas u nás i ve světě a stávají se předlohou úspěšných snímků. Za zmínku stojí dílo *Pábitelé* – slovo vymyslel Hrabal sám a vzniklo ze slova pábit (=pokuřovat dýmku). V Hrabalových dílech jde ale o vypravěče, který si přibarvuje realitu. Postupem času se pábitel stal symbolem Hrabalových děl. „*Pábitelé, pábení podle nevyslovené formule, že všechno průměrné je na nic, ale bylo by zároveň trestuhodné je pomíjet.*“⁴⁵, uvádí Arnošt Lustig ve svých vzpomínkách na Bohumila Hrabala, v knize *O spisovatelích*.

Tato doba ale netrvá příliš dlouho, a to kvůli příchodu vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968, kdy bylo Hrabalovi zakázáno psát. Spisovatel se nevzdal a spolupracoval s exilovými nakladateli a jeho díla vycházela samizdatově. Oficiálně jsou ale jeho připravované knihy uloženy k ledu a Hrabal se na nějakou dobu stahuje z veřejného života a v soukromí píše a píše. V tomto období vznikají třeba *Postřižiny*, *Slavnosti sněženek* nebo *Obsluhoval jsem anglického krále*. Tohle období je považováno za jeho vrcholné a zakončuje jej kritiky nejuznávanější kniha *Příliš hlučná samota* z roku 1980.

Postupem času se díla nakonec do oběhu dostala, i když s redakčními úpravami a často bez autorova svolení. Hrabal i přesto zůstává nadále aktivní a na přelomu 80. a 90. let vydává *Dopisy Dubence*, ve kterých komentuje politickou a společenskou situaci u nás. Koncem 90. let

⁴⁴ LUSTIG, Arnošt a Markéta MALIŠOVÁ. O spisovatelích. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2010. ISBN 978-80-86911-28-1. S. 117.

⁴⁵ Tamtéž. S. 109.

vychází obsáhlá edice všech Hrabalových spisů, která obsahuje nikdy nepublikované texty, dopisy, Hrabalovy komentáře, ale také již publikovaná díla. Vydání mělo 19 svazků.⁴⁶

Jak pro spoustu spisovatelů, tak i pro Bohumila Hrabala znamenala Sametová revoluce takový nový začátek. Možná už nebyl na vrcholu svých sil a podepsaly se na něm nemoci spojené s věkem, ale jeho díla na počátku 90. let zaplavila knihkupectví – *Něžný barbar* (náklad 100 000), *Obsluhoval jsem anglického krále* (náklad 140 000) nebo *Schizofrenické evangelium*, jehož součástí je existenciální povídka *Kain*. Následovala jeho další díla, která byla zamknuta do trezoru.⁴⁷

Počátkem listopadu 1988 vzniká *Společnost Bohumila Hrabala*, která začíná vydávat klubový časopis *Haňta Press* (název podle postavy z *Příliš hlučné samoty*). Sám Hrabal se hned v prvním čísle přihlásí s textem *Kouzelná flétna*, ve kterém dokumentárně vypovídá o svých pocitech a dojmem. Následuje vydání šesti knih v rychlém sledu po sobě - *Listopadový uragán* (1990), *Ponorné říčky* (1991), *Růžový kavalír* (1991), *Aurora na mělčině* (1992), *Večerníčky pro Cassia* (1993) a *Texty* (1994). Tyto texty se hodně liší od toho, co Hrabal psal ve své vrcholné formě. Webové stránky věnující se podrobně Hrabalovu dílu uvádějí, že: „...těmito texty se jako červená niť linou autorovy meditace o útrapách stáří, o tíži samoty, o myšlenkách na sebevraždu, o literárních láskách, o cestě do Ameriky, ale také o proměnách na politické scéně po pádu totalitního režimu.“⁴⁸ Sám autor tuto fejetonovou esejistiku nazýval literární publicistikou. Pro běžného čtenáře jsou tyto texty hůře stravitelné, a možná i proto jsou tak trochu zapomenuté a dosud řádně neanalyzované.

Devadesátá léta přinesla Hrabalovi řadu ocenění, které dříve získat nemohl z důvodu politické situace u nás. Některých ocenění se ale přeci jen dočkal ve svém plodném období a to ve chvíli, kdy naše země směřovala k Pražskému jaru.⁴⁹

- Cena nakladatelství Československý spisovatel za *Perličky na dně* (1963)
- Cena nakladatelství Mladá fronta za *Pábitele* (1965)
- Cena nakladatelství Československý spisovatel za *Taneční hodiny pro starší a pokročilé a Ostře sledované vlaky* (1965)
- Státní cena Klementa Gottwalda za film *Ostře sledované vlaky* (1968)
- Cena Svazu českých spisovatelů v oboru filmového scénáře za scénáristický přínos nové vlně české kinematografie (1969)

⁴⁶ HRABAL, Bohumil. 1996. Ze zápisníku spisovatele. Praha: Pražská imaginace, 1996. ISBN 80-7110-165-6.

⁴⁷ HRABAL, Bohumil. Životopis. Webové stránky věnované Bohumilu Hrabalovi. Odkaz: <http://www.hrabal-nymburk.cz/index.php?stranka=zivotopis>

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ HRABAL, Bohumil. Vyznamenání a pocty. Webové stránky věnované Bohumilu Hrabalovi. Odkaz: <http://www.hrabal-nymburk.cz/index.php?stranka=vyznamenani-a-pocty>

- Cena nakladatelství Československý spisovatel za *Harlekýnovy milióny* (1982)
- Italská literární cena Premio Capri Narrative Straniera (Itálie) (1987)
- Maďarská literární cena I. Bethlena (1988)
- Titul Zasloužilý umělec (1989)
- Medaile Vítězslava Nezvala Českého literárního fondu za osobitý vklad rozvoji české literatury (1989)
- Národní cena České republiky za knihu *Obsluhoval jsem anglického krále* (1990)
- Francouzské vyznamenání Officer de l'ordre des arts et des lettres (Rytíř umění a písemnictví) (1991)
- Cena George Theinera za anglické vydání *Příliš hlučné samoty* (1992)
- Literární cena Premio letterario internazionale Mondello za italské vydání *Listopadového uragánu* (Itálie) (1992)
- Cena Jaroslava Seiferta (Praha) (1993)
- Literární cena Grinzane Cavour (Itálie) (1995)
- Čestný doktorát Honoris causa university Padova (Itálie) (1996)
- Medaile Za zásluhy z rukou prezidenta Václava Havla (Praha) (1996)

Když v roce 1995 přestal psát, možná i to byl první známka toho, že se Hrabalův život chýlí ke konci. Začátkem prosince 1996 byl hospitalizován v Praze v nemocnici Na Bulovce na ortopedii. Jeho život končí 3. února 1997 po pádu z pátého patra nemocničního pokoje zmíněné nemocnice.

2.2 Styl psaní

Hrabalovo dílo je v první řadě autobiografické. Čerpat z vlastních zážitků a inspirovat se jimi při psaní textů je určitě jedním z nejcennějších zdrojů. Jeho život byl pro něj inspirací pro psaní, ať už šlo o jeho vzpomínky na dětství za první světové války, vnímání situace za druhé světové války nebo o snahu uplatnit se v 50. letech minulého století, kterou narušovala tehdejší komunistická vláda. Mohlo by se zdát, že Hrabal vlastně jen životopisně popisuje své prožitky, ale díky svému obrovskému talentu dokázal svůj svět stylizovat do obrazu vhodného pro běžného čtenáře a naučil ho hledat ve svých textech prvky společné s jeho životem. Do svých děl uměl vetknout osudy svých blízkých, přátel, ale i sám sebe.⁵⁰ Čas od času se ale objevil názor, že Hrabal píše spíše

⁵⁰ Bohumil Hrabal. Webová stránka věnovaná Bohumilu Hrabalovi. Život a dílo. www.hrabal-nymburk.cz

pro sebe než pro čtenáře, a že jediným dílem, které je vyloženě čtenářské jsou právě *Ostře sledované vlaky*. Na sklonku života do svých děl vtiskl převážně sám sebe, kdy ve svých možná trošku opomíjených dílech rozjímá nad stářím, smrtí, nad myšlenkami na sebevraždu apod.

Jakub Češka ve své studii, kterou vypracoval pro časopis *Slovo a smysl* Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, polemizuje nad tím, zda Hrabalovy texty jsou opravdu literaturou nebo spíše „*forma svérázného (nutně nespolehlivého) dokumentu*“.⁵¹ Češka uvádí, že Hrabalovy prózy jsou kontaminovány jeho životem a jako kontrast uvádí díla jeho současníka Milana Kundery, který se svůj osobní život snažil vymanit ze svých děl. Češka si myslí, že se čtenář bez znalosti Hrabalových osudů v jeho textech ztratí. Rozdíl v těchto dvou autorech také tkví v tom, že zmiňovaný Kundera prezentuje svoji literaturu jako hotovou, definitivní a autorizovanou. Je tedy nutné jeho romány číst slovo od slova, aby jim čtenář stoprocentně porozuměl. Naproti tomu Hrabal spoléhá na to, že čtenář řádky přeskakuje a zaměřuje se na celé vyznění jeho příběhu. Často tak jeho texty mohou působit nehotově, neautorizovaně.⁵² Na otázku autorizace spisovatel odpověděl: „*Co jsem vydal, to jsem vydal.*“⁵³

Bohumil Hrabal byl osobitým autorem, jehož smysl psaní nebyl ve své vlastní suverénnosti a sebevědomí, ale ve čtenářích a jejich pohledu, na kterém mu záleželo, a šel mu naproti. O tom svědčí i výrok uvedený v jeho sebraných spisech: „*Potom jsem taky sám svůj čtenář, a já se nejen bavím tím, co jsem napsal, v první řadě neustále mám pochyby a obavy o to, co jsem napsal. Pořád se ve mně hádá a sváří maloměšťáček se skutečným svobodným člověkem.*“⁵⁴

Jakub Češka také ve studii uvádí možné nedostatky, na které ale lze pohlížet také jako na klady – „*...jeho nezřetelný vypravěčský hlas, lze vidět zároveň jako klad, neboť ponechává scény otevřené různým čtením.*“⁵⁵

Hrabalovy prózy jsou tak jedinečnou sondou do spisovatelské duše, které ale nejsou dokumentární ani životopisné, ale čtenáře nabádají hledat v nich střípky z autorova života, které mu daly inspiraci pro jejich psaní. Občas se může zdát, že čtenář nastupuje do rozjetého vlaku,

⁵¹ ČEŠKA, Jan. Psaní Bohumila Hrabala na pomezí literatury. Časopis *Slovo a smysl*. FF UK.2010.

<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/2>

⁵² Tamtéž.

⁵³ ZUMROVÁ, Jiřina: Ediční poznámky. In: Pábení: povídky z let 1957–1964. Sebrané spisy Bohumila Hrabala, sv. 4, ed. Jiřina Zumrová. Pražská imaginace, Praha 1993, s. 404.

⁵⁴ HRABAL, Bohumil: Duch dějin má někdy smysl pro legraci [1968]. In: Domácí úkoly. Sebrané spisy Bohumila Hrabala, sv. 15, ed. Karel Dostál, Václav Kadlec, Vladimír Gardovský, Claudio Poeta. Pražská imaginace, Praha 1995a, s. 85.

⁵⁵ ČEŠKA, Jan. Psaní Bohumila Hrabala na pomezí literatury. Časopis *Slovo a smysl*. FF UK.2010.

<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/2>

z kterého v nejvyšší rychlosti vystoupí, a proto nemusí Hrabalovy texty sedět každému. Osobitost a rozpoznatelnost jim ale určitě nelze upřít.

3 Povídka Kain

Kain je existenciální povídkou Bohumila Hrabala z roku 1949, která později vyústila v *Ostře sledované vlaky* (1965) a *Legends o Kainovi* ze souboru *Morytáty a legendy* (1968). Jde také o první prozaický text, který Hrabal napsal.

Ladislava Lederbuchová v *Průvodci literárním dílem* uvádí, že „...existencialistická literatura zobrazuje lidskou situaci jako absurdní, ale zároveň tragickou, s jedinou perspektivou – smrtí. Smysl existenci může dát vnitřní svobodné rozhodnutí z vlastní vůle žít v odcizeném světě – téma vlastní existence jako jediné jistoty, kterou člověk má, je spjata s tématem odcizení ostatním lidem a společností, s hledáním vlastní identity. (...) Postava je znakem existence.“⁵⁶

Zjednodušeně řečeno jde o realistickou prózu, ve které autor hlavní postavu dostane do mezní životní situace a čtenář sleduje její myšlenkové pochody, které jí pomáhají se s osudem vypořádat.

3.1 Vznik a obecné informace

Existencialismus (z lat. *ex-sistere* = vystupovat) vznikl po první světové válce v Německu. Do povědomí většího množství lidí ho dostali hlavně jeho francouzští představitelé (Jean-Paul Sartre, Albert Camus) ve 40. letech 20. století a po 2. světové válce. Je jakousi reakcí na kritické události a společenskou krizi. V centru dění tohoto směru je člověk jako jedinec, který je brán jako jedinečná a nezaměnitelná osobnost.

S existencialismem úzce souvisí tzv. filosofie existence, jejíž hlavní myšlenkou je definovat lidské bytí. Samotný existencialismus nemá jasně danou definici, a to hlavně proto, že se názory jeho představitelů hodně lišily. Něco společného ale přece jen mají – základní otázku lidské existence a postavení jedince ve společnosti.

Hrabal často využíval motivu sebevraždy a v tom lze spatřit jeho pojetí existencialismu. Jacek Baluch ve své knize *Kain podle Hrabala* v souvislosti s existencialismem uvádí,

⁵⁶ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava: *Průvodce literárním dílem*. Jinočany: Nakladatelství H&H 2002, s. 86.

že „...motiv sebevraždy v kontextu existenciální filozofie a využíváme-li jeho narážky na filozofy různé provenience, od stoiků po existencialisty, a především začítáme-li se do Hrabalových textů odkazujících k sobě navzájem, neopouští nás myšlenka, že se tento motiv Hrabalovy tvorby náhle stává prefigurací jeho vlastní smrti.“⁵⁷

Existenciální povídka *Kain* vznikla v roce 1949 a sám Bohumil Hrabal ve svých spisech⁵⁸ naznačuje, že pro něj byly (kromě vlastního života) inspirací dvě knihy. *Utrpení mladého Werthera* od Johanna Wolfganga von Goetheho (1774), ve které hlavní hrdina spáchá sebevraždu z nešťastné lásky. Krásná Lotte Werthera odmítne a sama mu nabídne vražednou zbraň, kterou může svůj čin uskutečnit.⁵⁹ Tou druhou knihou je *Cizinec* (1942) Alberta Camuse, ve které se hlavní postava úředník Mersault dopustí vraždy, která pramení z pocitu odcizení od okolního světa. Tato vražda nemá vůbec žádnou psychologickou ani společenskou motivaci. Kain je vlastně jakousi kombinací a tyto knihy jsou mu inspirací.

Proč se vlastně povídka jmenuje *Kain*? Biblický příběh, kdy Kain povstal proti svému bratrovi Ábelovi, zabil jej, většina zná. Bůh poté Kaina prokleje, vyžene ho a Kain se užívá vlastní vinou.⁶⁰ Kdybychom příběh aplikovali na Hrabalův text, mohli bychom bratrovraždu spatřit v závěrečné fázi, kdy hlavní postava nalezne v příkopu německého vojáka zmítajícího se ve smrtící agonii. Aby jej ušetřil trápení, zabije ho. Ještě před tím si ale uvědomí, že je to taky člověk, stejně jako on. Stejný druh, vzešel z Boha, bratr.

„Kdepak, já bych nezabil ani kuře. Zastřelte si ho sám.“, odpověděl sedlák a přehazoval si pušku přes hlavu. „Tady ji máte.“, a podával mi ji do příkopy. Vzal jsem ji. Protože jsem měl rád život, nesnel jsem pomalou, sadistickou zvrhlost. Stisknul jsem vojenský kvér a prsty se mi nechvěly. Zamířil jsem na místo, kde asi bylo srdce. Stisknul jsem kohoutek...(…)…Namířil jsem znovu, avšak mezi oči. Stisknul jsem a oči se přivřely, jako by byl bit důtkami...(…)…Mlýn jeho života domlával a svět, který nosil v hlavě, mu vytékal dírkou mezi očima...“⁶¹

⁵⁷ BALUCH, Jacek. *Kain podle Hrabala*. 1. Vyd. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2199-1. s.62

⁵⁸ HRABAL, Bohumil: *Duch dějin má někdy smysl pro legraci* [1968]. In: *Domácí úkoly*. Sebrané spisy Bohumila Hrabala, sv. 15, ed. Karel Dostál, Václav Kadlec, Vladimír Gardovský, Claudio Poeta. Pražská imaginace, Praha 1995a.

⁵⁹ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Utrpení mladého Werthera*. Přeložil Erik Adolf SAUDEK. [Praha]: Československý spisovatel, [2018]. ISBN 978-80-7459-167-9.

⁶⁰ BIBLE: *Písmo svaté Starého a Nového zákona, první Mojžíšova (Genesis)*, s. 25

⁶¹ HRABAL, Bohumil. *Schizofrenické evangelium*. Praha: Brána, 2001. ISBN 8072431021. S. 135.

3.2 Děj a postavy

Hlavní postavou je subjekt, který se v textu označuje jako *JÁ* a jeho jméno v celém rozsahu povídky ani jednou nezazní (dvakrát je hlavní postava oslovena jako Bogánek). Jedná se o výpravčího na nádraží v Kostomlatech. Ten si kupuje jízdenku na vlak, který ho zaveze do hotelu, ve kterém má v plánu spáchat sebevraždu. Ve vlaku se setká s Mášou, mladou průvodčí, s kterou se zná z mládí. Ta ho v jedné ze stanic v Praze zatáhne do svého bytu, kde se spolu pomilují. I přes tento nečekaný, ale příjemný zvrat v ději pokračuje subjekt ve své cestě vlakem a v jedné z hotelových koupelen si podřeže zápěstí. Včas je mu ale poskytnuta pomoc. V nemocnici je mu dožil vpravena nová krev a subjekt má pocit, že se stal novým člověkem. S novým elánem začne pomýšlet na obyčejný rodinný život s Mášou, která mu řekne, že s ním čeká dítě. A tak se začíná mluvit i o svatbě.

Subjekt (*Já*) se vrací do práce, kde je po nějaké době zatčen příslušníky SS jako podezřelý z odbojové činnosti. Ve vězení se ale zdrží jen krátce, protože je propuštěn z politických důvodů – němečtí vojáci se stahují z front a nepovažují za nutné zabíjet. Jednoho dne jede subjekt (*Já*) na kole podél železniční trati. V příkopu uvidí těžce zraněného německého vojáka. Projeví se v něm soucit a z humánního hlediska vojáka zastřelí, aby jej ušetřil trápení. Dále na své cestě potkává skupinu zajatců pod dozorem českých strážců. Při potyčce, kdy se zajatci pokouší utéct, je subjekt zraněn zbloudilou kulkou ze zbraně jednoho z Čechů. Zranění je pravděpodobně smrtelné. Povídka to jen naznačuje.

Proč má hlavní postava sebevražedné myšlenky? V existenciální povídce *Kain* je rozhodnutí hlavní postavy existenčního zaměření. Výpravčí nechce trpět a nedobrovolně umírat, raději chce zemřít hned, rychle a chce mít možnost mít nad svou smrtí kontrolu. Až v *Ostře sledovaných vlacích* jsou jeho sebevražedné sklony lépe vysvětleny a „omluveny“ tím, že Miloš selhal při prvním intimním sblížení se ženou.

4 Novela Ostře sledované vlaky

„Nikdy jsem v životě nic nedělal s takovou láskou jako službu na nádraží. A když byla noční, žasnul jsem nad tou slavností, jak staniční pomocník rozžihal petrolejové lampy a lucerny, jak ve staniční kanceláři neustále hrkaly a cvakaly a pípaly a vrněly telefonní a telegrafní přístroje a vybavovala se kolečka v bezpečnostním bloku, tak jsem pořád měl dojem, že jsem v hodinářském krámě, anebo v obchodě se zpěvným ptactvem. Kdybych si měl zvolit jedno zaměstnání, která jsem kdy měl, zase bych chtěl být panem výpravčím.“⁶²

Bohumil Hrabal

Do novely *Ostře sledované vlaky*, kterou napsal Bohumil Hrabal v roce 1965, promítl jak své životní pracovní a osobní zkušenosti, tak i inspiraci skutečnou událostí z března roku 1945, kdy členové partyzánské skupiny Podřipsko odpálili pomocí časového spínače německý muniční vlak nedaleko zastávky Stratov. Hrabal byl skvělým výpravčím, který se zapsal do povědomí tím, že vlaky odbavoval pískáním na prsty. Když ale došlo na administrativu a zkoušky, propadl ve všech směrech. Člen *Klubu čtenářů Bohumila Hrabala* a bývalý železničář Václav Pokorný pro server *e15.cz* uvedl, že Bohumil Hrabal „...poklekl před kolejnicí, položil na ní ucho a řekl: Vlak číslo 804 projel právě Kamenným Zbožím. Všichni byli zaražení. A když se ho inspektor zeptal, kde se to naučil, řekl, že to pochytíl z amerických filmů s Gary Cooperem.“⁶³

Novela *Ostře sledované vlaky* není příliš dlouhá, co se počtu stránek týče, ale i na několika málo stránkách rozehrává příběh, který je po mnoha stránkách rozmanitý. Šest kapitol je rozděleno do dvou rovin, z nichž jedna sleduje sexuální problémy Miloše Hrmy a ta druhá právě probíhající druhou světovou válku. Kromě hlavní dějové linky Miloše Hrmy je příběh doplněn několika vedlejšími příběhy.

4.1 Vznik a obecné informace

Ostře sledované vlaky jsou novelou, která se řadí do druhé vlny poválečné prózy, jejímž autorem je Bohumil Hrabal. Poprvé byla vydána roku 1966 nakladatelstvím *Československý spisovatel*.⁶⁴

⁶² E15.cz: Ostře sledované vlaky vypravil Bohumil Hrabal z Dobrovice [online]. Dostupné z: <https://www.e15.cz/magazin/ostre-sledovane-vlak-y-vypravil-bohumil-hrabal-z-dobrovice-846914>

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Národní knihovna ČR. Databáze NK ČR, první vydání *Ostře sledovaných vlaků*. https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000490899&local_base=SKC

Námět čerpal Hrabal ze skutečné události, která se odehrála za období Protektorátu Čechy a Morava. Tehdy byl odpálen německý muniční vlak partyzánskou skupinou Podřípsko nedaleko vlakové stanice Stratov. Do knihy také promítl své vzpomínky na funkci výpravčího ve stanici Kostomlaty nad Labem. Tuto funkci vykonával koncem druhé světové války.

Děj je zasazen do roku 1945, tedy na konec druhé světové války. Bohumil Hrabal se věnuje tématu dospívání, konkrétně období, kdy se z chlapce stává muž. Je zklamán z prvního sexuálního zážitku se svou milou Mášou, a tak se rozhodne spáchat sebevraždu. Na pozadí sexuálních problémů mladistvých řadí válka, která zasahuje do života každého člověka a mění jejich charakter.

4.2 Děj a postavy

Námět byl převzat z povídky *Kain* a rozšiřuje ji o další dějové linie a vysvětluje některé činy hlavní postavy. Děj se odehrává v městečku Kostomlaty nad Labem, kde je umístěna železniční stanice, na které se většina děje odehrává. Vypravěčem je mladý začínající výpravčí Miloš Hrma. Děj je vyprávěn v ich-formě, tedy v 1. osobě minulého času.

Miloš Hrma se po několika týdnech vrací do práce na svou pozici eléva dopravy – začátečníka. Vzpomíná na svou rodinu a rekapituluje svůj dosavadní život. V hlavě mu rezonuje nedávné stěhování z předměstí do města, kde se cítí ostatním více na očích a to není jeho introvertní postavě po chuti. Milošův otec je od svých 48 let v penzi a okolí mu jeho dlouholeté nicnedělání závidí. Dědeček byl hypnotizérem v cirkuse a zapsal se do povědomí lidí tak, že se snažil zhypnotizovat německé tanky při jejich invazi. Němci ho ale jedním z tanků přejeli. Milošův pradědeček byl vojenským tamborem, kterého poranil kámen do kolena, a tak pobíral rentu. Smál se pracujícím, kteří ho jednou tak zbili, že umřel.

Milošovy vzpomínky se stáčí k jeho pokusu o sebevraždu podřezáním žil a také k jeho sexuálnímu fiasku s Mášou. Během svého vzpomínání se dozvídá o zvláštních praktikách výpravčího Hubičky, který orazítkoval pozadí slečně Zdeničce. Od počátečního odsuzování tohoto činu se pocity postupně mění v závist. To prohlubuje Milošův pocit, že jako muž selhal, a tak hledá pomoc u zkušeného a ženami obletovaného Hubičky. Jde tedy o existenciální podstatu novely a o analýzu pocitů hlavní postavy.

Další rovinou je ta válečná, ve které výpravčí Hubička navrhne Hrmovi, že zneškodní jeden z ostře sledovaných vlaků, který je plný munice a je na cestě do Německa. Celého činu se nakonec chopí sám Miloš. Nechá si k tělu připoutat výbušninu, která odpálí vlak a zároveň vyřeší jeho problém s panictvím a erekcí. Konec příběhu ukazuje Miloše a jednoho z německých vojáků, jak

leží na zemi a umírají po vzájemné přestřelce. Miloš si uvědomuje zbytečnost války a zbytečnost jejich smrti. Před tím, než naposledy vydechne, uslyší v dálce výbuch ostře sledovaného vlaku.

Z popisu děje je znatelné, že většina textu je postavena na Milošových vzpomínkách, myšlenkových pochodech a představách, ve kterých odbíhá z reality všedních dní. Možná i proto není děj vyprávěn chronologicky a Hrabal v něm skáče, doplňuje už řečené, naťukne nevyřčené.

To, že v novele najdeme existenciální prvky značí i to, že na první místo je stavěna postava Miloše Hrmy. S ním souvisí i hlavní motiv sexuality a erotiky. Miloš přemítá o nepovedeném pohlavním styku se svou milou Mášou a snaží se získat nějaké zkušenosti od ženami obletovaného výpravčího Hubičky. Na pozadí tohoto příběhu je znatelné téma války, které na ni nahlíží kriticky a zabývá se osudy nevinných lidí a obětí války. Popis válečného stavu v textu čtenář nenajde, ale atmosférou do válečného období zapadá stoprocentně. Hrabal také do textu vetknul myšlenku, že nepřátelé jsou také lidi, kteří mají své rodiny, které na ně doma čekají, až se z války vrátí.

Dalším tématem je smrt, sebevražda a pohled na ně. Miloš Hrma má pocit, že jeho problémy jsou neřešitelné a závažné, proto se rozhodne sáhnout si na život. Čtenář ale cítí, že na pozadí se odehrává něco mnohem horšího než problémy dospívajícího pubescenta - válka, ale možná právě to Hrabal chtěl. Poukázat na to, že i malé problémy mohou být pro někoho problémy velké a neřešitelné a mohou stát člověka život, tedy mohou být stejným utrpením, jako je pro svět válka.

Miloš Hrma není typickým hrabalovským pábitem (= osoby se specifickým přístupem k životu, hledající krásu ve všedních, zcela obyčejných věcech, lidi se zálibou ve vyprávění o svém životě), na které jsme v jeho prózách zvyklí. Je trošku jinou postavou.

Miloš Hrma je dvaadvacetiletý mladík bez životních zkušeností. Na dno jej dostane nepovedený pokus o pohlavní styk s jeho přítelkyní Mášou. O panictví jej nakonec připraven zkušenu a krásnou ženou Viktorií Freie. Vzhlíží k výpravčímu Hubičkovi, kolem kterého se ženy pořád točí. Nechybí mu ale velké srdce a láska k vlasti, kterou projeví ve chvíli, kdy se zapojí do odboje, ve kterém také umírá. Dana Čermáková v knize *Pábitel Jiří Menzel* tvrdí, Milošovo příjmení je kombinací počátečních písmen autorova příjmení (HR) a počátečních písmen Hrabalova blízkého spolupracovníka na železniční stanici v Dobrovici, který se jmenoval Miloš Mašek (MA).⁶⁵ Hrabal ale zvolil Milošovo příjmení trošku jednodušeji než touto složitou kombinací, kterou popisuje Čermáková. **Hrma** (= Venušin pahorek, stydký pahorek, mons pubis) je

⁶⁵ ČERMÁKOVÁ, Dana. *Pábitel Jiří Menzel*. [Praha]: Imagination of People, 2010. Portréty (Imagination of People). ISBN 978-80-904214-8-6. S. 28.

trojhranná vyvýšenina nad vulvou, tvoří ji tukový polštářek, který překrývá stydkou kost.⁶⁶ Příjmení tedy zcela logicky zapadá do konceptu novely, jejímž tématem je erotika a sexualita.

Výpravčí Hubička je vzorem Miloše Hrmy, a to hlavně proto, že to umí se ženami. Jeho nenechavé ruce se spíše věnují dívkám než práci, a tak často udělá nějakou chybu, která oddálí povýšení jeho nadřízeného – přednosta stanice. Nemá rád Němce, a proto vymyslí celou odbojovou akci, při které přijde Miloš o život.

Přednosta stanice stojí o povýšení, o které ho připravují eskapády výpravčího Hubičky. Když je ve stresu, zakřičí do světlíku. Jeho velkou vášní jsou holubi, o které se velice rád stará.

Telegrafistka **Zdenička Svatá** je jednou z těch, které podlely výpravčímu Hubičkovi. Ten jí orazítkoval pozadí, o čemž se dozvěděla její matka a rozhodla se celou situaci řešit. Samozřejmě s přednostou stanice.

Máša je Milošovou přítelkyní, která se jej snaží pochopit a pomoci mu překonat jeho sexuální neúspěch. Evidentně neúspěšně, protože Miloš se uchýlí do náruče rakouské krasavice **Viktorie Freie**, která jej tzv. zaučí.

Rada Zednicek je milovník všeho německého a snaží se jako Němec působit, což mu příliš nejde. Perfektně ale čte v mapách, ve kterých ukazuje, kde se právě nacházejí německá vojska a jak si vedou. Do Kostomlat přijíždí řešit aféru Zdeničky a výpravčího Hubičky.

4.3 Mediální ohlas a recenze v československém tisku

Nejpravděpodobnějším titulem, který by mohl o Hrabalových dílech vydaných v šedesátých letech minulého století jsou *Literární noviny*, jejichž první číslo vyšlo už v roce 1927. Právě v 60. letech měly *Literární noviny* vliv na liberalizaci československé společnosti. To se samozřejmě nelíbilo tehdejšímu režimu, a tak vydávání novin zastavil. Šedesátá léta tomuto titulu nepřála, tisk byl pozastaven také rozhodnutím redakce kvůli srpnové invazi v roce 1968 a jeho činnost byla ukončena v květnu 1969. Měnil se i název periodika. Tento týdeník *Svazu československých spisovatelů* vycházel jako *Literární listy*, později pouze jako *Listy*. Náklad v červnu 1968 dosahoval 300 000 výtisků. Přispívali do něj například Ludvík Vaculík, Milan Kundera nebo Václav Havel.⁶⁷ Po roce 1989 byla jeho činnost obnovena a i přes velké finanční problémy fungoval až do května

⁶⁶ ROB, Lukáš; MARTAN, Alois; CITTEBART, Karel a kolektiv. *Gynekologie*. 2. vyd. Praha: Galén, 2008. ISBN 978-80-7262-501-7. S. 11.

⁶⁷ JUNGSMANN, Milan. *Literárky - můj osud: kritické návraty ke kultuře padesátých a šedesátých let s aktuálními reflexemi*. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-182-5.

roku 2020, to už ale jako měsíčník. V současné chvíli funguje jeho webová verze na adrese www.literarky.cz.

O *Ostře sledovaných vlacích* a Bohumilu Hrabalovi informuje Antonín Jelínek ve 14. ročníku Literárních novin v čísle 19 dne 8. května 1965 v recenzi s názvem *Ostře sledovaní lidé*. O Hrabalovi se Jelínek vyjadřuje až v evropském měřítku a hlavně pochvalně: „*Hrabal však vybočuje důsledně a systematicky a je stále srovnatelný jen sám se sebou...(...)...Hrabal není autorem, jehož práce se dá obsáhnout charakteristikou technických postupů, výpočtem významových a motivických posunů a přesunů...(...)...v tomto smyslu se zdá spisovatelem „neliterárním“, i když právě u něho zjišťujeme velmi zřetelnou vazbu na některé tradice moderní evropské prózy.*“⁶⁸

Co se týče samotné novely, tak Jelínek vyzdvihuje určitý posun a změnu oproti předchozím Hrabalovým dílům. Konkrétně pásmo situací, které spojuje jeden nebo více vypravěčů, nahradil dějem. Vyprávění je důležitým stavebním prvkem celého příběhu, postavy jsou ale časově zaklíněny do doby okupace a finální konflikt je vykreslen tragicky. Hrabal se tragickým motivům nikdy nevyhýbal, ale jeho popisoval je s prvky černého humoru nebo je změkčil tak, aby nebolely. Jedinou bolest, kterou vykresluje detailně a opravdu až nepříjemně realisticky je bolest způsobená na zvířatech (smrt srnky v *Perličkách na dně*, vagóny s kravami v *Ostře sledovaných vlacích*). V povídce *Jarmilka* Hrabal napsal: „...*lidé, i když trpí někdy jako zvířata, mají alespoň myšlenku...*“⁶⁹, a právě tento motiv autor recenze zmiňuje v té souvislosti, že byl použit v závěru *Ostře sledovaných vlaků* – „*to šílené, zvířecí umírání, které vede také umírajícího Miloše k ráně z milosti, je určeno vetřelci.*“⁷⁰

Antonín Jelínek hledá v knize také typické znaky pro Hrabalovu tvorbu, což se mu podaří ve chvíli, kdy celou rodinu Miloše Hrmy označí jako pábitele. Neodpustí si ale ani kritiku: „*Sotvakdo jiný než Hrabal si může dovolit uvést v přímý vztah dva tak krajní a protilehlé motivy – i když se mi zdá, že Milošův přechod od prostého mužství k „mužství historickému“...(...)...je tu až uměle a vykonstruovaně přímý...(...)...je to příliš krátké spojení, jehož následky setře až síla scény závěrečné.*“⁷¹ Autor recenze vcelku dobře popisuje, jak může kniha na čtenáře působit – vlastní dění je situováno do dvou epizod anekdotické délky, a to do „skandálu“ se Zdeničkou a odpálení vlaku. Naopak zkratkovitě je zmíněn Milošův pokus o sebevraždu, a když se odchýlím od autora

⁶⁸ JELÍNEK, Antonín: *Ostře sledovaní lidé*. Literární noviny. 14. Ročník, č. 19, s. 4., 8. 5. 1965

⁶⁹ HRABAL, Bohumil, DOSTÁL, Karel a Václav KADLEC, ed. *Jarmilka*. Praha: Pražská imaginace, 1992. ISBN 80-7110-049-8.

⁷⁰ JELÍNEK, Antonín: *Ostře sledovaní lidé*. Literární noviny. 14. Ročník, č. 19, s. 4., 8. 5. 1965

⁷¹ Tamtéž.

textu a zamyslím se nad tím j sám, tak i samotný vztah Miloše s Mášou je nastíněn spíše okrajově a nevýrazně. Vše ostatní je jakýmsi stavem mysli a atmosférou. „...celek je akordem, jehož harmonie není obvyklá...(...)...z hlediska zachycení stavů a vztahů lze *Ostře sledované vlaky* považovat za potenciální román, přestože je tu i na malé ploše tolik detailních prodlev...(...)...chybí vnitřní statickosti...(...)...že se tu Hrabalovi podařilo dynamizovat své vlastní metaforické podání.“⁷²

Antonín Jelínek ve své recenzi dokázal velmi dobře popsat Bohumila Hrabala jako autora, zmínit progres, který se v jeho tvorbě od předchozích počinů udál, dokázal popsat styl jeho psaní, rozebrat nepříliš dlouhý text *Ostře sledovaných vlaků*, a to vše ve sloupek a půl dlouhém článku, který obsahuje vše, co čtenáři stačí k rozhodnutí si knihu přečíst či nikoliv.

5 Oscarový film *Ostře sledované vlaky*

Snímek *Ostře sledované vlaky* uvedu pomocí čísel, která dokazují, jaký dopad měl film na československou kinematografii. Svou premiéru měly *Vlaky* 18. listopadu 1966 a do kin je distribuovala *Asociace českých filmových klubů*. To, že film režíroval Jiří Menzel podle předlohy Bohumila Hrabala, a že hlavní role ztvárnil Václav Neckář a Josef Somr, jsou obecně známé informace. Snímek na své cestě kiny nasbíral úctyhodných 1 923 576 diváků⁷³, což je v dnešní době nevídané číslo. V potaz ale musíme brát tehdejší nemožnost nelegálního stahování z internetu, pirátské kopie, ale také ten fakt, že v roce 1966 nebyla televize zase takovou samozřejmostí každé domácnosti, jakou je dnes.

K 1. květnu 2022 mají *Ostře sledované vlaky* na *Česko-Slovenské filmové databázi* hodnocení od 21 359 uživatelů, kteří mu průměrně udělili 83 % a 456 veřejných komentářů. Celkově se film řadí na 684. místo mezi Nejlepší filmy této databáze. V zahraniční *Internet Movie Database (IMDb)* mají *Closely watched trains* také své místo. Od více než 13 000 uživatelů si vysloužily 7,6 bodů z deseti.⁷⁴ Na serveru *Rottentomatoes.com*, který srovnává uživatelské recenze s těmi odbornými, mají *Ostře sledované vlaky* 100% úspěšnost od osmnácti recenzentů, uživatelé jim udělili 86 %.⁷⁵

⁷² Tamtéž.

⁷³ Kinomaniak.cz. *Ostře sledované vlaky*. Návštěvnost a tržby. Odkaz: <https://kinomaniak.cz/filmy/ostre-sledovane-vlakly>

⁷⁴ IMDb.com. *Closely Watched Trains*. Odkaz: <https://www.imdb.com/title/tt0060802/>

⁷⁵ Rottentomatoes.com. *Closely Watched Trains*. Odkaz: <https://www.rottentomatoes.com/m/closely-watched-trains>

Je tedy vidět, že kvality tohoto snímku jsou oceňovány nejen u nás, ale i ve světě, o čemž svědčí i získání oscarové sošky. Zájem o film byl opět probuzen v roce 2014, kdy se slavilo sté výročí narození Bohumila Hrabala a mimo jiné při té příležitosti vydal web *filmserver.cz* recenzi *Ostře sledovaných vlaků*, ve které autor Václav Limberk píše, že: „*Ostře sledované vlaky* jsou nádherným, zcela mimořádným dílem, které plyne pozvolna a má svůj specifický, zvláště drsně poetický náboj a zcela po zásluze se staly po *Obchodu na Korze* druhým československým filmem oceněným Oscarem za nejlepší zahraniční film. Zároveň patří i mezi nejlepší díla Jiřího Menzela. Nepochybně je to jeden z nejpozoruhodnějších československých, respektive ryze českých filmů natočených v tehdejší Čkoslovensku, který čkoslovenská nová vlna vyprodukovala. To potvrdila i neoficiální anketa filmových publicistů a kritiků pořádaná ke stému výročí vzniku prvních původních českých filmů, která *Ostře sledovaným vlakům* přisoudila sedmé místo (spolu s Němcovými *Démanty noci*) v pomyslné top 10 česko-slovenského hraného filmu.“⁷⁶

5.1 Vznik a obecné informace

Režisér Jiří Menzel nebyl prvním, který byl osloven k natočení *Ostře sledovaných vlaků*. Byl až čtvrtým v pořadí. Před ním bylo dílo nabídnuto třem zkušeným režisérům, kteří ale s díky odmítli a dodnes se spekuluje, kteří režiséři odmítli příležitost adaptovat Hrabalovu předlohu. V kuloárech se šušovalo o Věře Chytilové a Evaldu Schormovi⁷⁷, kteří byli asi o deset let starší než Jiří Menzel, tak je na pováženu, zda je možné je brát jako zkušenější či nikoliv. Menzel a Schorm natočili svůj první (studentský) film v roce 1959 a Chytilová dokonce o dva roky později.⁷⁸ Údajně se v souvislosti s režii filmu mluvilo i o režisérovi Juraji Herzovi.

A proč tedy Menzel kývl na nabídku natočit *Ostře sledované vlaky*, i když nebyl prvním v pořadí? V knize Martina Nezvala a Petra Volfa *Muž, který zůstává*, která je jedním velkým rozhovorem s Jiřím Menzlem uvádí, že nabídku přijal „z jednoduchého důvodu. Kývl jsem na text, aniž jsem ho četl. Miloval jsem Hrabala a chtěl jsem točit. Knížka v té době ještě nevyšla, existovala

⁷⁶ LIMBERK, Václav. Stroj času: Ostře sledované vlaky – oscarový zázrak. *Filmserver.cz*. 24. 8. 2014. Odkaz: <https://filmserver.cz/clanek/6210/ostre-sledovane-vlakly/>

⁷⁷ FDB.cz: Ostře sledované vlaky. <https://www.fdb.cz/film/ostre-sledovane-vlakly/popis-obsah/15126>

⁷⁸ CSFD.cz: Profil režisérky Věry Chytilové, Evalda Schorma a Jiřího Menzela. <https://www.csfd.cz/tvurce/2847-vera-chytilova/prehled/>, <https://www.csfd.cz/tvurce/968-jiri-menzel/prehled/>, <https://www.csfd.cz/tvurce/3277-evald-schorm/prehled/>

*jen v rukopise. Nicméně znal jsem ukázkou, kterou otiskli v novinách. Byla to zrovna ta scéna, v níž rada Zedníček vyšetřuje, jak Hubička razítkoval Zdeničku.*⁷⁹

Jelikož kniha není psána chronologicky a Hrabal skáče jak v ději, tak v čase, Menzel se rozhodl pro malinko náročnější proces psaní scénáře, aby divákům zcela srozumitelně nabídl celý příběh. Na papírky si sepsal důležité body v ději, chronologicky je seřadil a sepsal podle nich bodový scénář. Ten pak předal Hrabalovi, který podle něj knihu napsal v podstatě znovu.⁸⁰ Menzel se mezitím seznámil s existenciální povídkou *Kain*, aby bylo společné dílo dovedeno k dokonalosti. Finální scénář poté vznikl při dlouhých procházkách Jiřího Menzela a Bohumila Hrabala po Nymburku a pražské Libni a Strašnicích.⁸¹ Menzel chtěl Hrabala totiž co nejvíce poznat, aby knihu dokázal přepracovat tak, aby jí neublížil.

5.2 Jiří Menzel

*„Jiří Menzel dosáhl hned na začátku světového úspěchu – za Ostře sledované vlaky dostal amerického Oscara. Jako nestraníka prošel tvrdými podmínkami barrandovského kádrování. Jeho šťastné spojení ve spolupráci se spisovatelem Bohumilem Hrabalem objevilo Menzelovu jemnou, laskavou ironii, která ohlazovala ostrý až krutý posměch Hrabalových textů. Zde objevil Menzel svůj poetický komediální charakter, který provází celou jeho tvorbu... Na jeho umělecké práci je vidět, že mravní a umělecké normy, které si ujasňoval při studiu na FAMU, ho vedly neomylně až dodnes, nikdy je nezahladil. Všechny zákazy, které mu kladl do cesty totalitní systém, ho nepřinutily ke kompromisům, ale naopak ho zocelily. Tvrdě na sobě pracoval a z nejmladšího a fyzicky nejslabšího mého posluchače vospěl v energického, silného, všestranného umělce, který umí pracovat stejně ve filmu jako na divadle. Při tvorbě na každém díle se vnitřně spaluje, jako by to bylo poprvé.*⁸²

*Režisér Otakar Vávar pro televizní cyklus ČT Zlatá šedesátá*⁸³

⁷⁹ MENZEL, Jiří, Martin NEZVAL a Petr VOLF. *Muž, který zůstává*. Praha: Carmen, 1992. ISBN 80-85531-30-5.

⁸⁰ TAUSSIG, Pavel. *Filmový smích Jiřího Menzela*. Praha: Asociace českých filmových klubů, 2004, 44 s. ISBN 80-700-4121-8, s. 10.

⁸¹ CSFD.cz: *Ostře sledované vlaky*. Zajímavosti. <https://www.csfd.cz/film/6664-ostre-sledovanevlaky/zajimavosti/>

⁸² ČERMÁKOVÁ, Dana. *Pábitel Jiří Menzel*. [Praha]: Imagination of People, 2010. *Portréty (Imagination of People)*. ISBN 978-80-904214-8-6. S. 7.

⁸³ iVysílání ČT: *Jiří Menzel. Zlatá šedesátá*. 9/26. 3. 1. 2009, Česká televize. Odkaz: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10123580043-zlata-sedesata/20856226838/>

Jiří Menzel se narodil 23. února 1938. Otec Josef byl novinář, překladatel a autor loutkových her a zarytý odpůrce komunistické ideologie. Matka Drahomíra byla vyučenou krejčovou. Sestra Drahuška byla o čtyři roky starší a souběžně s Jiřím přišlo na svět i jeho dvojče, s kterým nepočítal ani lékař – Hana.⁸⁴

V roce 1957 nastoupil na FAMU a pod taktovkou režiséra Otakara Vávry úspěšně absolvoval v roce 1962 se čtrnáctiminutovým černobílým filmem *Umřel nám pan Foerster*. Námět Menzel čerpal z povídky z knihy *Koncert pod platanem* (1959) Jindřišky Smetanové. „*Na fakultě jsem nějak významný nebyl, ani moc dobrý student, sebedůvěru jsem neměl skoro žádnou. Domníval jsem se, že první roky budu jen asistovat. Měl jsem štěstí, že za mě tu dřívější strnulost a nedůvěru, která panovala v českém filmu začátkem 60. let, prorazili mí předchůdci. Miloš Forman, Vojtěch Jasný, Věra Chytilová...(...)...udělali tak dobré jméno začátečníkům...*“⁸⁵ Zařadil se tak v 60. letech k zakladatelům nové filmové československé vlny, kterou ukončila ruská okupace v roce 1968.

Následovalo první setkání s Bohumilem Hrabalem, které bylo zapříčiněno Menzelovou spoluprací na povídkovém filmu *Perličky na dně* (taktéž z Hrabalova pera, Menzel konkrétně zpracoval povídku *Smrt pana Baltazara*), na kterém spolupracoval s přáteli z fakulty – Janem Němcem, Evaldem Schormem, Věrou Chytilovou a Jaromilem Jirešem. K režii *Ostře sledovaných vlaků* měl Menzel už jen malý krůček. Cesta k němu ale nebyla jednoduchá, protože původně byl pro jejich režii zamýšlen Juraj Herz, který ale tou dobou točil *Znamení raka*, nebo Evald Schorm, který pracoval na *Návratu ztraceného syna*. Získaly by *Ostře sledované vlaky* Oscara, kdyby je točil někdo jiný než Jiří Menzel?

Kromě *Perliček na dně* a *Ostře sledovaných vlaků* natočil Jiří Menzel podle scénáře Bohumila Hrabala ještě *Skřivánky na niti* (1969), jejichž premiéra proběhla až v roce 1989, protože film byl na dlouhou dobu uzavřen do trezoru z důvodu cenzury, *Postřižiny* (1980), *Slavnosti sněženek* (1983), v roce 2006 mu byla předlohou Hrabalova kniha *Obsluhoval jsem anglického krále*. Scénář k tomuto snímku si napsal Menzel sám.

Jiří Menzel se ale nedržel jen Hrabalova kabátu, ale zabrousil do díla Vladislava Vančury, z kterého si vybral *Konec starých časů* a *Rozmarné léto*, ve kterém si sám zahrál roli kouzelníka Arnoštka. Významná je i spolupráce se Zdeňkem Svěrákem, s kterým natočil dnes již klasiku českého filmu *Na samotě u lesa* (1976) a *Vesničko má středisková* (1985). Druhý zmíněný snímek

⁸⁴ ČERMÁKOVÁ, Dana. Pábitel Jiří Menzel. [Praha]: Imagination of People, 2010. Portréty (Imagination of People). ISBN 978-80-904214-8-6. S. 11.

⁸⁵ ČERMÁKOVÁ, Dana. Pábitel Jiří Menzel. [Praha]: Imagination of People, 2010. Portréty (Imagination of People). ISBN 978-80-904214-8-6. S. 21.

byl nominován na Oscara. Možná i z této spolupráce pramení fakt, že byl v letech 1977 – 1979 členem souboru Divadla Járy Cimrmana, s nímž je Zdeněk Svěrák úzce spojen.

Menzel byl člověk mnoha talentů, a proto ho můžeme vidět i ve spoustě filmů, ve většině případů i v těch, které sám režíroval. Tím posledním, ve kterém si zahrál hlavní roli je *Tlumočník* režiséra Martina Šulíka (2018). Mimo to se Jiří Menzel od 70. let hodně věnoval divadelní režii. Spolupracoval s Vinohradským divadlem, s Divadlem Bez zábradlí i Na zábradlí. V životopisech je často zmiňovaná úspěšná inscenace Machiavelliho komedie *Mandragora* v Činoherním klubu, která se nepřetržitě hrála na divadelních prknech jedenáct let. Počátkem devadesátých let působil Jiří Menzel nepříliš dlouhou dobu jako vedoucí katedry režie na FAMU.

Posledním režisérským počinem Jiřího Menzela byl film *Donšajni* z roku 2013, který ale příliš pozitivních recenzí od kritiků ani diváků nezískal. I přesto ho v českých kinech vidělo 121 469 diváků.⁸⁶

Jiří Menzel zemřel 5. září 2020 ve věku 82 let po těžké nemoci.

5.3 Děj a postavy

První celovečerní snímek Jiřího Menzela je tragikomedii, která popisuje krátký život železničního eléva Miloše Hrmy. Ten nastupuje na svou první směnu na železniční stanici a hlavu má plnou postpubertálních problémů točících se hlavně kolem přetrvávajícího panictví. Oficiální text 38. ročníku filmového festivalu v Karlových Varech uvádí, že „...Miloš vyhlíží jako naivka a taky se tak projevuje, zdá se, že dokonale zapadá do galerie rázovitého osazenstva nádražní stanice, které se intenzivně věnuje svým privátním zájmům, sahajícím od pěstování holubů až k razítkování zadečku telefonistky při společné noční službě. Nevypadá to, že by se někdo zajímal o válku a o politiku a Milošovy starosti se podobají anekdotám, jimiž se obzvlášť baví protřelý donchuán Hubička. Baví se i diváci a poté, co je na chvíli zaskočí Milošův nezdařený pokus o sebevraždu, vše nasvědčuje tomu, že se budou smát až do konce. Ale osudu nelze uniknout ani na zapomenutém nádražíčku, Miloš zažije vteřiny opojného štěstí, dospěje v muže a vzápětí se stane tragickým hrdinou.“⁸⁷

Rámcově je děj tedy stejný jako jeho předloha, zpracování se ale liší a níže se zaměřím na některé detaily, které filmovou verzi odlišují od té knižní.

⁸⁶ KINOMANIAK.cz. Donšajni. Tržby a návštěvnost. Odkaz: <https://kinomaniak.cz/filmy/donsajni>

⁸⁷ MFF Karlovy Vary. Ostře sledované vlaky. Oficiální popis. Odkaz: <https://www.kviff.com/cs/program/film/31/8169-ostre-sledovane-vlak>

Pro někoho by mohlo jít o složitý úkol najít co nejvhodnější herce do napsaných rolí, Jiří Menzel měl ale jasnou představu o tom, jak by která postava měla vypadat. Komplikacím se ale výběr castingu nevyhnul.

Největším oříškem bylo nalezení vhodného Miloše Hrmy, tedy hlavní postavy. Menzelovi se nejvíce pozdával Vladimír Pucholt, známý pro svou roli ve *Starcích na chmelu*. Ten ale v tu dobu točil komedii *Svatba jako řemen*. Menzel začal uvažovat o angažování sebe sama, ale ve svých tehdejších třiceti letech byl na mladičkého Hrmu příliš starý.⁸⁸ Václava Neckáře, pro kterého byly *Ostře sledované vlaky* filmovým debutem, doporučila tehdejší manželka vedoucího tvůrčího týmu filmu, paní Fikarová. „*Když jsem poprvé spatřil jeho soucit vzbuzující tvář, měl jsem chuť mu dát do ruky pětikorunu. Má v sobě cosi odzbrojujícího a myslím, že byl pro ten film velice šťastnou trefou.*“, uvedl Menzel v jednom z rozhovorů.⁸⁹ Tehdejší honorář Václava Neckáře činil asi 160 Kč za den.

Roli Máši měla původně hrát herečka Naděžda Gajerová (*Vyšší princip*). Tu ale po dvou měsících natáčení vystřídala Jitka Bendová, a tak se musely některé scény znovu přetáčet.⁹⁰ Role přednosta stanice byla původně nabídnuta slavnému neherci Janu Vostrčilovi (*Lásky jedné plavovlásky, Hoří, má panenko*), ale ten ji ze zdravotních důvodů odmítl. Postavu nakonec hrál další neherec, scénárista Vladimír Valenta. Právě u této postavy si Menzel vysnil, že musí vypadat jako otec jedné jeho spolužačky a Valenta se jeho vzezření podobal nejvíce.⁹¹

Málokdo možná ví, že kamerové zkoušky na roli Zdeničky úspěšně podstoupila i zpěvačka Helena Vondráčková. Ta však o roli přišla, když režisér Jiří Menzel obsadil do filmu Václava Neckáře, kterého Helena převyšovala, což byl prý hlavní důvod, proč do filmu nakonec nebyla obsazena. Jiné verze říkají, že hledali spíše brunetku než blondýnu.⁹² Právě Zdenička byla nabízena i Ivě Janžurové, která ale roli odmítla proto, že se styděla ukázat nahé pozadí při razítkovací scéně.⁹³

⁸⁸ TAUSSIG, Pavel. Filmový smích Jiřího Menzela. 1. Vyd. Rychnov nad Kněžnou: Filmový klub, 2004. ISBN 80-7004-121-8. s. 14

⁸⁹ TAUSSIG, Pavel. Jak jsem potkal český film: 30+1 zastavení. Praha: Kniha Zlin, 2019. ISBN 978-80-7473-874-6.

⁹⁰ CSFD.cz: Ostře sledované vlaky. Zajímavosti. <https://www.csfd.cz/film/6664-ostre-sledovanevlaky/zajimavosti/>

⁹¹ Tamtéž.

⁹² ČERMÁKOVÁ, Dana. Pábitel Jiří Menzel. [Praha]: Imagination of People, 2010. Portréty (Imagination of People). ISBN 978-80-904214-8-6. S. 30.

⁹³ CSFD.cz: Ostře sledované vlaky. Zajímavosti. <https://www.csfd.cz/film/6664-ostre-sledovanevlaky/zajimavosti/>

Role výpravčího Hubičky se měl zhostit Rudolf Hrušínský st. Byl však vázán smlouvou u jiného projektu, a tak byl obsazen Josef Somr.⁹⁴

Vlastimil Brodský byl Menzelem schválně obsazen do role kolaboranta. Režisér tvrdil, že darebák hrající darebáka není pro diváka zajímavý. Brodský byl u diváků známý jako velice hodný člověk, proto byl pro tuto kontrastní roli ideálním kandidátem.⁹⁵

Krásnou Rakušanku Viktorii Fraie si zahrála Naďa Urbánková. Tu s Jiřím Menzelem pojila už dřívější práce na muzikálové komedii *Kdyby tisíc klarinetů*, kde si oba dva zahráli. Americký tisk v době udělování Oscarů uveřejňoval na titulních stranách právě fotku Nadi Urbánkové.⁹⁶

Ve filmu má malou roli i Pavel Landovský jako zloděj drůbeže. K roli totiž přišel tak, že se jednoho dne šel podívat na natáčení a rovnou jej využili pro epizodní roličku. Při tvorbě titulků se na něj však zapomnělo, a tak v nich není vůbec uveden.⁹⁷

Dle výše uvedeného výčtu nebyl výběr herců zrovna procházkou růžovou zahradou, ale samotný film byl nakonec natočen velice rychle. Začalo se natáčet koncem února roku 1966 a koncem dubna téhož roku byl film hotový. Jen jedna scéna ve filmu se musela točit dvakrát. Byla to ta, kdy Václav Neckář jde za paní přednostovou do sklepa. Natáčelo se na nádraží v Loděnici u Berouna.

5.4 Rozdíly mezi filmovým a knižním zpracováním

Filmové adaptace knižních děl bývají často pro scénáristy a režiséry problém. Fanoušci předlohy dbají na detaily a široké publikum a veřejnost očekává, že si snímek ponechá kouzlo svého knižního předobrazu. Jiří Menzel měl to štěstí, že mohl na scénáři k *Ostře sledovaným vlakům* pracovat s Bohumilem Hrabalem, tedy s autorem předlohy. Své vize spojili v jednu a díky oboustranným kompromisům vznikl film, jehož kvalita je opěvována dodnes po celém světě. Jak moc se ale liší filmové zpracování od knižní předlohy?

Lokace. Kniha pracuje s detailními popisy prostředí, ve kterém se děj odehrává, kdežto film má tu výhodu, že dané prostředí rovnou ukáže. Vyjadřovací prostředky obou těchto platform jsou tedy rozdílné. Novela se odehrává v malé železniční stanici Kostomlaty nad Labem

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ ČERMÁKOVÁ, Dana. Pábitel Jiří Menzel. [Praha]: Imagination of People, 2010. Portréty (Imagination of People). ISBN 978-80-904214-8-6. S. 34.

⁹⁷ CSFD.cz: Ostře sledované vlaky. Zajímavosti. <https://www.csfd.cz/film/6664-ostre-sledovanevlaky/zajimavosti/>

u Nymburka. Filmu posloužila podobná stanice v Loděnici u Berouna. Očima hlavního hrdiny si tak můžeme prohlédnout třeba detaily železniční kanceláře a použité rekvizity. Naopak pro filmaře je mnohem těžší popsat duševní rozpoložení člověka než pro spisovatele. V takovém případě záleží na scénáři, který může být jakousi berličkou pro správné pochopení tohoto rozpoložení, a samozřejmě také kvalitní herecký výkon daného představitele.

Tím se dostáváme k dalšímu aspektu, který lze srovnat a tím je **jazyk**. Jak jsem již zmiňoval, Hrabalův text je hlavně o vnitřním monologu hlavní postavy. Ten je prokládán přímou řečí mezi ostatními postavami a Milošem. Kdybychom vnitřní monology měli převést na plátno, u nezkušeného režiséra by to mohlo také vypadat tak, že budeme koukat na zamýšlené herce, kteří koulí očima a beze slov se snaží vyjádřit své rozpoložení. Další možností jsou záběry, které posouvají děj dopředu a „zpoza plátna“ jsou doplňovány hlasem, který tyto stavy popisuje. V tomto případě je nespornou výhodou krátký rozsah knihy, takže si Jiří Menzel za pomoci Bohumila Hrabala mohli s dialogy hrát a převést je na plátno tak, aby byly divákovi uchu co nejsrozumitelněji a zároveň poutavě podané.

Jiří Menzel si perfektně poradil i s **kompozicí**, která se mohla být velkým oříškem, ale protože měl k ruce právě Hrabala, poradili si s tím se ctí. Bohumil Hrabal v *Ostře sledovaných vlacích* střídá časové linie, vrací se do minulosti, postupně doplňuje rozehraná témata a skáče v ději. Pro film byl scénář upraven tak, že se děj odehrává v přítomnosti, přirozeně plyne a Milošovy návraty do minulosti jsou odstraněny.

V jedné z kapitol jsem se věnoval **postavám**, které byly opravdu pečlivě vybírány, aby odpovídaly svým knižním předobrazům. Dá se říct, že neherec Václav Neckář byl pro roli Miloše Hrmy stvořený jak po fyzické, tak povahové stránce. Drobné rozdíly oproti předloze způsobil přepis knihy do filmového scénáře – Miloš po většinu času v knize niterně přemýšlí, vzpomíná, rekapituluje a tím se stává introvertní postavou, naopak filmový Miloš musí své rozpoložení navenek ukazovat, aby jej divák dostatečně pochopil. S podobností tomu tak je i u výpravčího Hubičky v podání Josefa Somra. Jeho slabost pro ženy, ale i lidskost, empatie je přítomna jak na stránkách knih, tak na stříbrném plátně.

Trošku složitější je to s **tématem** *Ostře sledovaných vlaků*, a to proto jakou váhu, kterému tématu dává autor předlohy Bohumil Hrabal, a jakou režisér Jiří Menzel. Hrabal ve svém textu zobrazuje téměř dospělého Miloše, který řeší zásadní problém tohoto věku. Sexuální neschopnost, která jej dožene až k pokusu o sebevraždu. Na pozadí celé této situace se válčí, kolem jezdí ostře sledované muniční vlaky, ale Milošův sexuální problém stále hraje prim. A to i ve chvíli, kdy je zaučen krásnou Viktorií Freie. Filmové zpracování jde po sexuální stránce ještě trochu hlouběji. Milošovi je lékařem doporučeno najít si lehkou dívku a Miloš tuhle radu uposlechne a hledá ji.

Razítkovací scéna je v knize zmíněna pouze okrajově a více se poté řeší její dopad na výpravčího Hubičku a rodinu Zdeničky Svaté. Film tuto scénu na tehdejší dobu docela odvážně zobrazuje.

Rozdílně je vyobrazena Milošova smrt. V knize bere Miloš, opojený láskou a nadšením ze sexuálního zážitku, zodpovědnost za zneškodnění vlaku na sebe protože vidí, že výpravčí Hubička dostává strach. Ve filmu je právě Hubička vyslýchán za orazítkované pozadí Zdeničky Svaté, a tak Miloš využije situace a hrdinský čin vykoná sám. Hrabal se na několik stránkách detailně rozepisuje o Milošově bolestivém umírání, stejně jako o jeho pocitech k smrtelně raněnému německému vojákovvi. Ve filmu umírání není takto rozpitváno. Menzel původně nechtěl smrt do filmu vkládat vůbec. Nakonec se rozhodl pro „jemnější“ variantu - pro zvuk výstřelu, Milošův pád na střechn vlaku, který ho odveze „někam dál“.

Nejvýraznějším rozdílem tak shledávám časovou posloupnost v ději, která je ve filmu zcela odlišná od knihy. V knize přeskakování v ději nijak neruší, ale pro filmového diváka je pozměnění ku prospěchu zejména ve srozumitelnosti, ale také pro potřebný spád filmu. Některé scény jsou ve filmu zdůrazněny a rozvedeny více než v knize (razítkování Zdeničky Svaté). Filmové zobrazení smrti je zcela odlišné od toho knižního a je to dobře. Film svým zasazením do druhé světové války, zobrazováním motivu sebevraždy a sexuálního selhání už tak vyvolává mírně depresivní pocity. Představa několikaminutové závěrečné umírací scény není zrovna příjemná a na diváka by mohla působit mnohem silnějším dojmem než v knize. Do knihy ale tenhle detailní popis zapadá a dokresluje tak celý Hrabalův osobitý text.

Posloupnost v knize:

- Miloš se chystá po třech měsících (kvůli pokusu o sebevraždu) na směnu na železniční stanici a přitom vzpomíná na své předky a jejich profese.
- Když dorazí na stanici, tak si vyslechne od přednosta lechtivé příběhy o výpravčím Hubičkovi – rozbité kanape a razítkování Zdeničky Svaté.
- Do stanice přijíždí jeden z ostře sledovaných vlaků s vojáky, Miloš je zajat.
- Po propuštění Miloš vzpomíná na to, jak s Mášou natíral plot, na sebevraždu a na selhání v ateliéru Mášina strýčka.
- Po návratu do stanice se dovídá o obvinění Hubičky z omezování osobní svobody, rada Zednicek ukazuje fotografie orazítkovaného Zdeniččina pozadí a následuje výslech Zdeničky.
- V soukromí dostává Miloš od Hubičky echo, že na noční službě vyhodí jeden z vlaků do povětří.
- Miloš se svěřuje se svým „chlapským selháním“ paní přednostové.

- Na stanici se objeví krásná Rakušanka Viktoria Freie, která připraví Miloše o panictví.
- Hubička vysvětluje Milošovi jak vlak správně odstřelit.
- Miloš vyleze na návestidlo, hodí do vagonu nálož, je postřelen z posledního vagónu vojákem, který ho viděl, ve stejnou chvíli ale vypálí i Miloš. Oba padnou do příkopu a vedle sebe zemřou.

Posloupnost ve filmu:

- Miloš se za pomoci matky obléká do uniformy a vzpomíná na své předky.
- Když dorazí na stanici, hlásí se do služby u přednosty, který je zrovna se svými holuby.
- Přijíždí vlak s Mášou. Máša s Milošem se chtějí políbit, ale vlak na Hubičkovo odpísknutí odjíždí, a tak polibek zůstává „viset ve vzduchu“.
- Hraběnka Kinská přijede na koni a baví se s přednostou.
- Přednostová zabíjí králíky.
- Přijíždí rada Zednicek a všem ukazuje na mapě, jak probíhá válka.
- Přednosta s Hubičkou se předhánějí v tom, kdo z nich je vtipnější. Poté přednosta křičí do světlíku o špatných mravech.
- Hubička se se svou sestřenicí zavírá do vedlejší místnosti kvůli soukromí. Miloš za něj přebírá práci. → Miloš se snaží získat zkušenosti alespoň prostřednictvím pozorování.
- Přijíždí němečtí vojáci, kteří navštíví v jednom ze stojících vagónů sestřičky. → Miloš se snaží získat zkušenosti alespoň prostřednictvím pozorování.
- Následuje scéna u Mášina strýce v ateliéru. Záběry z focení, poté líbání s Mášou ve vedlejší místnosti. Leží spolu v posteli po Milošově selhání.
- Miloš si objednáva hotel, napustí si horkou vanu a podřeže si žíly. Je zachráněn. Probudí se v nemocnici.
- Scéna Hubičky a Zdeničky – razítkování pozadí. O razítkování se doví její matka, která si jde ihned stěžovat na stanici.
- Doktor Milošovi doporučuje najít si zkušenější ženu, která ho zaučí.
- Scéna u soudu – matka Zdeničky ukazuje její orazítkovanou zadnici všem.
- Miloš se vrací do služby a shání zkušenou ženu na popud lékaře.
- Do stanice se blíží vlak s vojáky, kteří střílí po kolemjdoucích. Vlak dorazí do stanice, Miloš je zajat, ale po tom, co vojákům ukáže podřezané zápěstí, ho pustí.

- Hubička informuje Miloše o svém plánu vyhodit jeden z vlaků s municí do povětří.
- Máša odpouští Milošovi a zve ho na reparát k sobě. Miloš se radí s přednostovou, jak na to.
- Viktoria Freie donese na stanici výbušninu. V soukromí Miloše zaučí, připraví o panictví. Při tom natrhne přednostovi kanape.
- Na stanici dorazí disciplinární komise s radou Zednickem vyšetřit případ Zdeničky a Hubičky. Zdenička ho brání. Zdenicek bere tento akt jako zostuzení němčiny.
- Miloš vezme tajně výbušninu, Mášu poprosí, aby na něj počkala a vyleze na stožár, z kterého hodí výbušninu na vlak. Z vlaku na něj vystřelí voják a Miloš padá na střechu vlaku mrtvý.
- Vlak vybuchne. Máša najde Milošovu čepici, čímž se potvrdí jeho smrt.

5.5 Mediální ohlas a recenze v československém tisku

Ostře sledované vlaky měly v československých kinech premiéru 18. listopadu 1966. V tu dobu zaujaly nejen kritiky, ale také diváky, a to dokonce více než náročnější filmy Menzelových přátel z fakulty – Věra Chytilová (*Sedmikrásky*), Evald Schorm (*Návrat ztraceného syna*), Jan Němec (*O slavnosti a hostech*). Přátelé, kteří s Jiřím Menzelem spolupracovali na povídkovém filmu *Perličky na dně*, jemuž byl předlohou také Hrabalův text.

Filmový kritik Antonín Jaroslav Liehm (*Literární noviny*) po premiéře napsal: „*Hrabalovský humor a jeho jadrnost jsou zde nikoli přívazkem či vábničkou, ale přímo půdorysem, na němž je osnováno dílo. Neboť Menzel čte Hrabala především očima čtenáře naladěného na stejnou strunu. A protože je v nich obou ledacos společného a oba mají ve vrchovaté míře ten český smysl pro odzbrojující, nevinně se tvářící a přitom tak vědoucí smích, vzniká mezi oběma jednota, v níž nerozeznáš, kde končí jeden a začíná druhý. Menzel tedy umí vyprávět. Ví, jak uchopit diváka a jak ho udržet. Projevil pevnou ruku, nedal se svést množstvím hrabalovsky svůdných detailů, nýbrž si řadu plně adekvátních filmových gagů vymyslel sám, srovnal si příběh, jak potřeboval, podstoupil, zatvářil se jako vtělená nevinnost a spustil. Způsob, jak Menzel Hrabala čte a jak ho vypráví svým divákům, to je veskrze autorský přístup k literární předloze...*“⁹⁸

V roce 1966 napsal autor Gustav Franci článek do časopisu *Kino*, ve kterém opěvuje kvality Hrabalova a Menzelova díla. Uvádí, že *Ostře sledované vlaky* jsou „jemně vypracovaným šperkem

⁹⁸ ČERMÁKOVÁ, Dana. Pábitel Jiří Menzel. [Praha]: Imagination of People, 2010. Portréty (Imagination of People). ISBN 978-80-904214-8-6. S. 34.

plným humoru, citu a fotogenické krásy. Menzel je filmovým básníkem, nesmírně citlivým schopným improvizovat tam, kde to ukáže nutnost, nebo kde k tomu dá příležitost látka.⁹⁹ Gustav Franci označuje spolupráci Hrabala s Menzelem jako dokonalou a oceňuje jejich společný náhled na svět, který divákům podávají nekonvenčním způsobem. Jako velké plus přidává kvalitní převedení Hrabalova textu do filmového scénáře, díky kterému látka neztratila své kouzlo.¹⁰⁰

Naopak Kazimír Večerka ve svém článku pro časopis *Obroda* slova chvály nevolí. Podle něj je spousta scén morálně závadných, sexuální stránka je ztvárněna cynicky, Hrabala kritizuje za obscénnost a celé dílo by mělo být vykázáno jak z literatury, tak ze škol. Literatura v tomto provedení je údajně horší než samotná pornografie.¹⁰¹ Ne každý zvládne rozdýchat detailní záběr na nahé ženské pozadí v sále plném lidí.

Laureát Ceny Revolver Revue za rok 2015 in memoriam Jan Lopatka, tehdejší významný literární kritik, otevřeně prohlásil, že „přízpůsobování rukopisů publikačním normám došlo v případě *Ostře sledovaných vlaků* ke kýčovitě, zjednodušující interpretaci, kterou film ještě prohloubil. Hrabalova díla jsou zjednodušeným stínem nějakého jiného díla původního.“¹⁰²

5.6 Získání Oscara a mediální ohlas po jeho získání v československém tisku

10. dubna 1968 byly vyhlášeny *Ostře sledované vlaky* jako Nejlepší cizojazyčný film na předávání Oscarů. Šlo tak již o druhý československý film, který toto ocenění získal. Prvním byl *Obchod na korze* z roku 1965. Cenu si převzal Jiří Menzel osobně a lámanou angličtinou řekl, že „je rád, že Američani mají rádi české filmy.“¹⁰³ Právě Menzel seděl při udělování Oscarů vedle režiséra Aleksandara Petroviče, který soutěžil se svým filmem *Tři*. Petrovič špatně rozuměl a myslel si, že vítězem se stal jeho film, a tak začal vstávat. Oscara ale získaly *Ostře sledované vlaky*. Petrovič to nesl hodně špatně.

Kromě toho, že *Ostře sledované vlaky* získaly v roce 1968 Oscara za nejlepší zahraniční snímek, tak byly ve stejné kategorii nominovány i na Zlatý Glóbus. O rok později (tedy tři roky od natočení) ještě získaly nominace na filmové ceny Britské filmové a televizní akademie BAFTA v kategoriích Nejlepší film a Nejlepší hudba. Mimo tato ocenění zařadil americký týdeník *New York*

⁹⁹ FRANCL, Gustav. *Ostře sledované vlaky*. Časopis *Kino*. 1966, roč. 21, č. 24. Zakoupeno na Aukru

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ VEČERKA, Kazimír. *Umění, estetika a výchova*. Časopis *Obroda*. Praha, 1969, roč. 2, č. 3

¹⁰² BALUCH, Jacek. *Kain podle Hrabala*. Praha: Academia, 2012. Literární řada. ISBN 978-80-200-2199-1

¹⁰³ YouTube.com: "Closely Watched Trains" Wins Foreign Language Film: 1968 Oscars.

https://www.youtube.com/watch?v=M6gyakVlSyc&ab_channel=Oscars

Times *Ostře sledované vlaky* mezi stovku nejlepších filmů všech dob. Filmoví kritici New York Times zase zvolili *Vlaky* jako jeden z deseti nejlepších filmů roku 1967.

Rudé právo informovalo o tomto triumfu na své titulní stránce v pátek 12. dubna 1968 s titulkem *Oscar podruhé do Československa*.¹⁰⁴ Hned v úvodu je uvedeno, že jeden americký kritik narazil po své obchůzce městem na dlouhou frontu. Když se zeptal lidí v ní, na co čekají, odpověděli, že na nějaký československý film o vlacích, který má skvělé kritiky. A tak se do povědomí Američanů dostal jeden malý – velký československý snímek.

5.7 Recenze a mediální ohlas po získání Oscara v zahraničním tisku

Ač se o tom u nás příliš nepsalo, tak *Ostře sledované vlaky* zaznamenaly velký mezinárodní úspěch hned na několika frontách. Snímek obletěl celý svět a na Jiřího Menzela se v médiích snášela samá chvála. *Academy of Motion Pictures Arts and Sciences (AMPAS)* uvedla, že „bylo ve 39 největších amerických novinách a časopisech uveřejněno 50 článků o Menzelově oscarovém filmu.“¹⁰⁵ Časopis *Variety* uvedl, že *Ostře sledované vlaky* se zařadily mezi zahraniční filmy, které měly v USA nejvyšší tržby. A výčet úspěchů by mohl pokračovat, ale o tom se už československý čtenář v novinách nedočel, protože Pražské jaro ukončila invaze ruských tanků v srpnu 1968 a noviny tak psaly o důležitějších událostech, než byl celosvětový úspěch jednoho mladého režiséra.

16. října 1967 vyšel v *New York Times* obsáhlý článek, který se na polovině stránky věnoval *Ostře sledovaným vlakům*. Napsal jej Bosley Crowther.¹⁰⁶ Článek vyšel několik měsíců před vyhlášením oscarových vítězů a už v té době si v USA Menzelova filmu vážili. Autor uvádí, že *Ostře sledované vlaky* byly na jednom z festivalů uvedeny pod banálním názvem *A Difficult love*, tedy *Nelehká láska*. Od tohoto názvu bylo naštěstí rychle opuštěno, protože se mu ti, kteří film už zhlédli, vysmívali. Pro Američany je pojem *Ostře sledované vlaky* neznámý. Čechoslováci ví, že jde o německé vlaky s municí, které měly za 2. světové války přednostní průjezd okupovanou zemí. Po zhlédnutí filmu bude prý každému jeho název dávat větší smysl.

¹⁰⁴ Rudé právo. Oscar podruhé do Československa. Číslo 102. Ročník 48. Strana 1.
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/4/12/1.png>

¹⁰⁵ ČERMÁKOVÁ, Dana. Pábitel Jiří Menzel. [Praha]: Imagination of People, 2010. Portréty (Imagination of People). ISBN 978-80-904214-8-6. S. 37.

¹⁰⁶ CROWTHER, Bosley. The Screen: 'Closely Watched Twins' Begins Run: Youth's Story Entwined With Melodrama Festival Theater Gets Czech Film of War. The New York Times. 16. 10. 1967. Odkaz: <https://www.nytimes.com/1967/10/16/archives/the-screen-closely-watched-twins-begins-run-youths-story-entwined.html>

Crowther označuje snímek za komedii, která se tváří přátelsky, ale v závěru dojme a šokuje. Menzel a hlavní postava Miloše Hrmy dokazují, že představa Američanů, že lid válkou procházel starosvětsky, půvabně a požitkářsky, je zcela mylná a klamná. Menzel jim svým filmem otevřel oči.

5.8 V jaké konkurenci *Ostře sledované vlaky* na Oscarech stály?

Na Nejlepší cizojazyčný film bylo v roce 1968 nominováno celkem pět snímků.¹⁰⁷

- **Ostře sledované vlaky** (Československo, režie: Jiří Menzel)
- **Čiekošó** (Japonsko, režie: Noboru Nakamura)
- **Žít a užít** (Francie/Itálie, režie: Claude Lelouch)
- **Nákupčí peří** (Jugoslávie, režie: Aleksandar Petrović)
- **Očarovaná láska** (Španělsko, režie: Francisco Rovira Beleta)

Jak již víme, vítězem se staly *Ostře sledované vlaky* Jiřího Menzela.

6 Divadelní adaptace *Ostře sledované vlaky*

Hrabalův příběh *Ostře sledovaných vlaků* byl a je natolik poutavý, že kromě filmového zpracování byl text zpracován jako divadelní hra, což není zcela obvyklé. V dnešní době bychom po boku knihy, filmu a divadla mohli zařadit ještě třeba audioknihu, kterou namluvil v jedné verzi herec Kryštof Hádek a v další třeba herec Jaroslav Plesl. „Hádkova“ audiokniha vyšla v 18. září 2009 a ihned po vydání se stala nejprodávanější audioknihou tohoto období a umístila se na první příčce hitparády IFPI v kategorii *Mluvené slovo*.¹⁰⁸ Mimochodem, když už jsme u rodu Hádků, bratr Kryštofa Hádky Matěj si zahrál roli Miloše Hrmy v divadelním zpracování, které uvádělo Divadlo F. X. Šaldy v Liberci v roce 1996. A je také možné, že kdyby byl film natočen v posledních dvaceti letech (a měl by stejný úspěch jako tehdy), obchody by zaplavily reklamní předměty spojené se snímkem. Tím nejžádanějším by možná mohlo být legendární razítko, kterým značkoval výpravčí Hubička pozadí Zdeničky Studené v soukromí železniční stanice.

¹⁰⁷ Kinobox.cz: Oscar 1968 – Přehled ocenění. Odkaz: <https://www.kinobox.cz/oceneni/oscar/1968#oscar-nejlepsi-cizojazycny-film>

¹⁰⁸ Supraphon.cz. Audiokniha *Ostře sledované vlaky* na prvním místě Hitparády mluveného slova! 30. 9. 2009. Odkaz: <https://www.supraphon.cz/archiv/11837-audiokniha-ostre-sledovane-vlakly-na-prvnim-miste-hitparady-m>

To, co funguje na papíře, nemusí fungovat na plátně. Talentovaný Jiří Menzel za pomoci autora textu Bohumila Hrabala dokázal, že to fungovat může. To co ale funguje ve filmu, nemusí fungovat na divadelních prknech. Podařilo se i tohle. Divadelní adaptace *Ostře sledovaných vlaků* se hraje od roku 1966, kdy byla uvedena v Divadle Petra Bezruče v Ostravě (dramatizace: Saša Lichý) a svou pouť zakončila 2. listopadu 2020 v Městském divadle v Mostě (dramatizace: Václav Nývlt).¹⁰⁹

6.1 Vznik a obecné informace

Zdramatizování *Ostře sledovaných vlaků* byla vlastně docela logická volba. Nepochybná kvalita textu, silný příběh rozehraný na malém počtu stránek, osobité postavy a zajímavý děj pro diváka, který bude zvědavý, jak se podařilo oblíbený film převést na divadelní prkna. K tomu přátelský vztah Václava Nývltova s Bohumilem Hrabalem a samotná Nývltova dramaturgická spolupráce na oscarovém filmu. Nebyl důvod do toho nejít.

Látky se jako první ujímá Saša Lichý, který v podstatě pár dní po vydání knihy uvádí představení v Divadle Petra Bezruče v Ostravě. Tři měsíce před premiérou Menzelova filmu si Lichého verzi půjčuje i chebské Západočeské divadlo. Železo se má kout, dokud je horké, avšak nabízí se otázka, zda přeci jen uvedení *Vlaků* na scénu nebylo příliš uspěchané, protože po premiéře v Chebu se hra na dlouhých čtrnáct let stahuje z divadelních prken. Oživuje ji až svou dramaturgií Václav Nývlt na jevišti Mahenova divadla v Brně koncem dubna roku 1980. Ze scén ale opět docela rychle mizí a trvaleji se na nich usadí až po roce 1989.

6.2 Jaká divadla se zpracování chopila?

V současné době žádné z českých divadel *Ostře sledované vlaky* nehraje. Naposledy se představení hrálo 2. listopadu 2020 v Městském divadle v Mostě. Jeho pouť ale začala už v roce 1966, tedy jen pár měsíců po vydání jeho knižní předlohy.

Pro přehlednost jsem vytvořil za pomoci *Virtuální studovny Divadelního ústavu* tabulku, do které jsem zaznačil roky uvedení divadelní hry, název divadla, které hru uvedlo, jméno autora,

¹⁰⁹ Divadelní ústav. Virtuální studovna. Divadelní adaptace *Ostře sledovaných vlaků*. Odkaz: <https://vis.idu.cz/Productions.aspx?title=ost%u0159e+sledovan%u00e9>

kteřý text novely zdramatizoval, jméno režiséra inscenace a jména herců, kteří si zahráli hlavního hrdinu Miloše Hrmu a výpravčího Hubičku.

Jak je z níže vložené tabulky patrné, první dramatizaci zpracoval v roce 1966 Saša Lichý. Rodák z Uherského Hradiště se narodil 29. srpna 1925 v Ostravě. Nedokončil studia a utekl k divadlu. Jaroslav Kunc v *České literární bibliografii* uvádí, že „...v roce 1945 spolu s přáteli založil v Ostravě divadelní sdružení Kytice, v němž se uplatnil jako herec a režisér...(…)... poté deset let působil v krajských oblastních divadlech: v letech 1948–1954 měl angažmá v Hradci Králové a od roku 1954 v Liberci, kde setrval do roku 1958. V témže roce se natrvalo vrátil do Ostravy, do Divadla Petra Bezruče, kde se stal po úspěšné inscenaci *Shakespearova Večera tříkrálového* (1959) stálým režisérem.“¹¹⁰ Nějakou dobu působil jako ředitel zmíněného divadla. Kvůli tomu, že podpořil protest divadelníků proti okupaci, byla jeho divadelní zpracování zakázána a nesměla se uvádět až do roku 1978. V témže roce jej ale postihl těžký infarkt, a tak už jen režíroval. Pro moji práci je ale stěžejní, že jako první zdramatizoval a zrežíroval v šedesátých letech Hrabalovy *Ostře sledované vlaky* pro Divadlo Petra Bezruče v Ostravě. Jeho verzi přebralo pod vedením režiséra Karla Nováčka ještě divadlo v Chebu, ale od té doby už tuto dramatizaci žádné z divadel nezahrálo.

Tradovalo se, že Hrabalovy texty je nemožné upravit pro divadelní prkna. Tehdejší dramaturg verze Saši Lichého, Karel Vašíček, pro noviny tehdy uvedl: „*Nenašli jsme v naší dramatické tvorbě autora, který by vyhledával lidi na smetišti epochy.*“¹¹¹ Vašíček také dodává, že se Hrabal dotýkal témat, která jsou blízká mladým lidem.

V roce 1980 totiž přichází na scénu nejrozšířenější dramatizace, a to ta od Václava Nývlt, které se budu věnovat v samostatné kapitole.

V roce 1990 se pokusil o osvěžení textu Ivo Krobot, blízký přítel Bohumila Hrabala, a jeho *Ostře sledované vlaky* byly poprvé uvedeny v Divadle Jiřího Wolкера, které svou činnost ukončilo v roce 1988, v Praze 2. října 1990.

Ivo Krobot se narodil 28. října 1948 v Hradištině u Šumperka. Jeho spojení s divadlem začalo funkcí kulisového technika v divadle v Šumperku. Jeho kroky poté směřovaly do Brna na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, kde studoval obor Divadelní vědy a Dějiny umění. Tam

¹¹⁰ KUNC, Jaroslav. *Česká literární bibliografie 1945-1963: (soupis článků, statí a kritik z knižních publikací a periodického tisku let 1945-1963 o dílech soudobých čes. spisovatelů)*. Praha: Státní knihovna ČSSR-Národní knihovna, 1964. Bibliografický katalog ČSSR.

¹¹¹ iDnes.cz: Kočíčková, Kateřina. *Ostře sledované vlaky se vrací na scénu*. 2. 10. 2006. Odkaz: https://www.idnes.cz/kultura/divadlo/ostre-sledovane-vlak-y-se-vraci-na-scenu.A060930_592598_show_tipy_kot

se také setkal s Petrem Oslzlým¹¹², s kterým si padli do noty jak lidsky, tak profesně. Tento soulad zúročili při svých několika spolupracích. Tohle studium mu ale nestačilo a chtěl proniknout hlouběji do tajů divadelnictví. Dostává se na JAMU, kde studuje Činoherní režii (absolvuje v roce 1977).

Pro moji práci je ale stěžejní jeho divadelní adaptace *Ostře sledovaných vlaků*. V Činoherním klubu se Krobot seznámil s Václavem Nývltem. Právě tady byl Nývlt brán jako odborník na Hrabalovy texty, a to už jen proto, že působil jako dramaturg filmových *Ostře sledovaných vlaků* a dalších hrabalovských filmů, režírovaných Jiřím Menzelem. Oba dva spojili své názory a pohledy na Hrabalovo dílo a doplňovali se při uvedení jeho knih na divadelních prknech. Možná právě proto Krobot z načerpaných zkušeností od Nývlta usoudil, že je čas na jeho verzi *Ostře sledovaných vlaků*. A tak ji vytvořil, zpracoval a také zrežíroval. Dílo bylo postupně uvedeno v Divadle Jiřího Wolкера v Praze (1990), v Národním divadle moravskoslezském v Ostravě (1996) a v Mahenově divadle v Brně (2014). Ivo Krobot byl pokaždé i režisérem dané inscenace. Právě to poslední provedení v Brně dostalo nově upravený scénář, který čerpá také z Hrabalovy existenciální povídky Kain a nejen z textu *Ostře sledovaných vlaků*. Sám Krobot řekl: „*Je to taková volná montáž, otevřený dialog. Ani deset dnů před premiérou jsme to v textové rovině ještě neuzavřeli.*“¹¹³

Poslední verze byla zdramatizována v roce 2014 Jakubem Vašíčkem a Tomášem Jarkovským. Uvedlo ji Divadlo Alfa v Plzni (2014) a Divadlo Radar v Praze (2018). Plzeňská premiéra byla uvedena k stému výročí narození Bohumila Hrabala, konkrétně na 28. března 2014. Dle slov autorů by mělo jít o syrovější a grotesknější verzi příběhu, a možná proto k názvu přidali i podtitul: *"Přežít nenadálou dospělost není žádná sranda. Přežije ji elév Miloš Hrma?"*. Jeden z autorů dramaturgie Tomáš Jarkovský pro iDnes řekl: „*Na zapadlou železniční stanici nastupuje nadšený adept ajzboňáckého řemesla. Na co naráží? S čím se střetává? Co je vlastně dospělost? Je-li to schopnost vzít do vlastních rukou osud svůj i společnosti, jehož jsme součástí? Jsou pak všichni ti směšní, nemožní, za života zmrtnělí dospělí kolem opravdu dospělí? Ohledávání dospělosti z pohledu mladého člověka, jemuž chybí už jen krůček, aby do ní vstoupil, a který ho*

¹¹² Petr Oslzlý - český divadelní dramaturg, scenárista, herec a pedagog, 2018 - 2022 rektor Janáčkovy akademie muzických umění v Brně.

¹¹³ Týden.cz. ČTK. Ostře sledované vlaky. Krobot připomene v Brně Hrabala. 16.1.2014. Odkaz: https://www.tyden.cz/rubriky/kultura/divadlo/ostre-sledovane-vlak-y-krobot-pripomene-v-brne-hrabala_294951.html#.UtztRzjhaUk

*nakonec skutečně udělá. Bohužel ve chvíli, kdy doba opět vymknuta ze svých kloubů šílí, je tedy nejspíš klíčovým tématem této iniciační inscenace.*¹¹⁴

Dramatizace Saši Lichého byla uvedena ve dvou divadlech, ta od Václava Nývltu je nejpoužívanější a navštívila celkem 18 divadelních sálů, Ivo Krobot se se svou verzí dostal do čtyř divadel a nejmladší autoři Jarkovský a Vašíček prozatím do dvou divadel. V tabulce se ve sloupci režisérů nejčastěji objevuje jméno Pavel Palouš. Nekrolog, který vypracovalo Divadlo F. X. Šaldy v Liberci uvádí: *„Pavel přišel do divadla v roce 1990 z Ostravy...(…)… a v letech osmdesátých započal výraznou éru skvělých průbojných i odbojných inscenací. Jeho jevištní poetika byla jedinečná a neopakovatelná. Jeho výraznost a umělecká neústupnost byly na překážku kariéře a ohlasu, jaký by si býval zasloužil...(…)… Jeho inscenace Bratrů Karamazových, Hrdiny západu, Ostře sledovaných vlaků a inscenace komedií Woodyho Allena si získaly diváky svou nápaditostí, smyslem pro tajemnost lidské existence a také smyslem pro humor. Pavel dokázal odhalovat mladé talenty. To on objevil Matěje Hádka nebo Petra Jeništu. Pavel byl divadelní solitér, nezaměnitelný, mimořádně dramaturgicky nápaditý, s obrovským smyslem pro tajemství divadelního jazyka...*¹¹⁵

¹¹⁴ iDnes.cz. Špalková, Gabriela: Divadlo Alfa uvádí syrovější i grotesknější Ostře sledované vlaky. 25.3.2014. Odkaz: [https://www.idnes.cz/plzen/priloha/divadlo-alfa-hrabal-ostre-sledovane-
vlaky.A140325_111027_plzen-prilohy_pp](https://www.idnes.cz/plzen/priloha/divadlo-alfa-hrabal-ostre-sledovane-
vlaky.A140325_111027_plzen-prilohy_pp)

¹¹⁵ Divadlo F.X. Šaldy. Nekrolog Pavla Palouše. 18. 10. 2016. Odkaz: [https://www.saldovo-
divadlo.cz/aktuality/detail-aktuality/r/zemrel-reziser-pavel-palous](https://www.saldovo-
divadlo.cz/aktuality/detail-aktuality/r/zemrel-reziser-pavel-palous)

Divadla, která uvedla Ostře sledované vlaky na svých prknech					
rok	Divadlo	dramatizace	režie	obsazení - Miloš Hrma	Obsazení - výpravčí Hubička
1966	Divadlo Petra Bezruče Ostrava	Saša Lichý	Saša Lichý	Bohuslav Čvančara	Milan Šulc
1966	Západočeské divadlo Cheb	Saša Lichý	Karel Nováček	Karel Semerád	Josef Lébr
1980	Státní divadlo Brno (Mahenovo divadlo)	Václav Nývlt	Ivan Balada (j.h.)	Zdeněk Sedláček nebo Arnošt Proschek	Ladislav Lakomý
1981	Divadlo J. K. Tyla Plzeň	Václav Nývlt	Ivan Šarše	Antonín Procházka	Milan Rybák
1982	Divadlo S. K. Neumanna Praha	Václav Nývlt	Pavel Háša	Jindřich Hinke	Jan Teplý
1982	Státní divadlo Ostrava	Václav Nývlt	Pavel Palouš	Jan Mazák nebo Miroslav Kudela	Milan Sova
1984	Divadlo Vítězného února Hradec Králové	Václav Nývlt	Antonín Navrátil	Dušan Petráň	Zdeněk Kopal
1985	Divadlo pracujících Most	Václav Nývlt	Rudolf Felzmann	Petr Rychlý	Jiří Havlík
1985	Krajské divadlo Příbram	Václav Nývlt	Zdeněk Staňkovský	Jindřich Hrdý	Vítězslav Jirsák
1985	Slovácké divadlo Uherské Hradiště	Václav Nývlt	Igor Stránský	Kamil Pulec	Karel Hoffmann
1990	Divadlo Jiřího Wolкера Praha	Ivo Krobot	Ivo Krobot	Václav Vostarek	Zdeněk Košata
1991	Východočeské divadlo Pardubice	Václav Nývlt	Pavel Havránek	Pavel Vondra	Petr Hübner
1996	Národní divadlo moravskoslezské Ostrava	Ivo Krobot	Ivo Krobot	Milan Kačmarčík nebo Lukáš Kraut	Jan Fišar
1996	Divadlo F. X. Šaldy Liberec	Václav Nývlt	Pavel Palouš	Matěj Hádek	Václav Hejšus
1997	Těšínské divadlo Český Těšín (polská scéna)	Václav Nývlt	Janusz Klimsza	Andrzej Rozmus	Pawel Niedoba
1998	Těšínské divadlo Český Těšín (česká scéna)	Václav Nývlt	Pavel Palouš	David Punčochář	Zdeněk Hrabal
2006	Divadlo Pod Palmovkou Praha	Václav Nývlt	Milan Schejbal	Ondřej Kavan	Oldřich Vízner
2008	Divadlo Šumperk s.r.o.	Václav Nývlt	Jiří Fréhar	František Čachotský	Petr Komínek
2011	Městské divadlo Mladá Boleslav	Ivo Krobot	Ivo Krobot	Matouš Ruml	Petr Halíček
2012	Horácké divadlo Jihlava	Václav Nývlt	Pavel Palouš	Jan Kovář	Josef Stara
2014	Národní divadlo Brno (Mahenovo divadlo)	Ivo Krobot	Ivo Krobot	Michal Dalecký	Martin Sláma
2014	Divadlo Alfa Plzeň	Jakub Vašíček, Tomáš Jarkovský	Jakub Vašíček	Milan Hajn	Bohuslav Holý
2018	Divadlo Radar Praha	Jakub Vašíček, Tomáš Jarkovský	Luděk Horký	Martin Holzknicht nebo Prokop Vopařil	Martin Čepelík nebo Vojtěch Chalupa
2018	Městské divadlo Most	Václav Nývlt	Zbyněk Srba	Ondřej Dvořák	Jiří Rumpík

Tabulka č. 1: Divadla, která hrála Ostře sledované vlaky

6.3 Divadelní adaptace Václava Nývlt

„Neskonalé úsilí, zásadovost a nezlomný charakter Nývlt nebude nikdy zapomenut ve vzpomínkách a dějinách filmu.“¹¹⁶

Režisér Jiří Krejčík (Vyšší princip) po smrti Václava Nývlt

Václav Nývlt se narodil 28. září 1930 a řadí se mezi významné české dramaturgy a scénáristy. Za svůj život spolupracoval na více než devadesáti filmových a televizních dílech. Divadelní adaptace připadla Václavu Nývltovi zcela logicky. Už v roce 1966 se podílel na realizaci filmových *Vlaků* Jiřího Menzela, spolupracoval při ní s Bohumilem Hrabalem, a tak bylo více než jasné, že odborníkem na tuto látku bude právě on. Nabízí se otázka, proč se realizace nechopil třeba Jiří Menzel. Nebo proč alespoň v jednom z divadel nереžiroval *Ostře sledované vlaky* právě on. Vzdělání a talent na to měl. Ale asi to tak mělo být. Trojice Hrabal – Menzel – Nývlt bude zřejmě už navždy úzce spojená s příběhem Miloše Hrmy.

Václav Nývlt vystudoval dramaturgii na FAMU a grafiku v Brně. Známy je pro svou spolupráci s výše zmíněným Jiřím Menzelem (*Rozmarné léto*, *Ostře sledované vlaky*), Františkem Vláčilem (*Dým bramborové natě*, *Mág*), Vojtěchem Jasným (*Všichni dobří rodáci*) a Ladislavem Rychmanem (*Hvězda padá vzhůru*). Časopis *Instinkt* uvedl jako zajímavost, že první scénář *Rozmarného léta*, který Václav Nývlt Jiřímu Menzelovi předložil, byl okamžitě smeten ze stolu, protože se Menzelovi zdálo, že Nývlt povedenou knihu pokazil.¹¹⁷

S Hrabalem a Menzelem jej také spojovala spolupráce na filmech *Perličky na dně* a *Skřivánci na niti*. Pro divadlo zdramatizoval kromě *Ostře sledovaných vlaků* také Hrabalova díla *Bambini di Praga* (1978), *Něžný Barbar* (1981) a *Taneční hodiny pro starší a pokročilé* (1984). Jeho nedokončeným dílem zůstala práce na scénáři k románu *Obsluhoval jsem anglického krále*, taktéž z pera Bohumila Hrabala. Ten nakonec vstoupil do kin v roce 2006, tedy sedm let po jeho smrti (16. srpna 1999), a slavil velký úspěch. V kinech ho vidělo 854 553 diváků.¹¹⁸

Václav Nývlt ale také spolupracoval s autorem další dramaturgie *Ostře sledovaných vlaků* – s Ivo Krobotem. Seznámili se v Činoherním klubu, kde Krobot plnil nejdříve funkci scénáristy, později byl hlavně režisérem. V divadle byl nový a moc dobře věděl, že Hrabalovy texty

¹¹⁶ iDnes.cz: Ve věku nedožitých 69 let zemřel scénárista Václav Nývlt. Autor: ČTK. 20.8.1999. Odkaz: https://www.idnes.cz/kultura/film-televize/ve-veku-nedozytych-69-let-zemrel-scenarista-vaclav-nyvlt.A_990820_132223_filmvideo_toy

¹¹⁷ CSFD.cz. Rozmarné léto. Zajímavosti. Odkaz: <https://www.csfd.cz/film/6667-rozmarne-leto/zajimavosti/>

¹¹⁸ KINOMANIAK.cz. Obsluhoval jsem anglického krále. Tržby a návštěvnost. Odkaz: <https://kinomaniak.cz/filmy/obsluhoval-jsem-anglickeho-krale>

dramatizoval hlavně Václav Nývlt. Nývlt se zaměřoval na Hrabala hlavně ve filmovém zpracování, což je na divadelní inscenaci vidět, jak uvádí hned několik zdrojů, zde konkrétně recenze Jany Soprové pro portál *Scena.cz* – „*Adaptace Hrabalova textu Václavem Nývlttem není bez problémů – hrabalovský jazyk a způsob vyprávění má blíže k filmu, a scénická podoba hercům přináší nejednu past. A navíc – neubráníme se srovnávání s proslaveným Menzelovým filmem.*“¹¹⁹ Nývlt nechal Krobotovi při jeho práci na dramatinaci volnou ruku, ale i přesto s ním konzultoval postupy a různé situace v inscenaci. Nývlt, jakožto odborník na Hrabala, vycházel při své práci z několika Hrabalových děl, kdežto Krobot viděl v tématu silnější momenty a osobní záležitosti.¹²⁰

Ted' už k samotné inscenaci. Tu první uvedlo Mahenovo divadlo v Brně 28. dubna 1980. Následovalo dalších 17 divadel, která se s větším či menším úspěchem o uvedení *Ostře sledovaných vlaků* pokusila. Pražské divadlo S. K. Neumanna (dnešní Divadlo Pod Palmovkou) uvedlo více než sto repríz této hry, která měla premiéru 15. ledna 1982.

Tato práce se zaměří na verzi, kterou nazkoušelo Divadlo Pod Palmovkou a do svého repertoáru ji zařadilo v roce 2006. Tedy vlastně již podruhé během své existence. Režie se ujal Milan Schejbal, který do role Miloše Hrmy obsadil Ondřeje Kavana, dnes známého hlavně z televizních seriálů, do role výpravčího Hubičky Oldřicha Víznera (*Postřižiny*), Zdeničku alternovaly dnes spíše divadelní a seriálové herečky Lucie Pernetová a Eva Kodešová, přednostu si zahrál René Přibil (*Jáchyme, hod' ho do stroje*) a přednostovou Jaroslava Obermaierová (dříve hodně obsazovaná, dnes spíše známá díky roli drbny Nyklové v nekonečném seriálu *Ulice*). O hudební podklad se překvapivě postaral Dalibor Gondík.

Kompletní obsazení a tvůrčí tým inscenace:

- Režie: Milan Schejbal
- Dramatizace: Václav Nývlt
- Výprava: Kateřina Baranovská
- Hudba: Dalibor Gondík
- dramaturg: Radmila Petrmichlová
- Miloš Hrma: Ondřej Kavan
- Výpravčí Hubička: Oldřich Vízner
- Zdenička Svatá: Lucie Pernetová nebo Eva Kodešová
- Přednosta: René Přibil

¹¹⁹ *Scena.cz*. Soprová, Jana: Inscenace bez potřebného švihů. 18. 7. 2006. Odkaz:

<http://casopis.scena.cz/index.php?o=1&r=10&c=5714>

¹²⁰ BRABEC, Jan. Dějiny českého divadla. Praha: Academia, 1983.

- Přednostová: Jaroslava Obermaierová
- Pokojská: Inka Brendlová
- Doktor: Luděk Nešleha
- Máša: Barbora Valentová
- Viktoria Freie: Simona Vrbická
- Sestřenka: Denisa Nová
- Paní Svatá: Marcela Nohýnková
- Krejčí: Ivo Kubečka
- Rada Zednicek: Miloš Kopečný
- Leutnant: Ivan Jiřík
- Čtenář novin: Aleš Alinče

Proč divadlo sáhlo po dramatině Václava Nývlt, která už byla několikrát na divadelních prknech uvedena, a nezvolilo verzi Ivo Krobota nebo tu nejstarší Saši Lichého? Na to odpověděla dramaturgyně Radmila Petrůčková serveru iDnes.cz: „*Nývtova adaptace se drží hlavní dějové linie, aby tak co nejúčinněji vyjádřila napětí mezi hrdinskou a zcela nehrdinskou úlohou ústřední postavy. Dějová konstrukce je oproti literární předloze pevnější, charaktery postav konkrétnější a příběh směřuje k výrazné pointě.*“¹²¹ Režisér Milan Schejbal dodává, že tato verze se zaměřuje hlavně na samotného Hrmu a tehdejší dobu nechává v pozadí, zároveň uvádí, proč mu verze Václava Nývlt připadá tou nejlepší volbou. „*...Václav Nývt využil právě filmovou techniku koláže, kaleidoskopické mozaiky. A to, co na plátně zařizuje detail, na divadle obstará rekonstrukce, která je zároveň pěknou dramatickou situací.*“¹²²

6.4 Rozdíly mezi filmovým, divadelním a knižním zpracováním

Jak už jsem zmiňoval, tak to, co funguje na stránkách knihy, nemusí fungovat ve filmu a naopak. To stejné platí o divadelních adaptacích. Výrazové prostředky každého média se liší a od toho je tu člověk, který literární text zdramatizuje tak, aby byl pro diváka sedícího v hledišti srozumitelný. Divadelní inscenace si při vysvětlování některých okamžiků nebo scén pomáhají obrazově a vyústění dané situace třeba jen naznačí. Smrt postavy vyřeší zhasnutím hlavních reflektorů,

¹²¹ iDnes.cz. Kočíčková, Kateřina. Ostře sledované vlaky se vrací na scénu. 2. 10. 2006. Odkaz: https://www.idnes.cz/kultura/divadlo/ostre-sledovane-vlak-y-se-vraci-na-scenu.A060930_592598_show_tipy_kot

¹²² Tamtéž.

keré na danou postavu směřují, a tím naznačí její konec, který ale samozřejmě musí také vyplynout z kontextu, charakter postavy dokreslí detaily na jejím kostýmu, nebo nechají na divákovi, aby si pokračování děje domysleli po svém.

Jelikož jsem neměl tu možnost naživo v divadle vidět *Ostře sledované vlaky* (v současné době se představení nehraje), ač jsem hledal jakékoliv představení po celé republice, bude srovnání trochu obtížnější, ale ne zcela nemožné. V první řadě jsem si obstaral originální scénář Václava Nývlt a Bohumila Hrabala k *Ostře sledovaným vlakům* z roku 1980, který vydalo nakladatelství Dilia. Vyhledal si odborný text Petra Pádivého z roku 2014, ve kterém inscenaci detailně popisuje, a na internetu jsem si našel několik videí z různých divadelních představení Vlaků, abych získal představu o tom, jak by mohla vypadat scéna a zpracování. Rozdíly mezi knižním a filmovým zpracování jsou popsány v kapitole 5.4.

Scénická poznámka uvedená v dramtizaci Václava Nývlt pro lepší představu scény:

„Jeviště je důmyslnou konstrukcí rozděleno na několik scénických prostorů, umístěných v různých výškových rovinách tak, aby děj dramatu mohl v nich probíhat simultánně. Nejvýrazněji na sebe upozorňuje stožár nádražního semaforu, nástěnné hodiny s dlouhým kyvadlem, kanape pana přednosty, vana nad točitým schodištěm a holubník, který může nahradit čtvercové plátno, na němž budou promítány filmové záběry poletujících holubů. Pro atmosféru scény je nesmírně důležitá i zvuková kulisa, v níž neustále znějí příjezdy a odjezdy vlaků, píšťalky lokomotiv a píšťalky výpravčích, cinkání telegrafu i telefonů, vrkot holubů a také velebné bití nástěnných hodin.“¹²³

Důležitým aspektem je motiv odbíjejících hodin, který oznamuje každou důležitou událost, která se na scéně odehraje. Celou hru uvádí (Hrma: Ty hodiny ale krásně bijou!), ale i končí (Hubička: Ty hodiny ale krásně bijou!). Uprostřed tuto větu pronese falešná sestřenka výpravčího Hubičky.

V inscenaci najdeme i odkaz na existenciální povídku Kain, a to ve chvíli, kdy Milošův ošetřující lékař zmíní, že do něj napumpoval koňskou dávku krve od tří dárců, načež Miloš odvětí, že se z něj určitě stal někdo jiný, což je motiv zmíněné povídky – hlavnímu hrdinovi je do žil napumpována nová krev a cítí se jako nový člověk.

Posloupnost v divadelní hře:

- Na železniční stanici se seznamujeme s hlavními hrdiny a jejich charakterovými vlastnostmi (Hrma, Hubička, přednostová, Zdenička, přednosta) a Miloš obhazuje svoje předky.

¹²³ NÝVL, Václav, HRABAL, Bohumil. *Ostře sledované vlaky*. Divadelní scénář. 1980.

- Následuje setkání s Mášou spojené s udílením rad ze strany Hubičky a pana přednosty. Zároveň se objevují první informace o možné sabotáži ostře sledovaných vlaků – první náznak toho v jaké době se příběh odehrává.
- Hubička a Miloš rozebírají ženy, Miloš chce rady jak na ně. Následuje sabotáž německého vlaku – uměle nastavená červená, odmontovaná kolejnice.
- Scéna Milošova selhání oproti filmu a knize neprobíhá ve vedlejším pokoji ateliéru Mášina strýčka, ale přímo na železniční stanici v přednostově kanceláři. („*Proboha, Miloši... Prosím tě, Miloši, vzpamatuj se! Co je s tebou? Můžeš mi prosím tě, říct, pro milosrdenství tvoje, Miloši, proč my jsme sem vlastně šli?*“ – Máša odchází)
- Rada Zednicek přichází se svými znalostmi taktik německých vojsk. Miloš se neustále ptá PROČ – neobrací se k radovi, ale k sobě – vyjadřuje to pocit beznaděje ze selhání v posteli.
- Scénou, kdy se Miloš ponoří do vany a po celém jevišti se rozprostře červené světlo, končí celé první dějství. („*Ty hodiny ale krásně bijou!*“)
- Následuje scéna u doktora, kdy je Milošovi od lékaře dána rada, aby si našel zkušenější ženu, která ho zaučí.
- Miloš se vrací na stanici přímo do chvíle, kdy je matkou Zdeničky odhalena její orazítkovaná zadnice.
- Miloš shání zralou ženu, která by ho zaučila (Zdenička, přednostová, falešná sestřenice Hubičky), to se prolíná s plánováním odstřelení sledovaného vlaku s municí. Scéna, ve které chce Miloš paní přednostové dokázat, že je opravdu chlap, je přesně podle knihy.
- Viktorie Freie přináší na stanici výbušninu. Seznamuje se s Milošem, kterého vzápětí připraví o panictví. Na scéně je to naznačeno zvukem silného zahřmění.
- Na stanici dorazí Zdenička s matkou na disciplinární řízení proti výpravčímu Hubičkovi. Přítomen je i rada Zednicek se svým pobočníkem. Řeší se celá situace, která není označena jako zneužití Zdeničky, ale jako protest proti Říši a německému jazyku.
- Během toho Miloš tajně opouští stanici, aby vykonal svůj úkol. Sleduje ho pobočník rady Zednicka. Pobočník vystřelí a Miloše zabije. Ten padá do hloubky temné scény za zvuku vzdalujícího se vlaku, který po nějaké době vybuchne.

Divadelní hra v dramatinaci Václava Nývltu se v mnohém podobá filmu, a to hlavně co se týče časové posloupnosti (vyprávěno v přítomnosti, žádné skoky v čase), ale má i společné znaky s knihou. Některé dialogy jsou s knihou totožné, některé situace odkazují na existenciální povídku Kain, některé scény jsou přidané pro doplnění kontextu, ale také pro pobavení diváka a udržení jeho pozornosti. Konec inscenace se opět zcela liší, což znamená, že z povídky, novely, filmu a divadelní adaptace máme čtyři různé konce, které mají nějaký společný základ, ale v leččem se liší.

Miloš Hrma je tentokrát zabit pobočníkem rady Zednicka a jeho smrt není nikterak rozpitvávána a vlastně ani přímo zobrazena (*Hubička: „Ty hodiny ale krásně bijou!...(…)…Miloši!“*. *Jedinou odpovědí na toto volání jsou však delší denotace slavnostně odbíjejících hodin budoucího času.*¹²⁴). Filmová smrt byla obdobná – výstřel, dopad na střechu vlaku a konec. Milošova knižní smrt je na stránkách Hrabalových textů rozebírána do detailu a nastává v příkopu u cesty.

Odborněji se komparaci věnuje text Petra Pádivého z roku 2014 pro DB (Divá Báz – Vaše divadelní databáze). Autor zvolil představení Ostře sledovaných vlaků podle dramatinaci Václava Nývltu, v režii Pavla Palouše v Horáckém divadle v Jihlavě. Pádivý říká, že se Pavel Palouš o Nývltovu dramatinaci pouze opírá. Vypouští snové pasáže původního díla, které vynechal už i film, ale také některé klíčové události – například scénu Milošova selhání s Mášou ve vedlejším pokoji ateliéru Mášina strýčka. „...Palouš vypouští z dialogů vulgarismy, ale zachovává Hrabalovu jazykovou poetiku...(…)…Palouš sází, co se hudebního doprovodu týče, na emotivní účinek ostřílených válečných šlágrů v soudobém podání Ondřeje Havelky (*Jen pro ten dnešní den; Nečekej, nečekej a Ty jsi tak úžasná!*). Kostýmy, podobně jako výběr hudby, respektují dobový kontext výchozího díla.“¹²⁵

V úvodní kapitole bylo teoreticky vymezeno rozdělení dramatu na otevřené a uzavřené dle Klotze. Autor článku píše o tom, že divadelní Ostře sledované vlaky jsou kombinací těchto dvou variant. Rozmanitost děje a celek, který je tvořen jednotlivými úseky, odpovídá spíše otevřené variantě. Ale omezený okruh dramatických postav a jednota času ukazují na uzavřenou variantu.¹²⁶ Možná kdyby se v čase skákalo jako v předloze, bude se teoretické vymezení přiklánět spíše k otevřenosti dramatu.

¹²⁴ NÝVLT, Václav, HRABAL, Bohumil. Ostře sledované vlaky. Divadelní scénář. 1980. S. 66.

¹²⁵ PÁDIVÝ, Petr. Ostře sledované vlaky – komparace literární předlohy a inscenace. Divá báze – Vaše divadelní databáze. 20. 1. 2014. Odkaz: <https://divabaze.cz/ostre-sledovane-vlak-y-komparace-literarni-pedlohy-a-inscenace/>

¹²⁶ Tamtéž.

Žánrově byl potlačen původní existencialismus a surrealismus Hrabalova textu, a do popředí se možná trošku na sílu dostává laciné komično dialogů, které z Ostře sledovaných vlaků dělá konverzační komedii. Díky tomu „...tragický konec hlavního protagonisty, ač tedy vcelku efektně umístěn za oponu a snímaný protisvětlem, vyznívá poněkud naprázdno.“¹²⁷

Své srovnání Pádivý zakončuje odstavcem, ve kterém shrnuje klady a zápory divadelní adaptace: „Paloušovy Ostře sledované vlaky jsou pak pokusem o autorskou transkripci světa fabulačního génia Bohumila Hrabala do dramatické formy. Tento metakomunikát má v diachronní řadě inscenací téhož Hrabalova námětu určitě své pevné místo, i přesto, že lakonicky zabírá pouze viditelnou část jeho světa, a ani zdaleka nevyčerpává možný inscenační rozsah předložené látky. Jako velký plus ale můžeme vnímat snahu o napodobení „filmového střihu“ Hrabalova pábitelství pomocí světelné techniky a užitím pohyblivých komponent technického vybavení scény. Rovněž se Paloušovi daří udržet dojem plynulé narace, za současného dodržení anachronické skladby syžetu původní literární předlohy.“¹²⁸

6.5 Mediální ohlas a recenze v českém tisku

K nedožitým stým narozeninám spisovatele Bohumila Hrabala toho český tisk napsal spoustu a k tomuto výročí vyšla řada publikací, knih plných poct, byly obnoveny premiéry divadelních her, v kinech se pouštěla remasterovaná verze oscarového filmu. Dohledal jsem několik recenzí na divadelní zpracování *Ostře sledovaných vlaků* v různých časových obdobích a od různých autorů dramaturgie. Níže uvedu jejich rozbor.

Jako je pro filmové fanoušky *Česko-Slovenská filmová databáze*, na jejíž stránkách mohou hodnotit a komentovat filmy, tak pro ty divadelní je určen web www.i-divadlo.cz. Není tak známý, rozšířený a frekventovaný, ale názory kritiky i veřejné komentáře k divadelním představením na něm lze najít. Mimo jiné lze dohledat aktuální premiéry, velice užitečné tipy redakce, nebo různé ankety.¹²⁹ Problém nastává ve chvíli, kdy se jedná o nepříliš výrazné, starší nebo méně navštěvované představení. Hodnocení a komentářů je málo a udělat si celkový obrázek o inscenaci je tedy těžší. Větší divadla s velkou reklamní kampaní (Hudební divadlo Karlín) mají díky tomu maličko navrch.

¹²⁷ PÁDIVÝ, Petr. Ostře sledované vlaky – komparace literární předlohy a inscenace. Divá báze – Vaše divadelní databáze. 20. 1. 2014. Odkaz: <https://divabase.cz/ostre-sledovane-vlakly-komparace-literarni-pedlohy-a-inscenace/>

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ www.i-divadlo.cz. Webová stránka zabývající se divadelními představeními.

Na tuto překážku jsem narazil při hledání hodnocení na *Ostře sledované vlaky*. Uvedení v různých divadlech jsou dohledatelná, ale počet uživatelských hodnocení je tak málo, že není relevantní je do diplomové práce zařazovat. Často také chybí cenná informace o hodnocení redakce portálu. Nejvíce hodnocení má verze Ivo Krobot, která se hrála v Mahenově divadle v Brně, a to celkem 24. Redakce hodnotí představení 50 %. Autor tohoto hodnocení, Jiří Landa, uvádí, že „...režisér I. Krobot se s "Vlaky" setkal již poněkolkrát, čekal jsem tedy, že spatřím vycizelovanou inscenaci. Jenže místo toho divákům nabídl pouhopouhou "tuctovku". Celé představení tak působilo monotónně, nudně, nevzrušivě. Podobně mdlé byly i herecké výkony, třebaže např. hlavnímu aktérovi M. Daleckému se nedá upřít snaha dostat své úlohy co nejlépe (dokonce se nechá na konci od režiséra svléci donaha, přestože se jedná o neoriginální nesčetněkrát viděné ztvárnění "odchodu" na druhý břeh)...“¹³⁰ Uživatelské hodnocení je o pár procentních bodů vyšší – 56 %.

U verze Ivo Krobot ještě chvíli zůstanu. Dvě recenze zveřejněné na stránkách *Divadelních novin* a *Českého rozhlasu Vltava* se věnují představení v Městském divadle v Mladé Boleslavi. Možná i proto, že Miloše Hrmu si zde zahrál Matouš Ruml, široké veřejnosti známý jako Lexa ze sitcomu TV Nova *Comeback*. Autorka recenze Jana Soprová pro *Český rozhlas Vltava* uvádí, že největším problémem u divadelních *Ostře sledovaných vlaků* je jejich srovnávání s oscarovým filmem. Právě Krobotova verze se od filmu odpoutává a nabízí spíše hrabalovskou atmosféru, která se projevuje pábitelskými veselými historkami, které mají ale špatný konec a linou se celým příběhem. Autorka pěje chválu na celé herecké obsazení a obzvláště vyzdvihuje výkon zmíněného Rumla: „*Matouš Ruml je pro postavu Miloše přímo stvořený. Křehké poetické výpovědi s humorným podtextem o rodině i o sobě říká zcela přirozeně, a věříme mu i pubertácké zajíkáni. V jeho chování se mísí až dětinská chuť do života a klopotné hledání mužské identity a smyslu života. Troufám si říci, že není mezi nejmladší generací mnoho herců, kteří by dokázali paradoxy Milošovy duše ukázat s tak přirozenou autenticitou, bez přehrávání a křečovitosti...*“¹³¹

Jan Kerbr pro *Divadelní noviny* jde trošku více do hloubky než Soprová a pozastavuje se nad Krobotovou dramaturgií, která pracuje jinak s časovou posloupností než film a novela a vlastně i celkově jinak než častěji hranější Nývtova verze. Tenhle aspekt považuje za osvěžující. Stejně jako Soprová vyzdvihuje výkon Matouše Rumla. Shovívavější je k hudebnímu výběru,

¹³⁰ www.i-divadlo.cz. Ostře sledované vlaky. Brno. Komentář Jiřího Landy, člena redakce webu, z 27. 1. 2014. Odkaz: <https://www.i-divadlo.cz/divadlo/narodni-divadlo-brno/ostre-sledovane-vlak>

¹³¹ SOPROVÁ, Jana. Matouš Ruml jako ideální představitel Miloše Hrmu – recenze. Český rozhlas Vltava. 15. 2. 2011. Odkaz: <https://vltava.rozhlas.cz/matous-ruml-jako-idealni-predstavitel-milose-hrmy-recenze-5118834>

o kterém píše, že „...bych k Milošovu „odbojářskému“ skonu nepouštěl příliš doslovné Jó, to jsem ještě žil s Jiřím Suchým, a zvolím-li ke sborově zpívanému předavku po zaslouženém potlesku intonačně náročnější Ellingtonovu Já bych si rád najal dům, měla být korepetice provedena přece jenom o něco pečlivěji.“¹³²Dá se tedy říct, že recenze na mladoboleslavské ztvárnění z roku 2011 byly z velké části pozitivní.

Krobotovy *Ostře sledované vlaky* byly pod jeho taktovkou znovu uvedeny o tři roky později v brněnském Mahenově divadle a recenze už tak nadšené nebyly. Iva Černá pro portál *Denik.cz* napsala: „*Ostře sledované vlaky* jsou slušnou komedií. Nenávratně pryč je však Hrabalovské lyrično denního běhu věcí i jemný cit pro tragikomické vyústění bez pachuti jakéhokoli klišé. V Brně zůstala z toho všeho jen razítka na zadnici *Zdeničky Svaté* a její čekání, „co to jako udělá“. Jen erotično a smích. Ve své podstatě by to nemuselo být zas tak špatně, pokud by nešlo o Hrabala. Z Hrabala v Brně zůstala jen ta slova a smích. A s tím už se člověk srovnává jen těžko.“¹³³ Zvláštní je, že dramaturg a režisér má na starosti stejný člověk (Ivo Krobot), a přesto nejsou recenze stejné.

Michala Daleckého, který ztvárňuje Miloše Hrma chválí za komediální talent, ale při dramatičtějších situacích mu chybí potřebná věrohodnost výrazu a síla. Černá také nepříliš dobře hodnotí zmatený konec, který je opět odlišný od Hrabalova textu. Hrma visí na semaforu, říká svá poslední slova, na která navazují slova z Hrabalovy *Apokalypsy* z reproduktoru. Hrma se svléká do naha a odchází pryč. Pokus o nějaký významový přesah vyšumí do prázdna a divák odchází ze sálu zmatený a možná i neuspokojený.

Milan Uhde byl ve své recenzi pro *Divadelní noviny* méně kritický a Daleckého výkon vyzdvihl. A pro lepší divákovu (i mou, protože jsem neměl tu možnost představení vidět) představu popsal scénu Václava Špaleho: „...ve snaze o hravý dojem předznamenal dějiště modelem zobrazujícím skutečnou scénu a vybaveným vláčky, které se v okamžicích hodných zdůraznění dají do pohybu. Před horizont umístil zadní stěnu dopravní kanceláře, před ni stůl s telefony, přičemž oknem a dveřmi umožnil pohled za stěnu, kde se jako po nástupišti míhaly siluety projíždějících vlaků a jezdila drezína. Scéně vévodilo schodiště vedoucí jednou k Přednostovu křeslu, podruhé na plošinku k semaforu, kde Miloš Hrma dokončil svůj život.“¹³⁴

¹³² KERBR, Jan. Když Hrma ještě žil. Recenze. 7. 3. 2011. *Divadelní noviny*. Odkaz: <https://www.divadelni-noviny.cz/kdyz-hrma-jeste-zil>

¹³³ ČERNÁ, Iva. Mladý železničář Hrma v Brně rozdává jen smích. Po hrstech. *Denik.cz*. 28. 1. 2014. Odkaz: <https://www.denik.cz/divadlo/mlady-zeleznicar-hrma-v-brne-rozdava-jen-smich-po-hrstech-20140127-affl.html>

¹³⁴ UHDE, Milan. Hrabalovy vlaky. *Divadelní noviny*. 19. 3. 2014. Odkaz: <https://www.divadelni-noviny.cz/ostre-sledovane-vlak-y-nd-brno-recenze>

Již jednou zmiňovaná recenzentka Jana Soprová se v roce 2006 vydala do Divadla Pod Palmovkou, aby shlédla *Ostře sledované vlaky* v dramatinizaci Václava Nývltova. Tím pádem je její recenze Krobotovy verze pro mladoboleslavské divadlo v roce 2011 obohacena o možnost srovnání. A to není na škodu! Hned v prvním odstavci uvádí, že Nývltova verze se drží filmové předlohy, a tak si divák přijde na své díky všem známým a oblíbeným scénám - razítkování zadečku, přednostova protržená pohovka pana i ládování husího krku paní přednostovou.

Pro lepší představu recenze nabízí detailní popis scény Kateřiny Baranowské: *„Scéna je členěna na prostor nádraží s velkým semaforem v balkonové části hlediště, kde se odehrává závěrečný nejdramatičtější moment představení, na prostor za dveřmi – jednak kanceláře výpravčího, jednak místnosti s pohovkou. Po schodišti se dostaneme nejen do mezipatra, bytu přednostových a také na půdu, kde pan přednosta krmí své milované holuby. Neprobíhají tedy přestavby, nicméně, rychlé – střihové - střídání osvětlení, které dokumentuje přechod z venku dovnitř, chvílemi působí trochu rušivě a po čase až fádne.“¹³⁵*

Herecké výkony autorka chválí, ať už jde o Ondřeje Kavana v roli Miloše Hrmy, Oldřicha Víznera jako Výpravčího Hubičky nebo Jaroslavu Obermaierovou jako paní přednostovou. Celkově ale hodnotí inscenaci jako rozpačitou, a to hlavně díky loudavému tempu, kterému nepomáhá ani klipovitý střih, kterého divadlo docílilo světelnými efekty. I když je vše, co má divák z filmu rád, řečeno a zahráno, představení chybí potřebný švih a napětí.

Závěr

Dílo a styl psaní Bohumila Hrabala je natolik osobité a rozpoznatelné, že v československé literatuře má své zvláštní místo, svou kategorii. To, že se podařilo z jednoho krátkého povídkového textu vykřesat novelu, film, divadelní adaptaci a k dnešku i audioknihu je ojedinělé. Ojedinělé je i to, že kvalita těchto provedení je v podstatě konstantní.

Existenciální povídka *Kain* se tváří jako určitý nápad, na který spisovatel přišel ve chvíli, kdy četl díla jiných autorů. Na několika stránkách si vyzkoušel vytvořit vlastní příběh inspirovaný osudy jiných hrdinů, který ale nebyl plagiátem, ale originálem a osobitým rukopisem Bohumila Hrabala. V přeneseném slova smyslu aplikuje biblický příběh o bratřech Kainovi a Ábelovi na

¹³⁵ SOPROVÁ, Jana. Inscenace bez potřebného švihů. Časopis Scéna. 18. 7. 2006. Odkaz: <http://casopis.scena.cz/index.php?o=1&r=10&c=5714>

tehdejší dobu a bratrovraždu vidí v zabití jakéhokoliv člověka, protože všichni jsme přeci potomci boží.

Čtenáři možná trochu zapomenutá povídka se mu uležela v hlavě, možná se rozkošatila, Hrabal nabral další životní zkušenosti, sesbíral nové zážitky, které mohl okamžitě promítnout do nějakého svého textu. Vzal tedy *Kaina* a rozšířil ho o další postavy, prohloubil postavu hlavní, nebál se silných témat a svým jedinečným vyprávěním stvořil text, který možná byl (nebo nebyl) předurčen k dalšímu šíření. Je totiž velice zajímavé, že takový text, jako jsou *Ostře sledované vlaky*, zaujal filmaře natolik, že z něj chtěli udělat film. Časové přesmyčky, situace zmíněné jen okrajově, jazyková náročnost, skoky v ději. To je přece spousta práce s přepisem, protože takto by na plátně fungovat nemohlo. Filmový divák je přeci jen trochu pohodlnější než čtenář vyžívající se v nekonečných souvětích. Režisér Jiří Menzel se ve svém mladém věku ponořil do materiálu a s pomocí Bohumila Hrabala jej přetvořil v něco, co dávalo smysl nejen divákům, ale i členům Americké filmové akademie. To povedený film udělal z Hrabalova textu text uznávaný a dostupný širokému publiku.

Odtud už to byl jen krůček k divadelní adaptaci, která mohla pomoci knize a filmu jen rozšířit obzory a získat nové diváky, ale také získat své odpůrce. Přeci jen divadelní hra ztratila něco z knižního existenciálního žánru novely a povídky a stala se spíše komedií o dospívání, což by každý nemusel zkousnout. Živé hraní je obecně považováno za něco víc než film, jehož scény může člověk zopakovat nebo přetočit. Divadlo má omezený prostor, nemá na výběr z tolika lokací a vše musí dohánět hereckými výkony a kvalitní prací se scénou. Jak je ale možné, že Hrabalovy *Ostře sledované vlaky* byly pokládány za nezfilmovatelné, a přesto zfilmovány byly, uspěly na Oscarech a ještě dokázaly celé naše území objet jako divadelní představení?

To se můžeme jen dohadovat. Jisté ale je, že Hrabalův text měl silný základ, který dokázal Jiří Menzel využít, vytvořit z něj kvalitní film, z kterého vycházel Václav Nývlt, který svým talentem uviděl Miloše Hrmu a jeho osudy i na divadelních prknech a podle přepisu scénáře zanechal v divadelní inscenaci ducha původního textu a přidal do něj i něco ze sebe – větší komediální prvek.

Ano, každá verze má jisté odlišnosti od původního textu, ale žádná nikdy neztratila své kouzlo ani ducha příběhu. Lze ale mluvit o změně žánru, kdy se z existenciální povídky stala novela, z novely filmové drama s prvky komedie a v divadelním představení existenciální prvky vymizely a zůstala komedie o dospívání, na jejímž pozadí řádí válka.

Ony vlastně už samotné *Ostře sledované vlaky* se liší od původní povídky *Kain*. Každá změna ale měla své opodstatnění a z celkového hlediska nijak neruší. Byla přizpůsobena tak, aby do dané platformy co nejlépe zapadla. Ať už šlo o Menzelovo rozhodnutí nezobrazovat Milošovu

smrt tak drasticky jako je zobrazena v knize, nebo o lineární a posloupné zpracování děje bez skoků v čase. Z pouhé zmínky o razítkovaném zadečku Zdeničky Svaté v knize se stala legendární filmová scéna. Pokud si člověk z tohoto filmu nezapamatuje téměř nic, tak minimálně tato scéna mu v paměti utkví. Divadelní inscenaci *Ostře sledovaných vlaků* je vyčítána až přílišná vtipnost a grotesknost, což je oproti knize pravda. Návštěvník divadla se ale chodí do divadla pobavit a možná i proto byla zvolena tato schůdnější cesta, která může být zároveň i něčím inovativní. Představte si, že po celém týdnu v práci se v pátek vydáte do divadla, kde dvě hodiny koukáte na hlavního hrdinu ponořeného do hluboké deprese, pokoušejícího se o sebevraždu a na pozadí řádí válka, a ten hrdina nakonec ještě bolestivě a dlouze umírá. Není lepší odejít ze sálu plného příjemné atmosféry a říct si: „*Bylo to trošku jiné než film/kniha, konec mě dojal, ale jinak to byla docela sranda, ne?*“

Představme si, že by film ani divadelní inscenace nevznikla. Měly by *Ostře sledované vlaky* takový úspěch? Zcela jistě ne. Úspěch *Harryho Pottera* by také zpomalil po vydání posledního dílu, a kdyby nebyly natočeny filmy, bude pořád spousta lidí, kterým čtení nic neříká, a tím pádem by byli o příběhy brýlatého čaroděje ochuzeni. Ano, pořád tu jsou totiž lidé, kteří *Ostře sledované vlaky* viděli, ale osmapadesátistránkovou předlohu nikdy nečetli. A věřím, že jsou i tací, kteří četli pouze knihu nebo viděli jen divadelní představení. Rozšířením textu na další platformy získal příběh další diváky a posluchače a stal se tak známějším a hodnotitelnějším z více stran.

Cesta příběhu *Ostře sledovaných vlaků* nebyla nějak klikatá. Knihy se krátce po vydání chopili jak filmaři, tak divadelníci a chtěli ji zpracovat a tento lidem blízký příběh o dospívání opředený válečnou atmosférou chtěli předat i dalším lidem. Po raketovém nástupu, velké návštěvnosti v kinech, slávě po celém světě následovalo totiž zvolnění, které trvá dodnes, ale neutichá. Divadelní hra *Vlaků* byla ještě před několik měsíci hrána v Městském divadle v Mostě. Oscarový film je stále promítán nejen pro gymnazisty ze studijních důvodů, ale i na českých a světových festivalech. Před nedávnem vyšla audiokniha, což značí, že je o látku stále zájem. A Bohumil Hrabal se každoročně objeví v osnovách základních, středních, ale i vysokých škol a vždy budou jako jeho stěžejní dílo brány právě *Ostře sledované vlaky*, které pokaždé budou doplněny jménem Jiřího Menzela a jeho získáním oscarové sošky. Vypadá to, že ani po více než padesáti letech nedojedou *Ostře sledované vlaky* do své poslední stanice zapomnění.

Summary

The work and style of writing by Bohumil Hrabal is so distinctive and recognizable that it has a special place in Czechoslovak literature, its own category. The fact that we managed to draw a short story, a film, a theatrical adaptation and, to date, an audiobook from one short short story text. It is also unique that the quality of these designs is essentially constant.

Cain's existential short story looks like a certain idea that the writer came up with while reading works by other authors. On several pages, he tried to create his own story inspired by the fates of other heroes, which was not plagiarism, but the original and distinctive manuscript of Bohumil Hrabal. In a literal sense, he applies the biblical story of the brothers Cain and Abel to that time, and he sees fratricide in the killing of any human being, because we are all descendants of God.

The reader, perhaps a bit of a forgotten story, came to mind, perhaps delighted, Hrabal gained other life experiences, gathered new experiences that he could immediately project into some of his texts. So he took Cain and expanded it to include other characters, deepened the main character, was not afraid of strong themes, and with his unique narrative created a text that may or may not have been destined for further distribution. It is very interesting that such a text as *Closely Watched Trains* attracted filmmakers so much that they wanted to make a film out of it. Time loops, situations mentioned only marginally, language complexity, jumps in the story. That's a lot of transcription work, because it wouldn't work on canvas. After all, the film viewer is a little more comfortable than the reader indulging in endless sentences. Director Jiří Menzel immersed himself in the material at a young age and, with the help of Bohumil Hrabal, transformed it into something that made sense not only to the audience, but also to members of the American Film Academy. The hilarious film made Hrabal's text a text recognized and accessible to a wide audience.

From there, it was only a step towards a theatrical adaptation, which could only help the book and the film broaden its horizons and gain new audiences, but also gain its opponents. After all, the play lost some of the book's existential genre of short story and short story and became more of a comedy about growing up, which not everyone would have to try. Live acting is generally considered to be more than a film whose scenes can be repeated or rewound. The theater has limited space, it has no choice from so many locations and it has to catch up with acting and quality work with the stage. But how is it possible that Hrabal's *Closely Watched Trains* were considered unfilmable, and yet they were filmed, succeeded at the Oscars and still managed to embrace our entire territory as a theatrical performance?

We can only speculate. What is certain, however, is that Hrabal's text had a strong foundation, which Jiří Menzel was able to use, to create a quality film based on Václav Nývlt, who

saw Miloš Hrma with his talent and left his destinies on the stage and left the screenplay in a theatrical production. the spirit of the original text and added something of it to it - a bigger comedic element.

Yes, each version has some differences from the original text, but they have never lost their charm or the spirit of the story. But we can talk about a change in the genre, when the existential short story became a novel, the short story a film drama with elements of comedy, and in the theatrical performance the existential elements disappeared and the comedy about adolescence, against which war is raging, remained.

In fact, the Closely Watched Trains themselves differ from Cain's original short story. However, every change had its justification and, from the overall point of view, does not interfere in any way. It has been adapted to fit the platform as well as possible. Whether it was Menzel's decision not to portray Milos's death as drastically as shown in the book, or a linear and sequential treatment of the story without leaps in time. The mere mention of Zdenička Svatá's stamped ass in the book became a legendary film scene. If one remembers almost nothing from this film, then at least this scene will stick in his memory. Theatrical jokes and grotesqueness are blamed on theatrical productions, which is true of the book. However, the visitor of the theater goes to the theater to have fun and maybe that is why this more viable path was chosen, which can also be something innovative. Imagine going to the theater on Friday for a whole week at work, where you watch for two hours a protagonist immersed in a deep depression, attempting suicide, and war rages in the background, and the hero eventually dies painfully and for a long time. It's not better to leave a hall full of pleasant atmosphere and say to yourself, "It was a little different than a movie / book, the end touched me, but otherwise it was quite funny, wasn't it?"

Imagine that neither a film nor a theatrical production is made. Would Closely Watched Trains be such a success? Certainly not. Harry Potter's success would also slow down after the release of the last episode, and if movies weren't made, there would still be plenty of people who didn't read anything, and they would be deprived of the stories of the spectacled wizard. Yes, there are still people who have seen the closely watched trains, but have never read the 58-page draft. And I believe that there are also those who have read only a book or seen only theatrical performances. By expanding the text to other platforms, the story gained more viewers and listeners and thus became better known and more evaluable from several angles.

The story of the closely watched trains was not winding. Shortly after its publication, both filmmakers and theatergoers took over the books and wanted to process it, and they wanted to pass on this close story of adolescence, surrounded by a war atmosphere, to the people. After the rocket launch, high cinema attendance, fame around the world was followed by a slowdown,

which continues to this day, but does not stop. The theatrical play *Trains* was played a few months ago at the Municipal Theater in Most. The Oscar-winning film is still screened not only for high school students for study reasons, but also at Czech and world festivals. An audiobook was recently published, which means that there is still interest in the material. And Bohumil Hrabal appears in the curricula of primary, secondary and higher education every year, and his *Closely Watched Trains* will always be taken as a key work, which will always be supplemented by the name of Jiří Menzel and his acquisition of an Oscar statue. It seems that even after more than fifty years, the closely watched trains will not reach their last station of oblivion.

Použitá literatura

Literatura:

BALUCH, Jacek. Kain podle Hrabala. 1. Vyd. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2199-1.

BIBLE: Písmo svaté Starého a Nového zákona, první Mojžíšova (Genesis), s. 25

BLUESTONE, George. Novels into Film. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1957.

BORDWELL, David a Kristin THOMPSON. Umění filmu: úvod do studia formy a stylu. V Praze: Nakladatelství Akademie múzických umění, 2011. ISBN 978-80-7331-217-6.

BRABEC, Jan. Dějiny českého divadla. Praha: Academia, 1983.

CARRIÈRE, Jean-Claude. Vyprávět příběh. Praha: Národní filmový archiv, 1995. Knihovna Illuminace.

ČAPEK, Karel. Poznámky o tvorbě. O detektivkách. Praha: Československý spisovatel, 1959. Otázky a názory.

ČERMÁKOVÁ, Dana. Pábitel Jiří Menzel. [Praha]: Imagination of People, 2010. Portréty (Imagination of People). ISBN 978-80-904214-8-6.

FOSTER, Thomas C. Jak číst film: cinefilův průvodce po světě pohyblivých obrázků. Přeložila Lucie CHLUMSKÁ. Brno: Host, 2017.

GOETHE, Johann Wolfgang von. Utrpení mladého Werthera. Přeložil Erik Adolf SAUDEK. [Praha]: Československý spisovatel, [2018]. ISBN 978-80-7459-167-9.

HALADA, Jan a Barbora OSVALDOVÁ, ed. Slovník žurnalistiky: výklad pojmů a teorie oboru. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017.

HRABAL, Bohumil. 1995. Kdo jsem. Praha: Pražská imaginace, 1995. ISBN 80-7110-154-0.

HRABAL, Bohumil. Ostře sledované vlaky. Praha: Československý spisovatel, 1965. Život kolem nás.

HRABAL, Bohumil. Schizofrenické evangelium. Praha: Brána, 2001. ISBN 8072431021.

HRABAL, Bohumil, DOSTÁL, Karel a Václav KADLEC, ed. Jarmilka. Praha: Pražská imaginace, 1992. ISBN 80-7110-049-8.

HRABAL, Bohumil, KADLEC, Václav a Karel DOSTÁL, ed. Kdo jsem. Praha: Pražská imaginace, 1995. ISBN 80-7110-154-0.

HRABAL, Bohumil a Miroslav ČERVENKA. Básnění. Praha: Pražská imaginace, 1991. ISBN 80-7110-063-3.

HRABAL, Bohumil, NÝVLT, Václav, Ostře sledované vlaky – scénář divadelní hry. Ostře sledované vlaky / Bohumil Hrabal, zdramatizoval Václav Nývlt. - 1. nákl. - Praha: Dilia, 1980. - 66 l.

HRABAL, Bohumil. 1996. Ze zápisníku spisovatele. Praha: Pražská imaginace, 1996. ISBN 80-7110-165-6.

HRABAL, Bohumil: Duch dějin má někdy smysl pro legraci [1968]. In: Domácí úkoly. Sebrané spisy Bohumila Hrabala, sv. 15, ed. Karel Dostál, Václav Kadlec, Vladimír Gardovský, Claudio Poeta. Pražská imaginace, Praha 1995a.

HUTCHEON, Linda. A theory of adaptation. New York: Routledge, 2006. ISBN 0415967945.

JUNGMANN, Milan. Literárky - můj osud: kritické návraty ke kultuře padesátých a šedesátých let s aktuálními reflexemi. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-182-5.

KÖNIGSMARK, Václav. Bloudění a východiska. Prologomena k analýze českého dramatu a divadla šedesátých až osmdesátých let. Praha: ÚKVČ, 1990.

KUNC, Jaroslav. Česká literární bibliografie 1945-1963: (soupis článků, statí a kritik z knižních publikací a periodického tisku let 1945-1963 o dílech soudobých čes. spisovatelů). Praha: Státní knihovna ČSSR-Národní knihovna, 1964. Bibliografický katalog ČSSR.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava: Průvodce literárním dílem. Jinočany: Nakladatelství H&H 2002.

LESSING, Gotthold Ephraim. Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie: mit beiläufigen Erläuterungen verschiedener Punkte der alten Kunstgeschichte. Leipzig: P. Reclam jun., [1871]. Reclams Universal-Bibliothek.

LUSTIG, Arnošt a Markéta MALIŠOVÁ. O spisovatelích. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2010. ISBN 978-80-86911-28-1.

MENZEL, Jiří, Martin NEZVAL a Petr VOLF. Muž, který zůstává. Praha: Carmen, 1992. ISBN 80-85531-30-5.

MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. Encyklopedie literárních žánrů. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.

MRAVCOVÁ, Marie. Literatura ve filmu. Praha: Melantrich, 1990. Estetika divadelní a filmové tvorby.

NOVOTNÝ, David Jan. Budování příběhu, aneb, Demiurgie versus dramaturgie. Praha: Karolinum, 2007.

NÝVLT, Václav, HRABAL, Bohumil. Ostře sledované vlaky. Divadelní scénář. 1980.

OSVALDOVÁ, Barbora a Jan HALADA, ed. Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace. 3., rozš. vyd. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-266-7.

PELÁN, Jiří a Alice FLEMROVÁ. Slovník italských spisovatelů. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-180-9.

PILÁŘ, Martin. Pokus o žánrové vymezení povídky. Ostrava: Sfinga, 1994. ISBN 80-7042-411-7.

POSPÍŠIL, Ivo. Literární genologie. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6894-0.

ROB, Lukáš; MARTAN, Alois; CITTERBART, Karel a kolektiv. Gynekologie. 2. vyd. Praha: Galén, 2008. ISBN 978-80-7262-501-7.

STAM, R. Introduction: The Theory and Practice of Adaptation. In Stam, R. (ed.); Raengo, A. (ed.). Literature and Film. A Guide to the Theory and Practice of Film Adaptation. 1. vyd. Malden: Blackwell Publishing, 2005. ISBN 0-631-23055-6. s. 8

SOURIAU, Étienne. Encyklopedie estetiky. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-18-X.

TAUSSIG, Pavel. Filmový smích Jiřího Menzela. Praha: Asociace českých filmových klubů, 2004, 44 s. ISBN 80-700-4121-8.

TAUSSIG, Pavel. Jak jsem potkal český film: 30+1 zastavení. Praha: Kniha Zlin, 2019. ISBN 978-80-7473-874-6.

VLAŠÍN, Štěpán, ed. Slovník literární teorie. V Praze: Československý spisovatel, 1977. s. 11.

VLAŠÍN, Štěpán, ed. Slovník literární teorie. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.

ZUMROVÁ, Jiřina: Ediční poznámky. In: Pábení: povídky z let 1957–1964. Sebrané spisy Bohumila Hrabala, sv. 4, ed. Jiřina Zumrová. Pražská imaginace, Praha 1993.

Odborné texty a tištěné články:

FRANCL, Gustav. Ostře sledované vlaky. Časopis Kino. 1966, roč. 21, č. 24. Zakoupeno na Aukru

FREYTAG, Gustav. Technika dramatu [online]. Přeložil Jaroslav ŽERT. Praha: Ústav pro učebné pomůcky průmyslových a odborných škol. 1944. [cit. 2019-05-04], s. 299. Knihovna Divadelního prostoru, sv. 6. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1421/jaro2016/DVQ024K/um/Gustav_Freytag_-_Technika_dramatu.pdf

HOŘÍNEK, Z. Mezi dvěma texty. In Divadelní revue 2, č. 1, s. 17, Praha 1991.

JELÍNEK, Antonín. Ostře sledovaní lidé. Literární noviny. 14. Ročník, č. 19, s. 4., 8. 5. 1965.

VEČERKA, Kazimír. Umění, estetika a výchova. Časopis Obroda. Praha, 1969, roč. 2, č. 3.

Obrazové zdroje:

Film Ostře sledované vlaky (Netflix). Odkaz: <https://www.netflix.com/cz/title/60010240>

iVysílání ČT: Jiří Menzel. Zlatá šedesátá. 9/26. 3. 1. 2009, Česká televize. Odkaz: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10123580043-zlata-sedesata/20856226838/>

YouTube.com: "Closely Watched Trains" Wins Foreign Language Film: 1968 Oscars.

https://www.youtube.com/watch?v=M6gyakVlsyc&ab_channel=Oscars

Internetové zdroje:

CROWTHER, Bosley. The Screen: 'Closely Watched Twins' Begins Run: Youth's Story Entwined With Melodrama Festival Theater Gets Czech Film of War. The New York Times. 16. 10. 1967. Odkaz: <https://www.nytimes.com/1967/10/16/archives/the-screen-closely-watched-twins-begins-run-youths-story-entwined.html>

CSFD.cz: Ostře sledované vlaky. Zajímavosti. <https://www.csfd.cz/film/6664-ostre-sledovanevlaky/zajimavosti/>

CSFD.cz: Profil režisérky Věry Chytilové, Evalda Schorma a Jiřího Menzela. <https://www.csfd.cz/tvurce/2847-vera-chytilova/prehled/>, <https://www.csfd.cz/tvurce/968-jiri-menzel/prehled/>, <https://www.csfd.cz/tvurce/3277-evald-schorm/prehled/>

CSFD.cz. Rozmarné léto. Zajímavosti. Odkaz: <https://www.csfd.cz/film/6667-rozmarne-let/zajimavosti/>

ČERNÁ, Iva. Mladý železničář Hrma v Brně rozdává jen smích. Po hrstech. Deník.cz. 28. 1. 2014. Odkaz: <https://www.denik.cz/divadlo/mlady-zeleznicar-hrma-v-brne-rozdava-jen-smich-po-hrstech-20140127-affl.html>

Divadelní ústav. Virtuální studovna. Divadelní adaptace Ostře sledovaných vlaků. Odkaz: <https://vis.idu.cz/Productions.aspx?title=ost%u0159e+sledovan%u00e9>

Divadlo F.X. Šaldy. Nekrolog Pavla Palouše. 18. 10. 2016. Odkaz: <https://www.saldovo-divadlo.cz/aktuality/detail-aktuality/r/zemrel-reziser-pavel-palous>

E15.cz: Ostře sledované vlaky vypravil Bohumil Hrabal z Dobrovice [online]. Dostupné z: <https://www.e15.cz/magazin/ostre-sledovane-vlaky-vypravil-bohumil-hrabal-z-dobrovice-846914>

FDB.cz: Ostře sledované vlaky. <https://www.fdb.cz/film/ostre-sledovane-vlaky/popis-obsah/15126>

FILA, Kamil. Teze o kritice jako disciplíně. [online]. Copyright © 2016 JesteVetsiKritik.cz [cit. 24.03.2020]. Dostupné z: <https://www.jestevetsikritik.cz/o-projektu/teze-o-kritice-jako-discipline>

HRABAL, Bohumil. Vyznamenání a pocty. Webové stránky věnované Bohumilu Hrabalovi. Odkaz: <http://www.hrabal-nymburk.cz/index.php?stranka=vyznamenani-a-pocty>

HRABAL, Bohumil. Životopis. Webové stránky věnované Bohumilu Hrabalovi. Odkaz: <http://www.hrabal-nymburk.cz/index.php?stranka=zivotopis>

iDnes.cz: Kočíčková, Kateřina. Ostře sledované vlaky se vrací na scénu. 2. 10. 2006. Odkaz: https://www.idnes.cz/kultura/divadlo/ostre-sledovane-vlaky-se-vraci-na-scenu.A060930_592598_show_tipy_kot

iDnes.cz. Špalková, Gabriela: Divadlo Alfa uvádí syrovější i grotesknější Ostře sledované vlaky. 25.3.2014. Odkaz: https://www.idnes.cz/plzen/priloha/divadlo-alfa-hrabal-ostre-sledovane-vlaky.A140325_111027_plzen-prilohy_pp

iDnes.cz: Ve věku nedožitých 69 let zemřel scénárista Václav Nývlt. Autor: ČTK. 20.8.1999. Odkaz: https://www.idnes.cz/kultura/film-televize/ve-veku-nedozytych-69-let-zemrel-scenarista-vaclav-nyvlt.A_990820_132223_filmvideo_toy

IMDb.com. Closely Watched Trains. Odkaz: <https://www.imdb.com/title/tt0060802/>

KERBR, Jan. Když Hrma ještě žil. Recenze. 7. 3. 2011. Divadelní noviny. Odkaz: <https://www.divadelni-noviny.cz/kdyz-hrma-jeste-zil>

Kinobox.cz: Oscar 1968 – Přehled ocenění. Odkaz: <https://www.kinobox.cz/oceneni/oscar/1968#oscar-nejlepsi-cizojazycny-film>

KINOMANIAK.cz. Bábovky. Tržby a návštěvnost. Odkaz: <https://kinomaniak.cz/filmy/babovky>

KINOMANIAK.cz. Donšajni. Tržby a návštěvnost. Odkaz: <https://kinomaniak.cz/filmy/donsajni>

KINOMANIAK.cz. Kladivo na čarodějnice. Tržby a návštěvnost. Odkaz: <https://kinomaniak.cz/filmy/kladivo-na-carodejnice>

KINOMANIAK.cz. Obsluhoval jsem anglického krále. Tržby a návštěvnost. Odkaz: <https://kinomaniak.cz/filmy/obsluhoval-jsem-anglickeho-krale>

Kinomaniak.cz. Ostře sledované vlaky. Návštěvnost a tržby. Odkaz: <https://kinomaniak.cz/filmy/ostre-sledovane-vlaky>

KINOMANIAK.cz. Prvok, Šampón, Tečka a Karel. Tržby a návštěvnost. Odkaz: <https://kinomaniak.cz/filmy/prvok-sampon-tecka-a-karel>

LIMBERK, Václav. Stroj času: Ostře sledované vlaky – oscarový zázrak. Filmserver.cz. 24. 8. 2014. Odkaz: <https://filmserver.cz/clanek/6210/ostre-sledovane-vlaky/>

MFF Karlovy Vary. Ostře sledované vlaky. Oficiální popis. Odkaz: <https://www.kviff.com/cs/program/film/31/8169-ostre-sledovane-vlaky>

Národní divadlo Brno. Hana. <https://www.ndbrno.cz/cinohra/hana/>

Národní knihovna ČR. Databáze NK ČR, první vydání Ostře sledovaných vlaků. https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000490899&local_base=SKC

PÁDIVÝ, Petr. Ostře sledované vlaky – komparace literární předlohy a inscenace. Divá báze – Vaše divadelní databáze. 20. 1. 2014. Odkaz: <https://divabase.cz/ostre-sledovane-vlaky-komparace-literarni-pedlohy-a-inscenace/>

Rottentomatoes.com. Closely Watched Trains. Odkaz: <https://www.rottentomatoes.com/m/closely-watched-trains>

Rudé právo. Oscar podruhé do Československa. Číslo 102. Ročník 48. Strana 1.

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/4/12/1.png>

SOPROVÁ, Jana. Inscenace bez potřebného švihů. Scena.cz, 18. 7. 2006. Odkaz:

<http://casopis.scena.cz/index.php?o=1&r=10&c=5714>

SOPROVÁ, Jana. Matouš Ruml jako ideální představitel Miloše Hrmy – recenze. Český rozhlas

Vltava. 15. 2. 2011. Odkaz: <https://vltava.rozhlas.cz/matous-ruml-jako-idealni-predstavitel-milose-hrmy-recenze-5118834>

Supraphon.cz. Audiokniha Ostře sledované vlaky na prvním místě Hitparády mluveného slova!

30.9.2009. Odkaz: <https://www.supraphon.cz/archiv/11837-audiokniha-ostre-sledovane-vlaky-na-prvnim-miste-hitparady-m>

Týden.cz. ČTK. Ostře sledované vlaky. Krobot připomene v Brně Hrabala. 16.1.2014. Odkaz:

https://www.tyden.cz/rubriky/kultura/divadlo/ostre-sledovane-vlaky-krobot-pripomene-v-brne-hrabala_294951.html#.UtztRzjhaUk

UHDE, Milan. Hrabalovy vlaky. Divadelní noviny. 19. 3. 2014. Odkaz: [https://www.divadelni-](https://www.divadelni-noviny.cz/ostre-sledovane-vlaky-nd-brno-recenze)

[noviny.cz/ostre-sledovane-vlaky-nd-brno-recenze](https://www.divadelni-noviny.cz/ostre-sledovane-vlaky-nd-brno-recenze)

www.i-divadlo.cz. Webová stránka zabývající se divadelními představeními.

www.i-divadlo.cz. Ostře sledované vlaky. Brno. Komentář Jiřího Landy, člena redakce webu, z 27.

1. 2014. Odkaz: <https://www.i-divadlo.cz/divadlo/narodni-divadlo-brno/ostre-sledovane-vlaky>

Teze Diplomové práce

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK	
Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce	
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:	
Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta: Frank Lukáš	Razítko podatelny:
Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta: 2019	
E-mail diplomantky/diplomanta: 40011513@fsv.cuni.cz	
Studijní obor/forma studia: Mediální studia/distanční	
Název práce v češtině: Ostře sledované vlaky: od povídky Kain k novele, od novely k oscarovému filmu a k divadelním adaptacím	
Název práce v angličtině: Ostře sledované vlaky: From the Story of Kain to the Short Story, From the Short Story to the Oscar Film and to theatrical adaptations	
Předpokládaný termín dokončení LS 2021/2022	
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků): Ostře sledované vlaky jsou dílem nadčasovým, které je nedílnou součástí československé historie. Základem novely je existenciální povídka Kain z roku 1949, ve které Bohumil Hrabal vyjádřil své trauma lásky se sebevraždou. Novela sama o sobě byla poprvé vydána v roce 1965, aby byl o rok později natočen Jiřím Menzelem stejnojmenný film, který získal ocenění nejvyšší – zlatou sošku Oscara za nejlepší cizojazyčný film. Jelikož jde o velice silný materiál, vybrala si je pro své zpracování i některá česká divadla a Ostře sledované vlaky uvedla jako divadelní hru.	
Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků): Popis celého procesu, kdy se z nenápadné povídky Kain stane novela a během několika měsíců i film, který je	

takto vysoce ceněn. Popis proměny z povídky na novelu, z novely na film a z filmu na divadelní adaptaci a následné srovnání, jak moc se divadelní a filmové zpracování odklonilo od předlohy. Práce se bude také věnovat oscarovému úspěchu a mediálním ohlasům jednotlivých zpracování v československém a zahraničním tisku.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

1. Úvod
2. Teoretické vymezení žánrů:
 - 2.1. Definice povídky
 - 2.2. Definice novely
 - 2.3. Definice adaptovaného filmu
 - 2.4. Definice divadelní adaptace
 - 2.5. Definice recenze a kritiky
 - 2.6. Dramatická stavba filmového díla
3. Bohumil Hrabal
 - 3.1. Život a dílo
 - 3.2. Styl psaní
4. Povídka Kain
 - 4.1. Vznik a obecné informace
 - 4.2. Děj a postavy
 - 4.3. Souvislosti
5. Novela Ostře sledované vlaky
 - 5.1. Vznik a obecné informace
 - 5.2. Děj a postavy
 - 5.3. Inspirace skutečným příběhem
 - 5.4. Mediální ohlas a recenze v československém tisku
6. Oscarový film Ostře sledované vlaky
 - 6.1. Vznik a obecné informace
 - 6.2. Jiří Menzel
 - 6.3. Děj a postavy
 - 6.4. Rozdíly mezi filmovým a knižním zpracováním
 - 6.5. Mediální ohlas a recenze v československém tisku
 - 6.6. Získání Oscara a mediální ohlas po jeho získání v československém tisku
 - 6.7. Recenze a mediální ohlas po získání Oscara v zahraničním tisku
 - 6.8. V jaké konkurenci Ostře sledované vlaky na Oscarech stály?
7. Divadelní adaptace Ostře sledované vlaky
 - 7.1. Vznik a obecné informace
 - 7.2. Jaká divadla se zpracování chopila?
 - 7.3. Divadelní adaptace Václava Nývltů
 - 7.4. Rozdíly mezi filmovým, divadelním a knižním zpracováním
 - 7.5. Mediální ohlas a recenze v českém tisku
8. Závěr
 - 8.1. Srovnání proměny literárního díla přes film až po divadelní adaptaci

Vymezení podkladového materiálu (např. titul periodika a analyzované období):

Recenze knihy a mediální ohlas v období vydání v dobovém tisku (1965)

Recenze filmu a mediální ohlas v období premiéry v dobovém tisku (1966)

Recenze divadelní inscenace v posledních deseti letech

Metody (techniky) zpracování materiálu:

V teoretické části budou vymezeny a blíže specifikovány žánry, kterých se příběh dotýká – tedy novela, povídka, divadelní inscenace, filmová recenze a kritika apod. Dále bude popsána dramatická stavba filmového díla. Poté budou charakterizovány jednotlivé fáze přerodu příběhu – z povídky na novelu, z novely na film, z filmu do divadla. Bude představen jak autor Bohumil Hrabal, tak režisér oscarového filmu. Poté bude zkoumán mediální ohlas na danou problematiku.

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

HRABAL, Bohumil, NÝVLT, Václav, *Ostře sledované vlaky – scénář divadelní hry. Ostře sledované vlaky* / Bohumil Hrabal, zdramatizoval Václav Nývlt. - 1. nákl. - Praha: Dilia, 1980. - 66 l.

HRABAL, Bohumil, HAVRÁNKOVÁ, Marie, ed. *Povídky, črty a hovory*. Brno: Host, 2015. Česká knižnice (Host). ISBN 978-80-7491-439-3. Tato kniha obsahuje zmiňovanou povídku Kain na jejímž základě vznikla novela *Ostře sledované vlaky*.

HRABAL, Bohumil. *Ostře sledované vlaky*. Praha: Maťa, 2000. Česká radost. ISBN 80-86013-96-0. Děj se odehrává za druhé světové války, v době, kdy se lidské vlastnosti projevují stejně jako v době hlubokého míru, jenom jsou v konfrontaci s válečným děním lépe vidět. Kniha sleduje osudy mladého eléva Miloše Hrmý, který na malé železniční stanici přes své milostné problémy dospívá v dospělého muže.

JANOŮŠEK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2012. Literární řada. ISBN 9788020020574.

Příručka se věnuje proměnám české literatury v druhé polovině 20. století, tedy ve chvílích, kdy její cestu určoval komunistický režim, který chtěl ovládnout všechny roviny soukromého i veřejného sektoru. Prezentuje základní informace o dobovém literárním životě a o proměnách literární tvorby vydávané v oficiálních nakladatelstvích, v samizdatu i v exilu.

BALUCH, Jacek. *Kain podle Hrabala*. Praha: Academia, 2012. Literární řada. ISBN 978-80-200-2199-1. Nejhlubší sonda do Hrabalových děl.

LUSTIG, Arnošt a Markéta MALIŠOVÁ. *O spisovatelích*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2010. ISBN 9788086911281.

Arnošt Lustig poutavě vypráví nejen o setkáních se svými kamarády a kolegy, které během svého života v Čechách, Americe a Izraeli potkal, ale i o autorech, které má rád. Mezi více než dvaceti světovými spisovateli nalezneme jména jako Salman Rushdie, Ernst Hemingway, Arthur Miller, Baševiz Singer, Ota Pavel, Václav Havel, Ludvík Aškenazy, Bohumil Hrabal a další.

NOVOTNÝ, David Jan. *Budování příběhu, aneb demiurgie vs. Dramaturgie*. Praha: Karolinum, 2007. 234 s. ISBN 80-2461-306-2.

Kniha se zabývá vyprávěcími postupy, které jsou nezbytnou součástí pro ty, kteří se zabývají jak filmem, tak filmovou recenzí a v médiích o tom informují širokou diváckou veřejnost.

MONACO, James. *Jak číst film: svět filmů, médií a multimédií*. Praha: Albatros, 2004. 735s. ISBN 80-000-1410-6.

Kniha popisuje dějiny filmu a vývoj filmové vědy. Uvádí snímky, které napomáhají k pochopení filmového jazyka, a teoreticky popisuje propojení filmu s médii.

BORDWEL David, THOMPSON Kristin. *Umění filmu: úvod do studia formy a stylu*. Praha: Nakladatelství AMU, 2011. 680 s. ISBN 978-80-7331-217-6.

Kniha se zabývá podrobně filmovými teoriemi a filmovými postupy.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

TVRDÍKOVÁ, Linda. *Recepce díla Bohumila Hrabala*. České Budějovice, 2017. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Filozofická fakulta. Ústav bohemistiky. Vedoucí práce: Mgr. Veronika Veberová, Ph.D.

ŠKORPOVÁ, Valentina. *Bohumil Hrabal – Ostře sledované vlaky Vztah mezi literárním dílem a filmovou adaptací*. Hradec Králové, 2018. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta. Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí práce: Mgr. Michal Šeba

Datum / Podpis studenta/ky

.....

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:

Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

.....
Vedoucí práce: Prof. MgA. D. J. Novotný.

Datum / Podpis pedagožky/pedagoga

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT **VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ** A VE **DVOU** VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNY FSV UK. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI **VYZVEDNOUT** V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A **NECHAT VEVÁZAT** DO OBOU VÝTISKŮ DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE NA IKSŽ SCHVALUJE GARANT PŘÍSLUŠNÉHO STUDIJNÍHO OBORU.

Seznam příloh

Příloha č. 1: HRABAL, Bohumil. Kniha Schizofrenické evangelium, z kterého pochází povídka Kain. (foto vlastní)

Příloha č.2: HRABAL, Bohumil. Kniha Ostře sledované vlaky. (foto vlastní)

Příloha č.3: Plakát filmu Ostře sledované vlaky¹³⁶

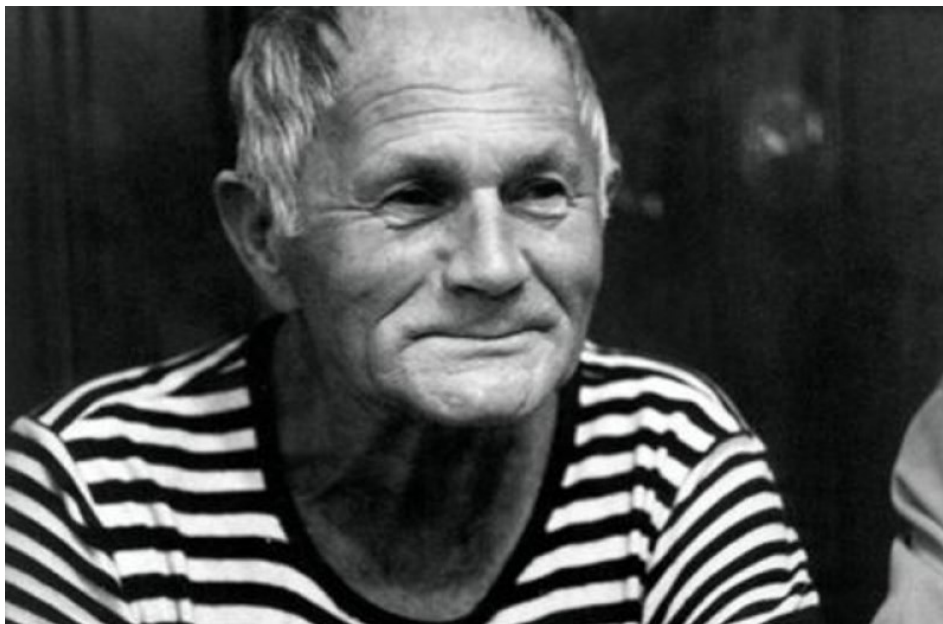

Příloha č.4: NÝVLT, Václav. HRABAL, Bohumil. Scénář divadelní hry Ostře sledované vlaky. (foto vlastní)

¹³⁶ www.terry-posters.com. Closely Watched Trains 01. Odkaz: <https://www.terry-posters.com/plakat/9067-ostre-sledovane-vlak>

Příloha č.5: Bohumil Hrabal¹³⁷

Příloha č. 6: Jiří Menzel¹³⁸

¹³⁷ Moderní dějiny. Webová stránka. Bohumil Hrabal. Odkaz: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/bohumil-hrabal/>

¹³⁸ ČT24. To byl film! Zemřel oscarový režisér Jiří Menzel. 7.9.2020. Odkaz: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3178071-zemrel-oscarovy-reziser-jiri-menzel-bylo-mu-82-let>

Příloha č. 7: Bohumil Hrabal a Jiří Menzel¹³⁹

Příloha č. 8: Jiří Menzel a Bohumil Hrabal¹⁴⁰

¹³⁹ Extra.cz. Odkaz: <https://www.extra.cz/fotka/214719>

¹⁴⁰ Fotobanka ČTK. Odkaz: <http://multimedia.ctk.cz/foto/index?documentID=1411712&select-continue=1>

Příloha č. 9: Václav Nývlt¹⁴¹

Příloha č. 10: Fotka z filmu Ostře sledované vlaky (Václav Neckář jako Miloš Hrma, Jitka Bendová jako Máša)¹⁴²

¹⁴¹ Český rozhlas Vltava. Václav Nývlt: Neznámý přítel. Josef Kemr v příběhu o ztracené a znovunalezené důvěře v lidi. 17. 1. 2021. Odkaz: <https://vltava.rozhlas.cz/vaclav-nyvlt-neznamy-pritel-josef-kemr-v-pribehu-o-ztracene-a-znovunalezene-8400539>

¹⁴² Archiv Hospodářských novin. Ostře sledované vlaky nebo Pelíšky už brzy na Ulož.to nestáhnete. Jinde ale ano. Odkaz: <https://archiv.hn.cz/c1-66871980-ostre-sledovane-vlak-y-nebo-pelisky-uz-brzy-na-uloz-to-destahnete-jinde-ale-ano>

Příloha č. 11: Legendární razítkovací scéna z filmu Ostře sledované vlaky (Josef Somr jako výpravčí Hubička, Jitka Zelenohorská jako Zdenička Svatá)¹⁴³

Příloha č. 12: Fotografie z divadelní inscenace Ostře sledované vlaky Divadla Pod Palmovkou¹⁴⁴

¹⁴³ Super.cz. Pamatujete na brunetku, které v Ostře sledovaných vlacích výpravčí Hubička razítkoval zadek? Takhle vypadá dnes! 12.10.2014. Odkaz: <https://www.super.cz/239916-pamatujete-na-brunetku-ktere-v-ostre-sledovanych-vlacich-vypravci-hubicka-razitkoval-zadek-takhle-vypada-dnes.html>

¹⁴⁴ iDnes.cz. Ostře sledované vlaky se vrací na scénu. 2. 10. 2006. Odkaz: https://www.idnes.cz/kultura/divadlo/ostre-sledovane-vlak-y-se-vraci-na-scenu.A060930_592598_show_tipy_kot

Příloha č. 13: Divadelní inscenace Ostře sledované vlaky v Městském divadle Mladá Boleslav (Matouš Ruml jako Miloš Hrma)¹⁴⁵

Příloha č. 14: Jiří Menzel drží zlatou sošku Oscara za Ostře sledované vlaky.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Městské divadlo Mladá Boleslav. 5 otázek pro Miloše Hrmu (Matouš Ruml zve na derniéru Ostře sledovaných vlaků). 9. 11. 2015. Odkaz: <https://www.mdmb.cz/aktualita/5-otazek-pro-milose-hrmu-matous-ruml-zve-na-dernieru-ostre-sledovanych-vlaku/>

¹⁴⁶ KINOBOX.cz. „Když se smějete a máte u toho maličkou slzu.“ Ve věku 82 let zemřel oscarový režisér Jiří Menzel. 7. 9. 2020. Odkaz: <https://www.kinobox.cz/clanek/18944-ve-veku-82-let-zemrel-oscarovy-reziser-jiri-menzel>

